ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

વર્ષ: ૨૧ || અંક:૬ || જૂન ૨૦૧૯ || સળંગ અંક : ૫૭૨

વિ-વિદ્યાનગર

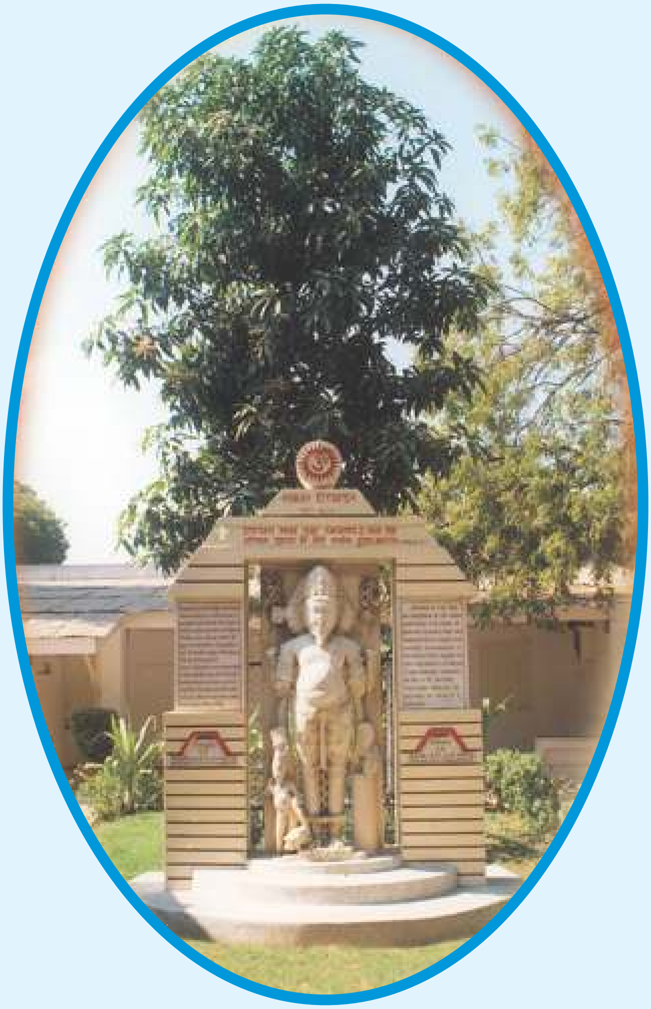

कर्मण्येवाधिकारस्ते ।

CHARUTAR VIDYA MANDAL
(Est: 1945)
Vallabh Vidyanagar-388120
www.vvidyanagar.co.in

સી.વી.એમ. દ્વારા એજ્યુકેશન ફેરનું આયોજન

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા આયોજિત એજ્યુકેશન ફેર – ૨૦૧૯ના ઉદઘાટન પ્રસંગે લેવાયેલ તસવીરોમાં સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના કુલપતિશ્રી પ્રો. શિરીષ કુલકર્ણી, સીવીએમના અધ્યક્ષશ્રી ભીખુભાઈ પટેલ, ઉપપ્રમુખશ્રી મનીષભાઈ પટેલ, સીવીએમના કુલપતિશ્રી ડૉ. ભાવેશ પટેલ, સહમંત્રીશ્રી પ્રિ. આર. સી. તલાટી, સીવીએમના હોદ્દેદારો તથા સીવીએમ સંચાલિત સંસ્થાઓના આચાર્યશ્રીઓ તથા અધ્યાપકો દ્રશ્યમાન થાય છે.

તંત્રી
ઉર્વીશ છાયા

પરામર્શન
નરેશ વેદ • રાજેન્દ્રસિંહ જાડેજા
જયન્ત ઓઝા • ભગીરથ બ્રહ્મભટ્ટ
આર.પી. પટેલ

સંપાદન-સહાય
અનિતા એ. સાળુંકે, વિજય સુથાર

પ્રકાશક
ડૉ.એસ.જી. પટેલ
માનદ મંત્રી, ચારુતર વિદ્યામંડળ
વલ્લભ વિદ્યાનગર-૩૮૮૧૨૦

•

મુદ્રક
અજય ઑફસેટ, અમદાવાદ

વિ-વિદ્યાનગર

ચારુતર વિદ્યામંડળ પ્રકાશન
જૂન - ૨૦૧૯
વર્ષ: ૨૧ અંક: ૬
સળંગ અંક: ૫૭૨

ISSN 0976-9609-V Vidyanagar

ચારુતર વિદ્યામંડળ
વલ્લભ વિદ્યાનગર ૩૮૮ ૧૨૦
સ્થાપના વર્ષ: ૧૯૪૫

कर्मण्येवाधिकारस्ते

અધ્યક્ષ
શ્રી ભીખુભાઇ બી. પટેલ
માનદ મંત્રી
ડૉ.એસ.જી. પટેલ
કુલપતિ
ડૉ. ભાવેશ પટેલ
માનદ સહમંત્રીઓ
શ્રી બી.પી. પટેલ • શ્રી એમ.જે. પટેલ • શ્રી મેહુલ ડી. પટેલ
શ્રી આર.સી. તલાટી• શ્રી વી. એચ. પટેલ • શ્રી કે.એસ. પટેલ

વૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિએ વિદ્યાનગરની વિભાવનાને મૂર્ત કરતું વિશાળ જ્ઞાનસંકુલ

પ્રાથમિક અને માધ્યમિક કક્ષાએ ગુજરાતી તથા અંગ્રેજી માધ્યમમાં શિક્ષણ સુવિધાઓ • ઉચ્ચતર માધ્યમિક શિક્ષણ સંકુલના વિજ્ઞાન, સામાન્ય, ગૃહવિજ્ઞાન પ્રવાહ • ઉચ્ચ શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિનયન,વાણિજ્ય, વિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, યંત્રવિજ્ઞાન, ઇજનેરી વિજ્ઞાન, ઔષધ વિજ્ઞાન, લલિત કલાઓ-ચિત્ર, સંગીત, નૃત્ય, શારીરિક શિક્ષણ, આયુર્વિજ્ઞાન, બાયોટૅકનોલૉજી, હૉટેલ મૅનેજમેન્ટ, ટુરિઝમ ટ્રાવેલના અભ્યાસક્રમોને આવરી લેતી કૉલેજ ઑફ બિઝનેસ ઍન્ડ ઍડમિનિસ્ટ્રેશન, અંગ્રેજી ભાષાશિક્ષણ તથા પ્રશિક્ષણ વ્યવસ્થાની કૉલેજ • અનુસ્નાતક કક્ષાએ વાણિજ્ય અને વ્યવસ્થાપન, વિજ્ઞાન, ઔષધવિજ્ઞાન, ગૃહવિજ્ઞાન, ઇજનેરી, દર્શનશાસ્ત્ર, અંગ્રેજી પ્રશિક્ષણના અભ્યાસક્રમો • વિવિધ વિદ્યાશાખાઓમાં વ્યાપક સંશોધનની સુવિધાઓ • કલા, વિજ્ઞાન અને માનવવિદ્યાઓના વિમર્શની ભૂમિકા રચી આપતાં પુસ્તકો-સામયિક પ્રકાશનો • વિદ્યાકીય વાતાવરણને ધબકતું રાખતી વિવિધ વ્યાખ્યાનમાળાઓ • સર્જકો, સારસ્વતો, કર્મચારીઓના સન્માનની ઉજ્જવળ પરંપરા, રમતગમત ક્ષેત્રે રાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાઓનું યુવકોન્મુખ આયોજન • પ્રાથમિકથી લઇ અનુસ્નાતક કક્ષાનાં વિદ્યાર્થી ભાઇબહેનો માટે છાત્રાલયો, અધ્યાપક નિવાસો તેમજ આચાર્ય નિવાસોની સુવિધાઓ • સતત વિકાસની પરંપરામાં વલ્લભ વિદ્યાનગર ઉપરાંત ન્યૂ વલ્લભ વિદ્યાનગર ટાઉનશીપમાં વિવિધ અભ્યાસક્રમોવાળી શિક્ષણસંસ્થાઓની સ્થાપના થતી રહી છે • રાજ્યની પ્રથમ મહિલા ઇજનેરી કોલેજ, સરદાર પટેલના જીવન અને કાર્ય માટે દેશની સર્વપ્રથમ સંશોધન સંસ્થા તેમજ સમગ્ર ગુજરાતમાં અંગ્રેજી માધ્યમની સ્નાતક કક્ષાની પત્રકારત્વ અને સમૂહ માધ્યમોની કૉલેજ • ગુજરાતની યુવાપેઢીને સનદી સેવાઓમાં પ્રવેશ આપવા માટેની સીવીએમ આઇએએસ એકેડેમી • કાયદાશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રની અનોખી કૉલેજ • ઇન્ટિરિયર ડિઝાઇન અને આર્કિટેક્ચરની સ્કૂલ ઉપરાંત ફાઇન આર્ટ્સની ડિગ્રી કોલેજ.

• અંકની છૂટક કિંમત: ₹ ૧૫/- • રવાનગી ખર્ચ ₹ ૧૦/- • વાર્ષિક લવાજમ: ₹ ૧૫૦/-
• વિદ્યાર્થી લવાજમ: ₹૧૦૦/- • આજીવન લવાજમ: ₹૧૫૦૦/-

વલ્લભ વિદ્યાનગરના આદ્યસ્થાપકો પૈકી એક ભાઈકાકાએ ઇ.સ. ૧૯૬૪માં આ વિદ્યાકેન્દ્ર ઉપરથી એક સામયિક પ્રકાશિત થાય જેમાં સાહિત્ય અને શિક્ષણ વિષયક સંસ્કારલક્ષી સામગ્રી રજૂ થાય અને ઉચ્ચ અભ્યાસ અર્થે આવતી કિશોર-યુવાપેઢી એથી લાભાન્વિત થાય, વિદ્યાર્થીઓ અને અધ્યાપકો પણ એમાં સક્રિય રસ લેતા થાય એવી મનીષા પ્રગટ કરી હતી. ફલસ્વરૂપ ૧૯ નવેમ્બર ૧૯૬૪ના રોજ 'વલ્લભ વિદ્યાનગર' પાક્ષિકનો આરંભ થયો. પછીથી એ માસિક સ્વરૂપે 'વિદ્યાનગર' નામે પ્રગટ થતું રહ્યું. । વિ । નામે એનો ત્રીજો અવતાર થયો ત્યારથી પૂર્વ અધ્યક્ષ ડૉ.સી. એલ. પટેલની નિસબત અને ઉદારતાના ફળસ્વરૂપે તે નવપલ્લવિત થયું, અને ઇ.સ. ૧૯૯૯ થી નિયમિતપણે 'વિ-વિદ્યાનગર' એ નામથી પ્રકાશિત થતું રહ્યું છે.

વિ-વિદ્યાનગર
'વિ-વિદ્યાનગર' **www.vvidyanagar.co.in** પર મુકવામાં આવે છે. દેશ-વિદેશના વાચકોને પ્રતિભાવ જણાવવા વિનંતી.

ब्रमाण्ड मण्डली मात्रं किं लोभाय मनस्विनः।
शकरीस्फुरितेनाब्धेः क्षुब्धता जातु जायते।।

બ્રહ્માંડનું મંડળ, શું વિવેકી પુરુષને લોભાવે છે? માછલીના સ્ફુરવાથી કોઈ દિવસ સમુદ્ર વિચલિત થાય છે ખરો?
(સંકલનકર્તા : પ્રિ. ઘનશ્યામસિંહ એન. ગઢવી)

જાદુઈ ખેલ રચ્યા મન કરિકે આપે આપ ફસાયા!
ઉલટ ચલાયા! સો નર જીત્યા, અદ્ધર તખત બિછાયા.
-સાગર
(અમીઝરણામાંથી સાભાર)

।। કુલપતિની કલમે ।। **શૈક્ષણિક કારકિર્દીની કેડી પર પગ માંડતાં પહેલાં...**
» ડૉ. ભાવેશ પટેલ...................... ૦૩

।। પ્રાથમ્ય ।। **કારકિર્દીના ઉંબરે**
» એસ.જી.પટેલ......................... ૦૫

।। આપણો વૈભવ અને વારસો ।। (પદ્ય વિભાગ)
» કાજી મામદશા, મોરારદાસ, અખો, છોટમ ** ૦૭

।। આપણો વૈભવ અને વારસો ।। (ગદ્ય વિભાગ) મધ્યાહ્નનું કાવ્ય (તડકાનું સૌન્દર્ય)
» કાકાસાહેબ કાલેલકર.................. ૦૮

।। નવાં કાવ્યો ।।
» આબિદ ભટ્ટ, ચંદ્રકાન્ત પટેલ 'સરલ', શૈલેશ ગઢવી, મયુર એમ સેવક ૧૦

।। અનુવાદ ।। When Words Ride high
» Ketki Kushari Dyson ૧૨
અનુવાદકઃ ફાલ્ગુની ભારતીય

।। અભ્યાસ ।। માણ્ડૂકયોપનિષદ
» પ્રિ. ઘનશ્યામ એન. ગઢવી............ ૧૩

।। લઘુકથા ।। નજરુંના ખેલ
» નટવર આહલપરા...................... ૧૮

।। વાર્તા ।। તિખારો
» રાઘવજી માધડ......................... ૧૯

।। સંક્ષિપ્ત રૂપાંતર ।। દીવાદાંડીનો રખેવાળ
» હરિત પંડ્યા ૨૩

।। વિચાર-નિબંધ ।। મિચ્છામિ દુક્કડમ્
» ડંકેશ ઓઝા........................... ૨૬

।। પ્રાસંગિક ।। Being a Topper
» CBSE XII Topper.................... ૨૮

।। સમીક્ષા ।। ''હાસ્યં પરં ધીમહિ''...
» પ્રૉ. કિશોર એચ. જોશી.................. **૩૦**

।। રમત-જગત ।। Need For Innovative Job-Oriented Courses In Sports
» P.D.SHARMA ૩૧

।। કારકિર્દી વિશેષ ।।

1. **Charutar Vidya Mandal's Institute Wise Information Regarding Courses/Programs Offered**.................................. ૩૫
2. **List 0f Current Year Sardar Patel University Toppers from Charutar Vidya Mandal Institutions............................. 46**

શૈક્ષણિક કારકિર્દીની કેડી પર પગ માંડતાં પહેલાં...

ડૉ. ભાવેશ પટેલ

વિ-વિદ્યાનગરમાં મેં મારો પ્રથમ લેખ 'ભારતમાં શિક્ષણના ઈતિહાસ' વિષય પર લખ્યો. જેમાં અનુક્રમિક રીતે આપણે 'બ્રિટીશ સમયકાળ દરમિયાન શિક્ષણનો ઈતિહાસ' શ્રેણી સુધી પહોંચેલા. હાલના વિ-વિદ્યાનગરના વિશેષાંકનો હેતુ વિદ્યાર્થીઓને શાળા શિક્ષણ પછી ઉચ્ચત્તર શિક્ષણ સંબંધિત શ્રેષ્ઠ વિકલ્પ પસંદ કરવા માટેનું માર્ગદર્શન પૂરું પાડવાનો હોઈ, ઉપરોક્ત શ્રેણીને અહીં અટકાવી આવતા અંકમાં આગળ ધપાવીશું.

દરેક વડીલ નવી પેઢી સાથે પોતાની વાતની શરૂઆત ''અમારા સમયમાં...''થી કરે છે. ઉંમરના આ તફાવતને હું બદલાતા સમયના સંકેત સાથે સરખાવું છું. સમય એકલો ક્યારેય ન બદલાતાં સાથે સાથે પરિસ્થિતિ, જરૂરિયાત, હેતુ અને અન્ય વસ્તુઓ (જેમ કે, સ્થળ, સમય અને સંજોગો) પણ બદલાય છે.

મારી વાતનો પ્રારંભ પણ હું ''અમારા સમયમાં...''થી કરું તો એ સમયમાં શાળા શિક્ષણ પૂર્ણ કર્યા બાદ ઉચ્ચત્તર (કૉલેજ) અભ્યાસ માટે વિપુલ પસંદગી ન હતી. મેડીકલ, એન્જિનિયરીંગ, સાયન્સ, કૉમર્સ અને આર્ટ્સ જેવા વિષયોની પસંદગી બોર્ડમાં પ્રાપ્ત કરેલ ગુણ પર આધારિત થતી. એમાં પણ મોટે ભાગે કૉલેજની પસંદગી અંશતઃ 'ઘરની નજીક' મુદ્દાને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવતી. આ માટેનું એક કારણ કોઈ ભાગદોડ નહિ અને કૉલેજની પસંદગીમાં કોઈ અસમંજસ નહીં એ હતું.

આજના સમયમાં, ૧૭-૧૮ વર્ષની નાજુક વયમાં વિદ્યાર્થીઓને કૉલેજ તથા અભ્યાસક્રમની પસંદગી જેવી નિર્ણયાત્મક પરિસ્થિતિઓનો સામનો કરવો પડે છે. કારણ કે આજે અભ્યાસક્મો અને કૉલેજોની પસંદગીના વિકલ્પો વિપુલ પ્રમાણમાં પ્રાપ્ય છે. અને વિદ્યાર્થીની કારકિર્દી તેના પર નિર્ભર છે. આ વાત સાથે, વિ-વિદ્યાનગરના પ્રસ્તુત વિશેષાંકમાં ઉપરોક્ત મુદ્દાઓને સમાવિષ્ટ કરીને વિદ્યાર્થીઓ અને વાલીગણનું ધ્યાનાકર્ષિત કરવા ઈચ્છું છું.

વિસ્તારમાં નાના ગણાતા ચરોતર પ્રદેશમાં ઉચ્ચત્તર અભ્યાસ અને કૉલેજોની પસંદગીને ધ્યાનમાં રાખી અનેક વિકલ્પો, સગવડો અને સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ છે. આ વિશેષ શૈક્ષણિક નગરી કે જે વલ્લભવિદ્યાનગર (અને નવું વિદ્યાનગર, કે જે બાજુમાં જ છે) તે ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા પ્રસ્થાપિત છે. વિવિધ અભ્યાસલક્ષી સુવિધાઓ લોકાર્થે પહોંચાડવાના હેતુસર સ્થપાયેલ ચારુતર વિદ્યામંડળે હાલમાં ૭૫ મા વર્ષમાં પ્રસ્થાન કર્યું. અવનવા અભ્યાસક્રમોની શરૂઆતમાં આ સંસ્થા હંમેશા અગ્રેસર રહી છે. જેમાં નર્સરીથી લઈને ડૉક્ટરેટની ડિગ્રીઓનો પણ સમાવેશ થાય છે. ભારતના પ્રથમ ગૃહમંત્રી અને નાયબ પ્રધાનમંત્રી કે જેની કુશળતા અને બહાદુરીથી ભારતને અખંડિતતા અપાવી એ સરદાર વલ્લભભાઈ પટેલના આશીર્વાદ અને સહકારથી પૂજ્ય શ્રી ભાઈકાકા અને ભીખાભાઈ સાહેબે ચારુતર વિદ્યામંડળની સ્થાપના કરી હતી. ગરીબ ખેડૂતોએ દાનમાં આપેલી જમીન પર ચારુતર વિદ્યામંડળે આ શિક્ષણનગરીનો વિકાસ ઉત્તમ શૈક્ષણિક સુવિધાઓ પૂરી પાડવા માટે કર્યો જેમાં ઘણા શ્રેષ્ઠ શિક્ષકોનો સહકાર પણ સાંપડ્યો છે.

ચારુતર વિદ્યામંડળ તથા તેની બધી સંસ્થાઓ દ્વારા ભારતીય મૂલ્યો તથા સરદાર પટેલ, ભાઈકાકા અને ભીખાભાઈની દીર્ઘદષ્ટિનો વ્યાપ થયો, અને તેનાં મૂલ્યોની અખંડ જાળવણીની

જવાબદારી સફળ સુકાનીઓ સર્વશ્રી શ્રી એચ.એમ. પટેલ, ડૉ.સી. એલ. પટેલે ને હાલમાં શ્રી ભીખુભાઈ સંભાળી રહ્યા છે.

આજના સમયમાં દરેક માતા-પિતા તેમના બાળકોની તેજસ્વી કારકિર્દીના ઘડતર બાબતે ભારે મૂંઝવણ અનુભવે છે. એ બાબતે મારા વિચારો અહીં રજૂ કરું છુંઃ-

- વિદ્યાર્થીએ ભવિષ્યમાં શું કરવું છે તે વિશે સ્પષ્ટતા કેળવવી જોઈએ આ બાબતે માતા-પિતા, મિત્રો અને અન્ય સાથે વાતચીત કરીને પોતાનું સામર્થ્ય અને એ ક્યા ક્ષેત્રમાં સુસંગત થશે એ અંગે ચર્ચા-વિમર્શ કરવો જોઈએ. કોઈપણ ક્ષેત્રમાં કારકિર્દી ત્યારે જ બનાવી શકાય જ્યારે વિદ્યાર્થી વ્યક્તિગત પ્રતિભા, જ્ઞાનસંપાદન, મનોવિશ્લેષણ, આત્મવિશ્વાસ, દઢતા અને સહિષ્ણુતા કેળવી શકે.
- પસંદગી કરેલ કારકિર્દીની મંજિલ સુધી પહોંચવા યોગ્ય કૉલેજની પસંદગી તરફ ચીવટથી ધ્યાન આપવું જરૂરી છે. મારા મતે, કોઈ પણ કોલેજની બાહ્ય કે ભૌતિક સગવડો જ કેવળ મહત્ત્વની નથી પરંતુ જે-તે કૉલેજમાં યોગ્ય લાયકાત અને અનુભવી શિક્ષકોની પાયારૂપી જરૂરિયાત પણ એટલી જ મહત્ત્વની છે.
- સામાન્ય રીતે વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ સંબંધી સગવડો જેમકે, લાયબ્રેરી, લેબોરેટરી, ક્લાસરૂમ તથા અભ્યાસપૂરક પ્રવૃત્તિઓ વિશે જિજ્ઞાસા હોય છે. આ તમામ માહિતી જે-તે કૉલેજના શિક્ષકોની સર્જનાત્મકતા અને મૌલિકતાને પ્રોત્સાહિત કરતું ચિત્ર તાદશ કરે છે.
- સામાન્યતઃ દરેક કૉલેજ કે જે વિવિધ મુખ્ય અભ્યાસક્રમો ઉપરાંત અભ્યાસપૂરક પ્રવૃત્તિઓ અને તેના સંલગ્ન વિષયોના તજજ્ઞોથી સંપન્ન હોવી જોઈએ
- મારી દૃષ્ટિએ શિક્ષણની ઉચ્ચ ગુણવત્તા પૂરું પાડે એવા વાતાવરણનું અનેરું મહત્ત્વ હોય છે. કારણ કે તે બાળકને મૂલ્યોનું સામર્થ્ય પૂરું પાડે છે. અંતે, કારકિર્દી કેવળ જ્ઞાનના પાયા પર રચી શકાતી નથી. વ્યક્તિના વિચારો, શબ્દો અને કાર્યોમાં પણ એનો સંસ્કાર વારસો છુપાયેલો છે જે જીવન અને કુટુંબના સંચાલનમાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે.
- કોઈપણ પૂર્વાગ્રહ વગર ખુલ્લા મને બાળકના પ્રવેશ અંગેની માહિતી એકત્રિત કર્યા બાદ તેને પ્રમાણિત કર્યા પછી મનોવિશ્લેષણ કરવું જરૂરી છે. આ પ્રક્રિયા પસંદગીને સરળ બનાવે છે. માહિતી એકત્રિત કર્યા પછી કૉલેજની યાદી બનાવી એ સ્થળની રૂબરૂ મુલાકાત કરવાથી પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિની વાસ્તવિક્તા ધ્યાનમાં આવે છે. કૉલેજોની મુલાકાત દરમિયાન ત્યાંના શિક્ષકો અને વર્તમાન અભ્યાસાર્થીઓ સાથે વાતચીતને તમે એકઠી કરેલી માહિતી સાથે તુલના કરી શકાય.
- આ સમગ્ર પ્રક્રિયા બાદ પ્રવેશ પામેલા બાળકોમાં ઉદ્યમશીલતા અને કર્તવ્યપરાયણતાના મૂલ્યોનું પ્રત્યારોપણ થાય છે. આ બાબતે વિદ્યાર્થી મિત્રોને હું એવું સૂચવીશ કે ચારુતર વિદ્યામંડળની વિવિધ શિક્ષણ સંસ્થાઓને આ ધોરણોથી ચકાસી તમારા સંતાનની કારકિર્દીનો પ્રારંભ કરો.

કુલપતિ, ચારુતર વિદ્યામંડળ

।। પ્રાથમ્ય ।।

કારકિર્દીના ઉંબરે

એસ.જી.પટેલ

મોટાભાગના લોકોના જીવનનું એક સ્વપ્ન હોય છે કે ભવિષ્યમાં શું અને કેવા બનવું છે. દરેકના મનમાં કંઈક વૃત્તિઓ અને વલણો સચવાયેલાં હોય છે જેમાંથી જીવનની ઈચ્છાઓ પ્રગટ થતી હોય છે. તેમ છતાં પહોંચી શકાય એવાં લક્ષ નિર્ધારીત કરવાનું કાર્ય પડકારરૂપ હોય છે. કેટલીક વાર એવું બને કે ક્યાંથી શરૂઆત કરવી એ વિચારવું જ અઘરું બની જાય છે. છતાં જો તમે માનસિક રીતે બરાબર સજ્જ થયા હો તો જીવનમાં કંઈક પામવાનો લક્ષાંક નિર્ધાર કરી શકો અને એ દિશામાં કાર્ય કરવા આગળ વધી શકો.

જીવનધ્યેય (Mission) નક્કી કરવા માટેનાં પગથિયાં વિચારીએ. તેનું પહેલું પગથિયું છે કે તમો શું ઈચ્છો છો તેનો વિચાર કરો. ઘણા માણસો પોતાના જીવનના દૃષ્ટિબિન્દુ અંગે અસ્પષ્ટ હોય છે, આવા સંજોગોમાં એવું થઈ શકે કે તમારા મનમાં ઉદ્ભવતા વિચારો, જેમાં સુખ અને સલામતી મેળવવા માટે શું કરી શકાય? પેપર-પેન લઈને લખવા માંડો કે તમારા જીવન માટે મહત્ત્વનું શું છે? શરૂઆતમાં આવી બાબતો બહુ જ સામાન્ય હોઈ શકે પણ અસ્પષ્ટ તો નહીં જ. માનો કે ‘સુખી’થવાનો વિચાર આવે, તો સમજો કે તમારા મતે સુખ કોને કહેવાય. ‘સુખ’ માટેની પરિભાષા જુદાજુદા લોકો માટે જુદીજુદી હોઈ શકે . તમારા મતે સુખ એટલે શું એ સ્પષ્ટ કરી લો. આપણે બધા બીજા લોકોને ઓળખીએ છીએ, તેમના વિષે અનેક વાતો કરીએ છીએ, પણ જ્યારે આપણે આપણા વિષે બોલવાનું કે લખવાનું થાય ત્યારે માત્ર પોતાનું નામ, ગામ, ભણતર જેવી ક્ષુલ્લક વાતો કરી અટકી જઈએ છીએ. ખરેખર તો આપણા વ્યક્તિત્વ, રસ, રુચિ, વલણ, ગમા-અણગમાં વિષે જાણતા હોવા જોઈએ. એવું લખવાની કોશિશ કરો કે જેમાં તમારી પાસે જે કોઈ સમય છે તેને સફળ કરવા માટે કઈ પ્રવૃત્તિ કરવાથી તમારા આનંદ અને ઉત્સાહમાં વધારો થાય. તેમાં એવી મર્યાદા ન બાંધો કે જેથી તેમાંથી કંઈક મેળવવાનું હોય કે કરવા લાયક છે. આમ માનસિક કસરત કરતી વખતે જેટલા વધારે સાચા અને સારા વિચારો આવે, તેની નોંધ કરતા જાવ. તમારી જાતને વધારે સારી રીતે લાયક બનાવવા માટે આવતા સંકલ્પોની નોંધ કરતા જાવ. તેમાંથી જ કેટલાક વિચારો તમને પોતાના જીવનસાથી બનાવી દેવા પ્રેરણા મૂર્ત બની જશે. તમારા આદર્શ ભવિષ્ય માટે વિચાર કરો. જો તમે વિદ્યાર્થી હો અને લાંબા ગાળાનું કારકિર્દી આયોજન માટે વિચારતા હો તો નીચેના જેવા પ્રશ્નો તમારી જાતને પૂછી શકો.

- દરરોજ સવારે તમને કેટલા વાગે ઊઠી જવું ગમે?
- તમારે ક્યાં સ્થાયી થવું છે? શહેરમાં? ગામડામાં?

પરદેશમાં? તમારી સાથે કોણ હશે? તમારા માટે પરિવાર હોવો જરૂરી છે? કેટલું ધનસંપત્તિ કમાવાની ઇચ્છા છે? આવા પ્રશ્નોના જવાબોનો વિચાર કરતાં કોઈ નિશ્ચિત નોકરી-ધંધો કરવો એવું ફલિત થતું નથી, છતાં ઘણાં બધા વિકલ્પોમાંથી કેટલાક વિકલ્પો ઘટાડી શકાશે જેટલા વિકલ્પો ઓછા એટલી નિર્ણય લેવાની સ્વતંત્રતા વધારે. આવા પ્રકારનું મનન-ચિંતન કરતાં તમો કોઈ એક દિશા પકડી પસંદગીના લક્ષ તરફ પ્રયાણ કરી શકશો.

માની લો કે તમને વૈજ્ઞાનિક થવાનું પસંદ પડ્યું. ઘણો સારો વિચાર અને નિર્ણય છે. હવે વિચાર કરો કે મારે ભૌતિકશાસ્ત્રી થવું છે કે રસાયણશાસ્ત્રી? જીવવૈજ્ઞાનિક થવું છે કે ગણિતશાસ્ત્રી?... બીજા વિકલ્પો પણ હોઈ શકે. હવે આ બધામાંથી માનો કે કેમીસ્ટ બનવું છે તો આ ક્ષેત્રમાં આવતા વિકલ્પોમાંથી પસંદગી કરવી પડે. જેમ કે પ્રાયવેટ કંપનીમાં નોકરી કરવી કે પોતાની નવી કોઈ પ્રોડક્ટ શોધી કાઢી ઉત્પાદન કરવું? કે પછી કોઈ કૉલેજ કે યુનિવર્સિટીમાં કેમેસ્ટ્રીના પ્રોફેસર બનવું છે? આમ સતત વિચારણા કરતાં હવે તમો તમારા લક્ષ નિર્ધારણ તરફ આગળ વધી રહ્યા છો, તો તમો તમારી જાતને પૂછો કે મારે આવું જ શા માટે બનવું છે તમારો જવાબ કદાચ તમારા લક્ષ બાબતે પુનઃ વિચારણા કરવા પ્રેરે. દા.ત. તમે સર્જન દાક્તર થવાનો વિચાર કર્યો અને પૂછો છો કે શા માટે, ત્યારે જવાબ મળે છે કે ખૂબ પૈસા કમાવી શકાય અને મોટું માન પણ મળશે. આ કારણો વ્યાજબી તો છે જ. પણ જો આ જ કારણોસર સર્જન બનવું હોય તો બીજી કોઈ કારકિર્દી પણ અઢળક પૈસા સાથે માન અપાવી શકે. સર્જન થવા માટે ઘણી ઊંચી ટકાવારી અને બહુ જ લાંબા સમય સુધી ભણવું પડે, જો આવી બાબતો તમને અઘરી લાગે તો ઈચ્છિત લાભો મેળવવા અન્ય વિકલ્પો વિશે વિચારી શકાય જેમાં કમાણી થાય અને માન મોભો પણ આવે જ.

આવી બધી વિચારોની હારમાળા ચાલતી હોય ત્યારે ઘણી બધી શક્યતાઓમાંથી થોડાક શક્ય લક્ષ્યાંકોની યાદી બની શકે. હવે તમો ધો-૧૦ કે ધો.૧૨ પાસ કરી દિશા

પકડવાના કિનારે ઊભા હો તો તમારો લક્ષ્યાંક સિધ્ધ કરવા માટેનું આયોજન કરવું અત્યંત આવશ્યક બને છે. તેનું પહેલું કદમ છે તમારા વિવિધ લક્ષ્યોમાંથી અગ્રતાક્રમ નક્કી કરો. હવે જો તમો કોઈ એક જ લક્ષ્યાંક શોધી શક્યા હોય તો થોડા ઊંડા ઊતરી મનન-ચિંતન કરો કે આ લક્ષ્યાંક સિધ્ધ કરવા માટે શું કરવું પડશે? તમો કેટલાક પ્રશ્નોના ઉત્તર મેળવવા આત્મ સંશોધન કરશો. જેમ કે-આવું ભણવા માટે કયું કૌશલ્ય જરૂરી છે? કઈ શૈક્ષણિક પદવીઓ મેળવવી પડશે? તમારે કયા કયા સ્ત્રોતોની જરૂરિયાત ઊભી થશે? તેમાં શારીરિક, માનસિક, આર્થિક અને સામાજિક પરિમાણોનો પણ વિચાર કરી લેવો પડે. જીવનનાં કેટલાં મૂલ્યવાન વર્ષોની રાહ જોવી પડશે?

હવે સમજાયું હશે કે જીવનધ્યેય પામવો એ ઘણી જ લાંબી અને અટપટી પ્રક્રિયા છે. તમારી બૌધ્ધિક ક્ષમતાને ધ્યાનમાં લેતાં અને લક્ષ્યાંક સુધી પહોંચતા પહેલાં તમારે ટૂંકા ગાળાના નાના નાના લક્ષ બનાવવા પડશે. આમ પેટા લક્ષ્યાંકો બનાવવાથી તમો એક પછી એક કદમ ભરવા સક્ષમ બનશો અને તમારો ઉત્સાહ સચવાઈ રહેશે. કારણકે થોડા થોડા સમયે તમો સાચી દિશામાં આગળ વધી રહયા છો અને સફળતા મળી રહી છે એવો અહેસાસ થશે. લાંબા ગાળાના અંતિમ લક્ષ સુધી પહોંચતાં તમારા વિશિષ્ટ ગુણો જેવાં કે સત્યતા, પવિત્રતા, ધૈર્ય, નમ્રતા અને મધુરતા સચવાઈ રહે એની સતત કાળજી રાખવી પડશે. આપણે જાણીએ છીએ કે ઉતાવળે આંબા ન પાકે, તો પછી શું કરવું? તમારા પાસે લક્ષ સુધી પહોંચવાનો માર્ગદર્શક પથ તૈયાર થઈ જાય એટલે દરેક પેટા લક્ષ્યાંકો સુધી પહોંચવા માટેની સમય અવધિ બનાવવી પડે. દરેક પગથિયાં માટેની સમય મર્યાદા જાણવાથી તમો તમારા બધા જ કામો સમેટવા તત્પર રહેશો અને ક્યાં કેટલી વધારે ઝડપ કરવી પડશે, કેટલી શક્તિ વાપરવી પડશે એનો સતત અંદાજ મળ્યા કરશે શક્ય છે કે તમારા આયોજન પ્રમાણે બધું બરાબર ન પણ ચાલે. ક્યાંક અવરોધો આવે, વિઘ્ન ઊભા થાય, અટવાઈ જવાય ત્યારે શું કરવું? ધારો કે તમો સંશોધક રસાયણશાસ્ત્રી બનવાનું આયોજન કર્યું છે અને વિજ્ઞાનના સ્નાતકની પદવી મેળવ્યા પછી અનુસ્નાતક અભ્યાસ માટે નામાંકિત યુનિવર્સિટીના રસાયણશાસ્ત્ર વિભાગમાં પ્રવેશ મેળવવો છે, પણ કંઈક કારણોસર પ્રવેશ મળતો નથી તો પછી શું? તમો બીજી કોઈ યુનિવર્સિટીમાં પ્રવેશ માટે પ્રયત્ન કરશો કે પછી બીજું એક વર્ષ રાહ જોઈ પસંદગીની યુનિવર્સિટીમાં પ્રવેશ મેળવશો. એમ થાય તો આ એક વર્ષ દરમ્યાન શું કરવું જેથી સમયનો બગાડ ન થાય અને કારકિર્દીમાં ઉપયોગ થાય એવી પ્રવૃત્તિ કરવી.

તમે પૂરતી કાળજી લઈને જીવનના મહત્ત્વના લક્ષ્યાંક સુધી પહોંચવા આયોજન કરી લીધું. પછી એ સિધ્ધ કરવા માટે યોગ્ય વાતાવરણનું સર્જન કરવું એ આપણી સૂઝ પર આધાર રાખે છે. માનો કે તમો એક મેડીકલ વિદ્યાશાખાના વિદ્યાર્થી છો એટલે તમારે સ્વાભાવિક વધારે એકાગ્ર ચિત્ત સાથે લાંબો સમય અભ્યાસ કરવો પડશે. પણ જો તમો એવા વિદ્યાર્થીઓના સમુદાયમાં રહો કે જેઓ અવારનવાર પાર્ટીઓ કરતા હોય અને તમને તેમાં જોડાવા ફરજ પાડતા હોય તો તમારા અભ્યાસ માટે યોગ્ય વાતાવરણ ન ગણાય. એટલે કે તમો તમારા લક્ષ્યને અનુરૂપ વાતાવરણમાં જ રહેવાનું પસંદ કરો એ જરૂરી છે.

હવે, તમારા પેટા લક્ષ તરફ કદમ ભરવાનું ચાલુ કરો. પહેલા કદમથી એવી મક્કમતાથી શરૂઆત કરો જેથી તમારો અભ્યાસ તરફનો ઉત્સાહ દિન-પ્રતિદિન વધતો રહે. જરૂર પડે તો નાના મોટા ફેરફારો કરી લેવા. પણ આપણી નિર્ધારીત દિશા તરફની પ્રગતિ સતત સંભાળપૂર્વક જોતા રહેવી. યોગ્ય દિશામાં આગળ વધવાની શુભ શરૂઆત થયા પછી એક પછી એક સોપાન એવાં ભરો કે જેથી તમારી કાર્ય શૈલીનું સાતત્ય જળવાઈ રહે. યાદ રાખો એવું ન થાય કે આરંભમાં બરાબર કાર્ય કર્યું, પરિણામે સારું મળ્યું એટલે બધું આપોઆપ થયા જ કરશે!! ધ્યાન રાખો કે લાંબા ગાળાના લક્ષને આંબવો એ હરીફાઈ નથી પણ એક મુસાફરી છે. આપણે હરીફ નથી બનવાનું પણ મુસાફર બની લક્ષ સુધી પહોંચતાં જે જે ઘટનાઓ બનતી જાય એને તટસ્થ ભાવથી નિહાળો, માણો અને પસાર થાવ. આપણા જીવનની આ લાંબા ગાળાની પ્રવૃત્તિ દરમ્યાન સતત પ્રોત્સાહિત ભાવ જળવાઈ રહે એ અત્યંત આવશ્યક છે જેમ જેમ પેટા લક્ષો સિધ્ધ થતા જાય એમ નવા આગળના કદમ માટે જરૂર પડે તો અંતિમ લક્ષાંકમાં પુનઃ વિચારણા કરી શકાય. સમગ્ર પ્રક્રિયા દરમિયાન જે કંઈ ઘટનાઓ બને, તેમાંથી હંમેશાં સકારાત્મક દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો જેથી ક્યાંકથી નિરાશાનો પગપેસારો અટકાવી શકાય.

માનદમંત્રી, ચારુતરવિદ્યામંડળ
વલ્લભવિદ્યાનગર

મારી મમતા મરે નહીં એનું મારે શું કરવું..

મારી મમતા મરે નહીં એનું મારે શું રે કરવું? વાલીડો છે દીનનો દયાળ,
મારું ચિત્ત રે ચડાવ્યું સંતો ચાકડે, થિર નહીં થાણે રે લગાર..
-મમતા મરે નૈં એનું મારે શું રે કરવું....૦

જોગીના સ્વરૂપ ધરીને મેં જોયું, પેર્યો મેં તો ભગવો રે ભેખ,
એટલા જોગે રે મારું મન થિર નૈં,જોવો મારે જોગેસરનો દેશ...
-મમતા મરે નૈં એનું મારે શું રે કરવું....૦

એવા રાજાનું સ્વરૂપ ધરીને મેં જોયું, સંતો! મારે ધનનો નહીં પાર રે
એટલા ધને મારું મન થિર નો થિયું લૂંટયો મેં સઘળો સંસાર રે....
-મમતા મરે નૈં એનું મારે શું રે કરવું....૦

ગુરુ! મેં તો પંડિતનું રૂપ ધરી જોઈ લીધું, સંતો ! હું તો ભણ્યો વેદ ને પુરાણ રે
એટલી વિદ્યાએ મારું મન થિર તો થિયું, કીધા મેં પેટને માટે પાપ રે....
-મમતા મરે નૈં એનું મારે શું રે કરવું....૦

એવી છીપનું સ્વરૂપ ધરીને મેં જોયું, કીધો મે તો મધદરિયે વાસ રે,
એટલા જળે મારું મન થિર નો થિયું, લાગી મને કાંઈ સુવાંતુંની આશ રે...
-મમતા મરે નૈં એનું મારે શું રે કરવું....૦

મારાં ચિત્ત રે ચડાવ્યા સંતો! ચાકડે, થિર નહીં થાણે રે લગાર
કાજી રે મામદશાની વીનતી, સુણો તમે સંત સુજાણ, સુણી લેજો ગરીબનિવાજ...
-મમતા મરે નૈં એનું મારે શું રે કરવું....૦

-કાજી મામદશા

મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી, મૈયા ! મારો મનવો ભયો હે વેરાગી....

મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી, મૈયા ! મારો મનવો ભયો વૈરાગી, રે વૈરાગી..
-મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી...૦

જગ વેવાર હું સરવે વિસરીયો, બેઠો સંસારીયો ત્યાગી, રે મનવો ભયો વૈરાગી...
-મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી...૦

કામ ને કાજ મું ને કડવું લાગે, મારા મનડાની મમતા ભાંગી, રે મનવો ભયો વૈરાગી...
-મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી...૦

મંત્ર સજીવન શ્રવણે સાંભળીયો માંહી મોરલી મધુરી વાગી, રે મનવો ભયો વૈરાગી...
-મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી...૦

રજ મોરારને રવિ ગુરુ મળિયા, મુક્તિ ચરણની માગી, રે મનવો ભયો વૈરાગી...
-મારી લેહ તો ભજનમાં લાગી...૦

-મોરારદાસ

પૃથ્વી પાખંડે ખાધી રે સત્યની શોધ નથી લાધી...

પૃથ્વી પાખંડે ખાધી રે, સત્યની શોધ નથી લાધી...
મહા અભિમાન મટે નહીં મનથી, માને હું મોટો
પ્રપંચે પરધન હરવાનો, ખેલ કરે ઈ ખોટો રે...
-પૃથ્વી પાખંડે ખાધી રે.....૦

ધર્મ બ્રહ્મની વાત ન માને ગુરુ થઈ ને ગાજે
ઓથે રહી ને અનરથ કરતાં, લંપટ નવ લાજે રે...
-પૃથ્વી પાખંડે ખાધી રે.....૦

પ્રભુનું નામ ઘટી ને કહે છે, હું છું ઈશ્વર આપે
એક રોમ નીપજે નહીં એથી, દુઃખ, કોનાં કાપે રે...
-પૃથ્વી પાખંડે ખાધી રે.....૦

વેદ શાસ્ત્રની વાત ન જાણે, કહે મોટા જ્ઞાની
કહે છોટમ ઠગ ગુરુથી થઈ છે, ધર્મ તણી હાની રે...
-પૃથ્વી પાખંડે ખાધી રે.....૦

-છોટમ

શાં શાં રૂપ વખાણું ?...

શાં શાં રૂપ વખાણું, સંતો રે ! શાં શાં રૂપ વખાણું ?
ચાંદા ને સૂરજ વિના, મારે વાયું છે વહાણું...

નેજા રોપ્યા નિજધામમાં, વાજાં અનહદ વાજે;
ત્યાં હરિજન બેઠા અમૃત પીએ, માથે છત્ર વિરાજે...

નૂરત-સૂરતની શેરીએ, અનભે ઘર જોયું;
ઝળહળ જ્યોત અપાર છે, ત્યાં મુજ મનડું મોહ્યું...

વિના રે વાદળ, વિના વીજળી, જળ સાગર ભરિયું;
ત્યાં હંસારાજા ક્રીડા કરે, ચાંચે મોતીડું ધરિયું...

માનસરોવર ઝીલતાં, તું તો તારું તપાસે ;
તેને તીરે વસે નાગણી, જાળવજે, નહિ તો ખાશે...

ઝગમગ જ્યોત અપાર છે, શૂન્યમાં ધૂન લાગી ;
અખો આનંદ-શું ત્યાં મળ્યો, ભવભ્રમણા ભાગી...

-અખો

।। આપણો વૈભવ અને વારસો ।। (ગદ્ય વિભાગ)

મધ્યાહ્નનું કાવ્ય (તડકાનું સૌન્દર્ય)

કાકાસાહેબ કાલેલકર

વેદમાં બપોરનું વર્ણન છે એવું તો કોઈ ઠેકાણે નહીં આવ્યું હોય. બપોર એક મોટું શિકારી કૂતરું છે અને તે આકાશમાં દોડે છે. એણે જીભ બહાર કાઢી છે. એમાંથી જ્વાળા નીકળે છે. એ કૂતરું કોનું કહેવાય ? સૂર્યનું કે એના દીકરાનું? યમાજી ભાસ્કર હંમેશાં કૂતરાં લઈને ફરે છે. પણ એને ચાર ચાર ડોળા હોય છે! ભાસ્કરરાવ પાસેથી જ એને કૂતરાં મળેલાં હોવાં જોઈએ. પોતે બાર આંખવાળા એટલે ચાર-આંખિયાં કૂતરાં એમની પાસે જ હોય.

બપોરને કૂતરાની ઉપમા આપનાર નવો કવિ હરીન્દ્રનાથ ચટ્ટોપાધ્યાય છે. એના Feast of Youth (યૌવનની મિજબાની) નામના કાવ્યસંગ્રહમાં એવો જ ચિતાર જોવાને મળે છે. કવિ ત્રિભુવન વ્યાસે પણ બપોરનું વર્ણન આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. જોકે આજની બપોર અનુભવ્યા પછી ઋતુસંહારમાં આવેલું ગ્રીષ્મનું વર્ણન જ ધ્યાનમાં આવે. બપોરના ત્રાસથી ત્રાસેલો ઉંદર નાગની ફણાની છાયા શોધતાં પણ અચકાતો નથી. હું હંમેશાં તડકા ઉપર પ્રેમ જ કરતો આવ્યો છું એ પરિવર્તન શાથી થયું એ જાણવું મુશ્કેલ છે. પણ સાચે જ તડકાનો રંગ મને ખૂબ ગમે છે. કેટલીક વસ્તુઓ પ્રત્યે આપણે તટસ્થ નથી થઈ શક્તા, તેથી તેનું સૌંદર્ય ગુમાવીએ છીએ. બિહારમાં તળાવ ઉપર લાલ રંગની લીલ બાઝે છે. તેથી અંજીરી રંગના ગાલીચાની કેટલી અનેરી શોભા ફૂટે છે! પણ અંદર જવા જતાં તો પગ જ લપસે છે. અને વળી એ પીવા લાયક હોતું નથી. માટે એનું સ્મરણ કરીને માણસ દિવેલિયું મોઢું કરે છે. માણસ ઉપયોગિતાના ખ્યાલમાંથી ઊગરી ન જાય ત્યાં સુધી સૌંદર્યનું હાર્દ સમજી ન શકે. જે તડકામાં કુમળાં ફૂલો પણ ખીલે છે તે તડકાનો વાંક તમે શી રીતે કાઢી શકો ? જે તડકો કેળના પેટમાંનું પાણી પણ લૂંટતો નથી તેને તમે ત્રાસદાયક કહો શા હિસાબે ?

તડકો પુરજોશમાં પડતો હોય તે વખતે આકાશની શોભા ખાસ જોવા લાયક હોય છે. ભેંસો દૂધ દેતી વખતે જેમ આંખ મીંચીને નિસ્તબ્ધ ઊભી રહે છે તેમ આકાશ તડકાની

સેરો છોડતું જ રહે છે. ન મળે વાદળાં, ન મળે ચાંદલો. ચાંદો હોય તોયે વાસી રોટલાના કકડા જેવો ક્યાંક પડ્યો હોય. બધે એક જ રસ ફેલાયેલો હોય છે. એને વીર રસ કહીએ કે રૌદ્ર? હું તો એને શાંત રસ જ કહું ! શાંત રસ શીતળ જ શા માટે હોય? તપ્ત કેમ ન હોય?

ઉનાળાના દિવસો પરિણામે રમણીય હોય છે એવું પ્રમાણપત્ર આપવાની કશી જરૂર નથી. બપોરે પણ એ કાંઈ ઓછા રમણીય નથી હોતા. માત્ર એ રમણીયતા પારખવાની આંખો જોઈએ છે એટલું જ. ખરે બપોરે રસ્તાઓ જાણે પહોળા થાય છે, ગામ ગામ વચ્ચેનું અંતર વધે છે; શહેરમાં હજીયે વધારે વસ્તી માઈ શકે એવો ભાસ થાય છે. અને જાણે ઈશ્વરની એ લીલા આગળ ચરાચર સૃષ્ટિ તો શું પણ માનવપ્રાણી પણ સ્તબ્ધ થઈ જાય છે.

તડકાની લહેજત પારખે છે એકલો પવન. એ સુખેથી ફાવે તેમ દોડે છે. નદીઓ પર પણ દોડે છે અને ટેકરીઓ ઉપરથીયે દોડે છે. સમુદ્ર હોય કે રણ હોય, એને દોડતાં જરાયે મુશ્કેલી પડતી નથી. એને કંઈ છાણાંનાં પગરખાં શોધવાં નથી પડતાં. એ જઈ જઈને વૃક્ષોને પૂછેઃ 'કેમ મજામાં છો ને?' ઊંઘણશી ઝાડો માથું ધુણાવીને જવાબ વાળે છે : 'કેમ નહીં? કેમ નહીં?' આકાશની સમડીઓ પણ તડકાનાં રસમાં મજા માણે છે. જરાયે ઉતાવળ કર્યા વગર ગોળ ગોળ ફરતી એ ઉપર ચડે છે અને પછી એટલી જ ધીરજથી નીચે ઊતરે છે. જાણે પ્રશાંત સાગરનાં યાત્રી વહાણો.

આવા તડકામાં જો મુસાફરીનો પ્રસંગ આવે તો શરૂઆતમાં ઘડી-અધઘડી જે તકલીફ થાય તે ખરી, પણ એક વાર પરસેવો છૂટ્યો એટલે પછી એવો તો આનંદ આવે છે કે જાણે તળાવમાં નહાતા હોઈએ. હા, પગ તળે રેતી હોય તો પગનાં બિસ્કિટ થાય ખરાં. પણ એ વાંક કાંઈ તડકાનો નથી.

સવાર-સાંજ કરતાં બપોરે આકાશનો રંગ કંઈક આછો હોય છે એથી જ તડકો આટલો શોભે છે. ખગ્રાસ ગ્રહણ વખતે તડકો કાળાશ પડતો થાય છે, અને આકાશ પણ એવું ગમગીન દેખાય છે કે એને આશ્વાસન આપવા માટે તારાઓને પણ દોડી આવવું પડે છે. એના કરતાં તો ચોમેર ફેલાયેલું ફિક્કું આકાશ હજારગણું સારું, અને એમાં જો પાતળાં વાદળાં આવી જાય તો તો સંગેમરમરની શોભા જ જોઈ લો.

પણ તડકાનો આનંદ પ્રત્યક્ષ મળતો હોય તે વખતે શબ્દો લખવાનું પણ સૂઝવું ન જોઈએ. લાંબું લખીએ તો લેખિની પણ સુકાઈ જવી જોઈએ. પછી કવિ વિલિયમ કૂપર વિલાપ કરે તો પણ શાહી વિના તે લખાય ક્યાંથી?

શાંતિનિકેતનમાં ઉનાળાના દિવસો હતા. ખરે બપોરે કવિશ્રીને મળવા ગયો હતો. મેં એમને કહ્યું. 'કઅવસરે આવીને આપને તકલીફ આપું છું.' એમણે કહ્યું, 'તમે પણ તકલીફ ઉઠાવી છેસ્તો.' મેં કહ્યું. 'ના, મને તો તડકો ગમે છેઃ હું તો એનો આનંદ લૂંટું છું.

હું તો ખૂબ તડકો હોય છે ત્યારે બારી આગળ આરામખુરશી નાખીને લૂમાં નાહું છું. મને એમાં ખૂબ જ આનંદ આવે છે. પણ હું તો માનતો હતો કે એવો શોખીન હું એકલો જ છું.' મેં બીતાં બીતાં વિનોદ કર્યોઃ ' રવિને પોતાનો તડકો ન ગમે તો તે ક્યાં જાય!'

'જીવનનું કાવ્ય' માંથી (ટૂંકાવીને)

કારકિર્દી વિશેષ

આ અંકમાં ધો-૧૨ વિજ્ઞાન પ્રવાહ અને સામાન્ય પ્રવાહના વિદ્યાર્થીઓને તેમની કારકિર્દીને અનુરુપ ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત સંસ્થાઓ વિશેની પ્રાથમિક માહિતી મળી રહે તે હેતુથી 'વિદ્યાવૃત' વિભાગને બદલે 'કારકિર્દી વિશેષ' વિભાગનો સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. આશા છે કે સુજ્ઞવાચકશ્રીઓને આ માહિતી ઉપયોગી નીવડશે.

-તંત્રી, વિ-વિદ્યાનગર

ગઝલ

આબિદ ભટ્ટ

વ્યર્થ ના ફેરવ નજર આકાશમાં,
મળ મને ભીતર વસું છું પાસમાં!

હોય સમજુ, ડાળને તું કાપમા,
હું રહું છું, પર્ણની લીલાશમાં!

પામવી મઘમઘ સુગંધો હોય તો,
શ્વાસ લે જે શૂળના સહવાસમાં.

અશ્રુના નિર્ઝર વહાવ્યા યાદમાં,
પાડ પગલાં તું હવે ભીનાશમાં!

માત્ર ઘાણીનો બળદ થઈ જીવતો,
તું નથી ચાલ્યો હજી અજવાસમાં!

હોય જો મારું કશું, અર્પણ કરું,
શ્વાસ તારા, તું રમે છે શ્વાસમાં!

(નિર્ઝર, મદીના મસ્જિદ રોડ,
પોલોગ્રાઉન્ડ,
હિંમતનગર-૩૮૩૦૦૧ જિ. સાબરકાંઠા
મો. ૯૪૦૯૦ ૨૨૧૩૦)

પ્રવેશ પામે છે

ચંદ્રકાન્ત પટેલ 'સરલ'

બહારથી કશું ભીતર પ્રવેશ પામે છે.
ઈન્સાન એ પછી જુદો જ વેશ પામે છે.

ઊભો છે જીભની પાછળ છુપાઈને માણસ,
એ બોલે ત્યારે જ સમજણ વિશેષ પામે છે.

અમે ભટકતા મુસાફર ન જળ કે સ્થળ પામ્યાં,
નસીબદાર છે એ જે પ્રદેશ પામે છે.

એની ગતિને પછી પાંખ આવે છે બમણી,
જે એકવાર સ્વજનની જ ઠેસ પામે છે!

ફરીને તીર્થ હજારો અનુભવે ખુશી પણ-
એમાંથી ધર્મનો કોક જ ઉદ્દેશ પામે છે.

કિંમત નથી કશી બોડી દેખાતી ઇમારતની,
એ ત્યારે લાગે સુંદર જો રવેશ પામે છે.

બેસી ગયા બધાં ભગવાનને કરી અંગત,
છતાં ન કોઈ ખરો ઉપદેશ પામે છે!

(''સંસ્કૃતિ દર્શન''કાર્યાલય, રતનપરા શેરી-૦૧,
નીલકંઠ બંગલાની સામે, બાગ દરવાજા
માણાવદર- ૩૬૨૬૩૦ (જિ-જૂનાગઢ)
મો. નં. ૮૭૩૫૯ ૦૨૪૨૪)

કરતબ કરી ગયો છું

શૈલેશ ગઢવી

પૂછો ન કેવાં કેવાં કરતબ કરી ગયો છું,
માટીની નાવ હાંકી સમદર તરી ગયો છું.

વટવૃક્ષથી સ્વયમ્‌ની વડવાઈ કેમ છૂટે?
છોને કહું એ દિવસોને વીસરી ગયો છું!

આવો જરા મઠારું શબ્દોથી એવું કહીને,
વગડાઉં લાગણીઓને ખોતરી ગયો છું.

રોજિંદી બાબતોના કુંતલને ઓળવામાં,
હું જિંદગીના ચહેરાને વિસ્મરી ગયો છું.

ઇચ્છા જો હોય કેવળ એકાદ ઝાપટાની,
અહીંયાં નહીં વરસતા, હું નીતરી ગયો છું.

થોડી જો હોય દૃષ્ટિ, ફૂલોય જોઈ શકશો,
હું એક એવી ડાળીને ચીતરી ગયો છું.

(આંબાવાડી પ્લોટ, મઘીમા મંદિરની પાછળની શેરી,
મેંદરડા-૩૬૨૨૬૦, જી-જૂનાગઢ
MO-99253 12944)

હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

મયુર એમ સેવક

શબ્દોને માધ્યમ રાખી, લાગણીને કેન્દ્ર બનાવી દે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

આકાશને આંબે સ્વાભિમાન, એવી શક્તિ તું દે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

વેર-ઝેરનો ત્યાગ કરીને, પ્રેમથી સૌને જીતવા ખંત તું દે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

પરિશ્રમ અથાગ રહે, પરિણામ તેનું તું દે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

હૃદયથી હૃદય મળે, એવી અમીદૃષ્ટિ તું દે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

કળિયુગનું આ બાળક યુવાન બને, ત્યારે ન્યાય તું કરજે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

વાંસળી ક્યારેક બાજુ પર મૂકી, સુદર્શન ચક્ર ફેરવી લે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

અનંતના ઉદ્‌ગમેથી અનંત અંતરે, શ્રેષ્ઠ સંચાલન તું કરી લે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

સફર અર્જુન બનવાની શરુ થઇ ચૂકી છે, એ ધગશ તું જાણી લે જે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

લખું છું અને લખતો રહીશ પણ તું લખાવતો રહેજે
હે સારથિ તું સંભાળી લે જે

(BVM Engineering College, Vallabh Vidayanagar
+917575884675)

॥ અનુવાદ ॥

When Words Ride high

Ketki Kushari Dyson

When words ride high and
move away from me,
springing back
right out of my grasp
like wayside summer branches -

I don’t give up, 1 jump up like a dog,
I bite them,
I hold them fast between my teeth.

My mouth full of berry-flesh and
thorns,
juice running down my chin,
tickling it,
my feet dangling in the air,
I must be a sight to see.

Hanging on like grim death,
I swallow involuntarily
crushed fruit and bitter prickly leaves,
and feel the keen thorns
perforating my gums.

Catching, I am caught,
breathing like an asthmatic,
but I don't let them fly away-

words. those wayward gobbets,
in pleasurable clusters,
strung together
in their syntactic chains
on cruel branches.

Higher still
against the metallic blue
from house-chimney to house
chimney
perched doves,
excited,

discuss my dire predicament
in predictable
alto notes.

‘શબ્દો છટકીને જતાં દૂર’

કેતકી કુશારી ડાયસન

શબ્દો છટકીને જતાં દૂર
મારી પકડમાંથી
જાણે રસ્તાની ધારે વાસંતી ડાળીઓ.

હું કંઈ જવા દઉં તેમને?
ભરું તેમને બટકું
મારી શ્વાન જેમ છલાંગ
પકડું દાંતથી ચસોચસ.

ભરાઈ જાય મારું મોં
ગર અને શૂળથી
રસ ઝરે મારી ચીબૂક સુધી
ગલીપચી કરતો.
પગ ઝુલતા રહે હવામાં.
હું કેવી જોવા જેવી લાગું?

મૃત્યુ સમ ઝળુંબી રહું.
સહજ ઘૂંટડો ભરતી રહું
ચવાએલ ફળ (અને) કટુ તીકત પર્ણો,
ભોંકાતી શૂળ અનુભવું
(મારા) પેઢાની આરપાર.

પકડવા જતાં હું કેવી પકડાઈ!
હાંફી રહું દમીયલ સમ

પણ તેમને ચસકવા ના દઉં.
શબ્દો તો છટકેલ કોળીયા જેવા પીંડો
દયાહીન ડાળીઓ પર
આનંદદાયક ઝુમખામાં પરોવાએલાં
તેમની વાક્ય-શૃંખલામાં.

તેથીય ઊંચે
રાખોડી રંગની પશ્ચાદભૂમાં
ચીમનીઓ પર બેઠેલાં પારેવડાં
સમજી શકાય તેમ મંદ્ર સ્વરોમાં
મારી દારૂણ દશાની ચર્ચા કરી રહે.

(મૂળ અંગ્રેજી કવિતા : કેતકી કુશારી ડાયસન
ગુજરાતી અનુવાદક : ફાલ્ગુની ભારતીય નલિની આર્ટ્સ
કોલેજ વિદ્યાનગર)

માણ્ડૂકયોપનિષદ

ઘનશ્યામસિંહ એન.ગઢવી

પ્રસ્તાવના-

આ વિદ્યાને માંડૂકી પણ કહેવામાં આવે છે. જેમ મડૂક પ્લૂતિ કરે તેમ જીવાત્મા જાગૃતિમાંથી ચૈતન્યઅવસ્થામાં પહોંચી જાય છે અને એટલે તે ઉપનિષત્જ્ઞાન માંડૂક્ય કહેવાયું. વેદમાં આત્માને મડૂક કહેવાયો છે. પ્રણવોપાસક બ્રહ્મસલિલમાં પ્રવેશતો હોવાથી. માંડૂક્ય જે આ માર્ગને દર્શાવે છે તે 'માંડૂક્યોપનિષદ' કહેવાયું. મૌક્તિકોપનિષદ પણ કહેવાય છે. કારણ કે ''બ્રહ્મજ્ઞાનાર્થે એક માત્ર આ ઉપનિષદનું પાચન પૂરતું છે.'' આના ઉપર સમર્થ ગૌડપાદાચાર્થની કારિકાઓ અને તેમાંય ભાષ્યકાર શંકરાચાર્યની વ્યાખ્યાના ત્રિફુટે માંડૂકયને સમજવું સરલ બની જાય છે. મિતાક્ષરી ઉપનિષદ ઉપર ગૌડપાદાચાર્ય એ ભાષ્ય આપ્યું છે, જે માંડૂક્યકારિકાથી નિબદ્ધ છે; જેમાં બસોપંદર શ્લોકો છે.

પ્રકરણાગમમાં પ્રાણવસર્વસ્વ, સ્થાનત્રય, ભોગ ભોગ્યભોક્તાસ્વરૂપ, સૃષ્ટિરચનાનો વિસ્તાર અને તે અર્થે ઇશ્વરેચ્છા કે કોઇ શક્તિ, આત્મા-આપ્તકામી તથા સ્વપ્નાદિ અવસ્થાઓનું નિરૂપણ, અજાતિવાદ, ઓમનું વિશ્લેષણ, વ્યસ્તમાં સમસ્તીકરણ, અભેદ અભયત્વ, તો વિતથ્યપ્રકરણે સ્વપ્ન ખોટુ, અસત્ એટલે શું?, છતાં આ અવસ્થાને જે જાણે છે તે કોણ? અવસ્થાનું વૈપરીત્ય અને તેનો જાણતલ આત્મા, વ્યક્તાવ્યક્ત માત્ર કલ્પના, જ્ઞાનદીપકથી સત્યની સમજણ, સ્વતઃ સ્વાત્માપ્રવિષ્ટ બનતો સાધક, સ્વમાયા વડે સ્વયં મુગ્ધ અને તેનું યથાર્થ દર્શન, સંન્યાસીની વૃત્તિ, જ્ઞાનીનું લક્ષ્ય અનાગમન, ત્રીજા અદ્વૈતપ્રકરણમાં જન્મરહિતાકૃત બ્રહ્મ, જીવનો નાશ નહીં પણ આત્મલીનતા, અપારમાર્થિક રીતે જીવનું ભિન્નત્વ નહીં, વિવેકાધીનતા, સદેહાદિ કક્ષાઓ સ્વપ્નવત્, દેવ-દેહમાં એકત્વનું સમાલોચન જોવા મળે છે. જેને ભક્ત કવિ નરસિંહ આમ જુએ છે-

પવન તું, પાણી તું, ભૂધરા વૃક્ષ થઇ ફૂલી
રહ્યો આકાશે,
વિવિધ રચના કરી, અનેક રસ લેવાને શિવ
થકી થયો એ જ આશે.
વેદ તો એમ વદે, શ્રુતિ-સ્મૃતિ શાખ દે,
કનક કુંડલ વિષે ભેદ ન હોયે,
ઘાટ ઘડિયા પછી નામરૂપ જુજવા,
અંતે તો હેમનું હેમ હોયે.

કે त्रयं वा इदं नामरूपं कर्म । આ જગત તે નામરૂપકર્મની ત્રિપુટી છે. ભેદવાક્યોનું તાત્પર્ય અભેદસિદ્ધિ માટે અમનીભાવની કેળવણી, બ્રહ્મસ્વરૂપ, વૈરાગ્યભાવનું મહત્ત્વ, પરમાર્થનું પ્રતિપાદન, તો ચતુર્થ અલાતશાંતિપ્રકરણ અંતર્ગત ઉપદેષ્ટાને વંદન, પ્રકૃતિ વ. વિવર્તમાત્ર, જાગરિતની સાપેક્ષતા, નિર્ભાન્તજ્ઞાનોપલબ્ધિ, અલાત-ઉબાડિયાનું દૃષ્ટાંત, સ્વપ્નદૃષ્ટા અને ચિત્તનો અભેદ, જન્માદિનું મિથ્યાત્વ, અભયપદાધિકાર અંતતઃ નિરપેક્ષાભેદજ્ઞાન એટલે મોક્ષ વ.વિષયોને સુચારૂતયા નિબોધે છે.

પ્રયોજન-

'રોગીના રોગનું નિમૂર્લન જેમ તેમ અહીં જીવાત્માના દ્વૈતનું ઉપશમન' એ જ આ ઉપનિષદનું પરમ લક્ષ્ય છે. કારણ કે 'यत्र द्वैतमिव भवति तदितर ---विजानाति।' (બૃ. ૨-૪-૧૪) પરંતુ મોતિયાબિંદ એ છે કે 'જ્યાં બીજો હોય ત્યાં એક બીજાને જુએ' એમ નહીં પણ સ્વાત્મા જ બનવાની કળા એટલે ત્યાં શેના વડે, શેને જુએ? વગેરે શ્રુતિઓ વડે અદ્વેતસિદ્ધિસાધન ઓમકાર એ તેનું પ્રથમ પગથિયું બતાવાયું છે.

'દોરડીમાં સાપ ઇત્યાદિ વિકલ્પે યુક્તિપુરઃસર તેમ નથી તે અને અદ્વૈતના સાક્ષાત્કારે વિધ્નરૂપ અન્યવાદોનો વિરોધ આમ વતુર્ધા અભેદસ્થાપન કરાયું છે. એકત્રમાં શ્રીરામચંદ્રજીને હનુમાન પ્રશ્ન પૂછે છે કે- इयं कैवल्यमुक्तिरस्तु केनोपायेन सिध्यति ।(મગનભાઈ દેસાઈ પૃ. ૧, ગુ.વિ. અ.) અથવા-

माण्डूक्यमेकमेवालं मुमुक्षूणांविमुक्तये।
तथाप्यसिद्धं चेज्ज्ञानं दशोपनिषद पठ ।
ज्ञानं लब्ध्वा चिरादेव मामकं धाम
यास्यति।(મુક્તિકોપનિષદ-૨૫, ૨૬)(ભાણદેવ)

ઓમકાર-

જે અથર્વદવેદીય ઓમકારોપનિષદ કે આત્મોપનિષદ નામ યુક્તિયુકત સાબિત થાય એમ છે. માત્ર બાર મંત્રોમાં ગંભીર છતાં કાવ્યમયતા પ્રસાદ અને ગેયત્વે અન્યોપનિષદની હરોળમાં બેસતું શાંતિમંત્ર પ્રમાણે સર્વાંગે સુષ્ઠુ રીતે જીવ પ્રગતિ કરી શકે તેની કેડી કંડારી આપતું, અહીં તત્ત્વના અંગાદિઓ સ્થૂળરૂપ જણાવાયા છે તે સૂચક છે. શિષ્યના પ્રશ્નમાં ઓમકાર શું છે? અહીં અક્ષર એટલે વર્ણ કે પદ એવો નહીં પણ 'ओम् इति एतत् अक्षरम् इदं

સર્વે' અર્થ કર્યો છે. 'અક્ષર એટલે દ્દશ્ય' છે પણ પેલું અક્ષર ધામ 'ઓમ' છે. એ આ સિદ્ધાંતનું લક્ષ્ય છે.(ગી. ૮-૧૧) 'यदक्षरं वेदविदो वदन्ति ।, ओमित्येतद्'(કઠ.૧-૨-૧૫). 'औम् तत् सत् इटि निर्देश: ब्रह्मण त्रिविध:।'(ગી.૧૭-૨૩) આ અક્ષરનો વંશવડલો છે. 'ॐ कार एव इदं सर्वम।(છાંદોર-૨૩-૨)' ભૂતમાત્રની પ્રવૃત્તિનું પ્રકટીકરણ 'यतः प्रवृत्तिः भूताना येन सर्वमिदं ततम्।'(ગી. ૧૮-૪૬) બીજી રીતે ક્ષરભાવ એ તેનું સારતત્ત્વ છે 'अधिभूतं क्षरो भावः।'(ગી.૮-૪) સર્ગ, સંસાર કે સૃષ્ટિ રૂપે આ દૃશ્યજગત થયા કરે છે અને તેને કર્મોદ્ભવ કહ્યો. 'भूतभावोद्‌भवकरो विसर्गः कर्मसंज्ञितः ।'(ગી. ૮-૩) બૌદ્ધચિંતન તેને ક્ષણિક વિજ્ઞાનવાદ નામે સંબોધે છે. જેમાંથી નિર્વાણ બાકાત રહેતા તે કાલાતીત થાય છે અને ત્યાં કર્માદિની ગતિ જ નથી, કેવળ નૈષ્કર્મ્ય છે તથા એ દૃષ્ટિએ આ ઉપનિષદ ત્રિકાલાબાધિત કે પરબ્રહ્મ ઓમકારને ગણે છે. જૈનમતાવલંબનમાં આવી સ્પષ્ટતા નથી. આ જ ઉપનિષદના એક મંત્રમાં તેને પરમેશ્વર કહી, તેને ત્રીજી કેટેગરીમાં મૂકેલ છે. જેને તૃતીય પાદ કહ્યું. ગીતા તેનો વિસ્તાર ૮-૧૮ થી ૨૨ સુધી કરે છે તો વિતથ્યપ્રકરણમાં દર્શાવે છે, અવ્યક્તમાંથી વ્યક્ત જગત અને તેનાથી ઉપર ઉઠેલ અક્ષર અને તે જ મારું પરમધામ, સાથે સાથે જેના વડે બધું વ્યાપ્ત તેને અનન્ય ભક્તિ વડે મેળવી શકાય છે. આની અંદર જ સમગ્ર જીવનદૃષ્ટિ કે પુરૂષાર્થને સમાવિષ્ટ કરી દીધા છે. શિષ્ય કંઇ પણ અતીત થતાં તે જ ભૂત, ભવત્ (બનતું) અને ભવિષ્યત્ ત્રિકક્ષીય બધું જ એ જ 'અક્ષર' કે તેની લીલા વા 'ઓમ' થી જ છે.

પ્રણવોપાસના-

તેના ત્રણ તબક્કાઓ છે. એમાં આરાધક ક્રિયાત્મકર્માનુષ્ઠાન કરતો, પ્રાણાયામાદિ સાધના સાધતો, ધીરજથી જયાં સુધી સૂક્ષ્મ તત્ત્વનો અનુભવ ન થાય ત્યાં સુધી સાધના કરે છે. બીજા સ્ટેપે ઉપાસના પૂર્વક આંતરજગત ક્રિયા ગૌણ અને ચિંતન મુખ્ય બનતા જાય છે. જ્ઞાનાત્મક ત્રીજા સ્તરમાં આંતરાનુભવ નક્કર સ્થિતિ અનુભવે છે. જેને પ્રણવજપ, પ્રણવચિંતન અને પ્રણવજ્ઞાન પણ કહી શકાય.

પ્રણવજપ-

તેમાં અ, ઉ મળીને ઓ થાય છે. તેના ઉચ્ચારણ દરમ્યાન મુખ ખુલ્લું રહે છે. ત્યારબાદ મ નું ઉચ્ચારણ યથાશકય લંબાવવું. આમ ઓમનું ઉચ્ચારણ કરવું. આ રીતનું ઓમનું એકવારનું ઉચ્ચારણ પૂર્ણ થાય છે. જયાં નાદનું કેન્દ્ર કંઠ અને શક્તિનું કેન્દ્ર નાભિ છે. જયાં યોગની ભાષામાં રેચક-કુંભક-પૂરકના આવર્તન કરવા.

પ્રણવચિંતન-

નાદ-અનુરણન-ગુંજન-સ્મૃતિ સાથે બીજો તબક્કો જે કાંઇ છે તે અ-ઉ-મ છે તેનું ચિતન.

પ્રણવજ્ઞાન-

નાદાતીત, અક્ષરાતીત, અમાત્ર, 'તુરીય' છે અને જીવનની કૃતાર્થતા પ્રત્યગાત્માત્વમાં આવી જાય જ્યારે ત્યારે આ ઉપાસના પૂર્ણ થાય છે.

પ્રાચીન સર્ગમીમાંસા મુજબ પ્રથમ ચૈતન્યમાં નાદ પ્રકટ થાય. આ આદિનાદ જ ઓમકાર છે. જેને નાદબ્રહમ કહયું છે. આ 'ओम् औमित्येतत्'(કઠ, ૨-૧૫), 'एतदालम्बनमं श्रेष्ठं।'(કઠ, ૨-૧૫), 'एतद्वै सत्यकाम परं चापरं ब्रह्म यदोमारः'(પ્રશ્ન. ૫), 'ओमिति ब्रह्म'(તે. ૧-૮-૧), 'ओमार एवेदं ज्ञर्वम्', જેવી રીતે બધાં, પાંદડાં તેમની નસો વડે ઓતપ્રોત છે તેવી રીતે સમગ્ર વાણી ઓમકારરૂપ છે. અહી આના વડે આત્મપ્રાપ્તિ બનતી બતાવી. પાતંજલસૂત્રે 'वाचकः प्रणवः' નામરહિત આત્મતત્ત્વની સંજ્ઞા ઓમ્ છે. જેમ સિક્કાની બે બાજુ સિક્કો એક તેમ વાચ્ય-વાચક કે બ્રહમ અને ઓમ એક. 'वाचारम्मणं विकारी नामधेयं(છાં.૫૬-૧-૪) કારણ કે 'सर्व ह्येतदात्मां ब्रह्म सोड्यमात्मा चतुष्पात्।'(માંડૂ. ૨) તે કેવું? તો પશુના ચાર પગ જેવું નહી, પણ એક રૂપીયાના ચાર ભાગ જેમ તેવું છે. જેમ અંતઃકરણ એક પણ તે ચતુર્ધા મનબુદ્ધિઅહંકારચિત્ત રૂપે તેમ આનું પણ માનવું. અથવા ગીતા-

यदा भूतपृथग्भावमेकस्थमनुपश्यति।
तत एव विस्तारं ब्रह्म सम्पद्यते तदा।(ગી.૧૩-૨૦)

વિભૂતિયોગે અતતઃ કહેવાયું છે કે-

विष्टम्याहमिदं सर्वमेकांशेन स्थितो जगत् ।।

આજ અશાશીનૌ કલાના(છાંદો. ૩-૧૨-૧૫) વગેરે, જાબાલોપાખ્યાને બ્રહ્મના અકલ્પ્ય સ્વરૂપની પરિપાટી સમજાવી છે. પાદનો અર્થ અહીં પગ, ચરણ કે ભાગ નહીં પણ અંશ છે અને તેથી શંકરાચાર્ય કહે છે- 'चतुष्पात्कार्षापणवन्नगौखिति।' જે ગાયના ચાર પગ જેમ નહીં પણ કાર્ષાર્પણના ચાર અંશ છે. ભગવાન'ममैवांशो जीवः' કહે છે આ જ અર્થમાં. કાર્ષાપણ સિક્કાનું માપ અને સોળઆના એનો અર્થ થાય છે; તેથી પૂર્ણ કહેવાયો.ચાર પગલે આકલન-ચિંતન-મનન-દર્શન થતાં એ એક અક્ષર

બ્રહ્મ આત્માની સ્તુતિ ગાતાકાર રસાળ પદ વડે કરી છે 'ૐ इत्येकाक्षरं ब्रह्म' (ગી. ૮-૧૧) ततः पदं ૐ के गच्छन्तमूढाः पदमव्ययं तत्।' (ગી. ૧૫-૪, ૫). અહીં માંડૂકય ઋષિનો વિચાર છે કે ત્રિવિક્રમના ત્રિપાદમાં સૃષ્ટિ સમાપ્ત અને બલિના મસ્તકે ચોથુ પગલું, તે બન્ને જુદાં કે પણ જયાં જીવ-જગત બન્ને જુદા નથી. આ તો કાંખમાં છોકરુ અને --- અથવા તરણા ઓથે ડુંગર રે, ડુંગર કોઇ ન દેખે રે.' (પૃ. ૪૦મ. પ્ર.દ્દે. ગુ.વિ.અ.) અને આમ ત્રણ પાદ પ્રજ્ઞાનની ત્રણ અવસ્થાઓ અને તેના સપ્તાદિ અંગોમાં પ્રથમ પાદ અવૈં મેશમળણફળજ્ઞ ધુટ્ટમળ થતો કે પ્રકૃતિના અષ્ટધા જેમાં સપ્તાંગો વ. જીવ જુદો જેને આ સ્થૂળ, દશ્ય, ભોક્તા, ઓગણીસ મુખોથી પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય-પંચ કર્મેન્દ્રિય-પંચપ્રાણ-મન-બુદ્ધિ-ચિત્ત-અહંકારયુત જેને જીવાત્માનું પંચીકરણ કહેવાય છે.

આને ગણિતની ભાષામાં ક્ષ-૧, ક્ષ-૨ વગેરે અનેક પદો રૂપે જોઇએ છીએ પણ ૧, ૨ વ. ઉપાધિઓના વ્યતિરેકે કરીને જુદાં લાગતાં એ બધાં પદો મૂળે તો ક્ષ એવો પેલો એક સમાન અજ્ઞાત પદાર્થ જ છે. આમ જીવો અનેક છે. બધા ભેદોનો મૂળમાં ક્ષર ભાવ જ છે. એટલે અક્ષર એવા સપ્તતયમાં આધારરૂપ અંતે પુરુષ-પ્રકૃતિ આ સમગ્ર લીલાના ખરા કારક છે.

શિષ્ય પ્રશ્નને મથે છે કે શબ્દ કે પદ વડે જ ચિત્તમાં આવ્યું તે એક અને વસ્તુ-અર્થ-પદાર્થ જોવાથી જે આવ્યું તે બીજું? આને એમ સમજી શકાય કે જેમ પાણી બોલીએ તો તરસ ન છીપે પણ પીએ તો જ સમાપ્ત થાય તેમ તેથી શબ્દસૃષ્ટિ કે શબ્દબ્રહ્મએ ત્રિકાળે વિહરતા ભાવો કે પદાર્થો રૂપે પ્રતીત થતાં, તેમનો આ દશ્ય સંસારએ બેઉ એક જ છે, એમ ગુરુ કહે છે. તે કેવી રીતે? શિષ્યની મૂંઝવણ પામીને ગુરુ કહે છે કે ખરું જોતા ઓમ તો અક્ષર અવિનાશી એવું એકમાત્ર જે સત્ય છે તે તે જ છે. આ સત્ય બે રીતે પ્રગટ થાય છે. એક નામ અને બીજુ રૂપથી. તેથી તે બન્ને ઓમકાર છે. આ અટપટી વાતોને ગીતા-જ્ઞાનવિજ્ઞાનયોગ ૯-૧ સ્પષ્ટ કર્યું છે ભગવાને. કાલિદાસે આ અનન્યત્વ સાહિત્યિક ભાષામાં-

वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थ पतिपत्तये।
जगतः पितरौ वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ (રઘુ. ૧-૧)
સમજાવ્યું છે. ત્યારબાદ તેને ચતુષ્પાત્ કહ્યો.

ચતુષ્પાત્-

આ બધું જ જણાય છે, તે શું છે? હું જે તે જોનાર છું, તેનો અને આ બધા દ્રશ્યનો શો સંબંધ છે? જુદાપણું સર્વમ્ અને તેને માણનાર તું આત્મા, બન્ને જુદાં ગણાય એવાં છે. પણ બન્ને બ્રહ્મ છે. 'स्रर्व हयेततृ बामायमात्मा बाम जाप्रामग्रया चतुष्पाता ।' (માંડૂ.૨) આ દ્વૈત દેખાય છે; તે કોના જેવું છે? જેમ વિદ્યુત ઋણ-ધન બે ભાગે પણ એક થાય તો પ્રકાશ શકય બને, તેમ બન્ને એક જ છે.

આત્મપ્રકરણને ચારપાદમાં સમજાવ્યું. હું આત્મા તેમાં જ પાછો સંસાર અને તેનું નામ બ્રહ્મ અને તેને બીજા શબ્દોમાં 'ઓમ' કેમ કહ્યો? આમ હું, તું, અને તે વડે બોલાતો અનેક પ્રત્યગાત્મા કે જીવો પણ જુદા છે; અને તેથી સંસારનો અનુભવ કે તેનું પ્રજ્ઞાન પણ જુદું, એથી જીવો પણ આત્મા રૂપે એક જ શી રીતે? જુદાપણાનો આ સર્વ અને તેના ભોક્તા તરીકે અસંખ્ય જીવાત્માઓ આ બધું બ્રહ્મ કેવી રીતે કહેવાય?

આ વિરાટ્ વિશ્વ 'અધિભૂત' દશ્ય અહંકારે કરીને જુદા જુદા વસ્તુતઃ 'અધ્યાત્મ' બ્રહ્મ-આત્મ-ચેતન એક છે. તેને કક્ષાવાર ચાર ક્રમમાં મૂકતાં શિષ્યને ભેદ દૃષ્ટિએ જુદું લાગતું કેમ એક છે તે સમજાવવામાં યુક્તિ આપી ચતુષ્પાદની.

વૈશ્વાનર-

જે વૈશ્વાનરાદિથી જુદો અને ઓમરૂપ એક છે. આત્મબહુલતાનું પહેલું, પગથિયું 'जागरितस्थानो--- प्रथम पादः।' બ્રહ્મ, ઓમ, અક્ષર જ સર્વ કાંઇ છે. ત્રિકાલ તેનું જ ઉપાખ્યાન છે. વૈશ્વાનર એટલે કે જાગ્રતાવસ્થા, સપ્તાંગ, એકોનવિંશતિ મુખયુત અને સ્થૂળ તથા વિષય ભોક્તા છે; અને એ અક્ષરદશા ઓમકાર માત્રાઓને વિષય બનાવીને રહેલો છે. જાગ્રતાવસ્થ વૈશ્વાનર, પિંડોપાધિયુક્ત છે. તે વિરાટ્ છે. સ્થૂળ જગતને ભોગવતો તેનું સ્થાન જમણી આંખ ગણાય છે. માનસકાર આ બાબતને નીચેની ચોપાઇમાં વર્ણવે છે-

सकल बिकार रहित यतभेदा । कहिनित नेति निरूपहि वेदा ।(અયો.૯૨)

તેને જ 'अयमग्निर्वैश्वारो योड्यमन्तः परुषेयेने दमन्नं पच्यते।'(બૃહ.૫-૯-૧) ભગવતસ્વરૂપ 'अहं वैश्वानरो भूत्वा पाणीनामदेहमाश्रितः।' (ગી. ૧૫) સ્વાત્માથી ભિન્ન વિષયમાં પ્રવર્તિત બુદ્ધિવાળો કે અવિદ્યાજનિત બુદ્ધિસંબદ્ધ કે બહિર્પ્રજ્ઞાવાળો અથવા સ્થૂલભુક્ આત્મા તે વિશ્વાનર છે. ઓંકારના પ્રથમાંશને વિરાટ્‌ના એક અંગ તરીકે કહ્યો; જ્યાં 'जीवो ब्रहमैव नापरः' નું મૂળ પડેલું છે.

તેજસં-

સ્વપ્નાવસ્થા, અતર્પ્રજ્ઞ, સપ્તાંગી, ઓગણીશ મુખવાળુ અને સૂક્ષ્મવિષયભોગી તથા ઓમકારની બીજી માત્રા ઉકાર પણ છે. તેની દૃષ્ટિ અંદર તરફ વળેલી છે. પ્રવિવિક્તભૂક્ છે. તેનો ભોગ મનોમય છે. બ્રહમાંડોપાધિયુક્ત પુરુષને હિરણ્યગર્ભ કહ્યો છે. तद्यथा महामत्स्य उभे कुले अनुसंचरति पूर्व चापरं चैवमेवायं पुरष एतावुभावन्तावनुसंचरति स्वप्नान्तं च बुद्धान्तं च ।(બૃ.૪-૩-૧૮) જેમ કોઇ મોટું માછલું નદીને બન્ને કાંઠે હરે ફરે તેમ આ આત્મા સ્વપ્ન અને જાગ્રતાવસ્થામાં અનુક્રમે ફરે છે.

સંસ્કાર પામેલ મન કેવું? જેમ કેનવાસ ચિત્રિત વૃક્ષાદિ સાચું નથી પણ તેની ગરજ સારે છે સુશોભનમાં તેમ તેને જ બૃહદારણ્યકમાં કહે છે 'स अस्य लोकस्य सर्वावितो मात्रामपादाय स्वयं विहत्य स्वयं निर्माय स्वेन भासा स्वेन ज्योतिषा प्रस्वपिति, अत्रायं पुरुषः स्वयं ज्योतिर्भवति।'(બૃ. ૪-૩-૯) સર્વસાધનસંપન્ન આ લોકના સંસ્કાર ગ્રહણ કરતો, સ્વનાશ, નિર્માણ કરતો સ્વપ્નાધીન જીવાત્મા સ્વયં જ્યોતિ બને છે. તેને પ્રશ્નોપનિષદ કહે છે 'मनस्येकी भवति।'(પ્ર. ૪-૨) સ્વપ્ને મહિમાવંત થાય છે. તો તુલસીએ કહ્યું છે કે-

सपने होई भिखारि नृपु रंकु नाकपति होई ।

जागे लाभु न हानि कछुं तिमिर प्रपंच जियँ जोई ।।(અયો. ૯૨)

સત્યાં તે અતર્પ્રજ્ઞની નજીક બને છે.

તેજસ-જાગ્રતમાં જે જગત જોવાય તે અને સ્વપ્નમાં જેને જોવામાં આવે તે સત્ત્વ બેમાં એક ભોક્તા અને એક ભોગ્ય છે. અવસ્થાભેદે મૂળે એક જ અનેક જેને સ્થૂળ અને પ્રવિવિક્ત જુદાં કે એક? બાહય ફોટો, મનના કેમેરા વડે ચિત્તની પ્લેટ પર પડતું ચિત્ર અને એ રેખાંકન સ્વપ્નદશામાં પોતાની સૃષ્ટિ ખડી કરે છે. જેને સાદી ભાષામાં સ્થૂળ જગત ભોગ રૂપે તો છે, પણ તે પ્રવિવિકત રૂપે તેનાથી છૂટું પડીને વર્તે છે અને તે વખતે જેમ ચલચિત્ર તેજ સૃષ્ટિ છે તેમ જ આ પ્રવિવિક્ત પણ સ્થૂલ ભૂતસૃષ્ટિ ન રહેતાં તેજસૃષ્ટિરૂપ બન્યું હોય છે. અને તેનો ભોક્તા તેજસ નામ પામે છે.

પરંતુ મૂળ રૂપે તે આત્મા છે. નવાઇ એ છે કે આ સૃષ્ટિ કેવળ એક કે અમુક થોડી ઇન્દ્રિયોથી નહી, ગોચર નહીં પણ જાગ્રત પેઠે જ બધી રીતે ગોચર થાય છે. શરીર જાગ્રત ત્યારે પ્રવિવિક્ત સૂતું જ હોય છે. તે કાળે ઇન્દ્રિયો અતઃ પ્રજ્ઞાની બનીને કામ કરે છે. તેથી માંડૂક્યકારે તૈજસાત્માને સપ્તાંગાદિ કહયો.

આનંદ-

જે અવસ્થામાં સુપ્ત પુરૂષ અભોગી, અસ્વપ્ની, સુષુપ્ત, એકીભૂત, આનંદમય ચેતનામુખવાળો, પ્રાજ્ઞ અને ઓમકારની તૃતીય માત્રા મકાર પણ છે. બ્રહમાંડોપાધિયુક્ત પુરુષને ઇશ્વર કહે છે. તેનું સ્થાન હૃદયાકાશ ગણાય છે. આ અવસ્થાને ભોગવટાભાવે આનંદમયી કહી. શ્રુતિ કહે છે 'एषोडस्य परम आनन्दः।'(બૃહ.૪-૩-૩૨) જો કે કેવળ આનંદરૂપ નહીં કેમકે આ અવસ્થામાં અજ્ઞાનતાનું આવરણ તો હઠ્યું નથી; માત્ર વિસ્મરણ છે. જાગતાં પુનઃ ભેદ ભાસે છે તેથી. ઊંઘમાં કશું ન જાણતો પરંતુ જાગે ત્યારે કહે છે 'હું કશું નહોતો જાણતો' એમ ન જાણવા રૂપી અવિશેષ જ્ઞાન કે જ સાધારણ રીતે કોઇને હોતું નથી, તે ઉઘમાન વિદ્યમાન હેતું. બસ આ જ ચેતોમુખિતા છે. એટલે તે પ્રાજ્ઞ છે.

પ્રાજ્ઞ 'स आह्यान्तर' સૃષ્ટિ જ્યાં લય પામે તે સુષુપ્તિ અને આત્માની આ ત્રીજી અવસ્થા અને તે તેનો ત્રીજો પાદ. અને તે સંસારના અનુભવનું બીજ રૂપે થવું અને તે જ અસ્મિતા-અહંકાર જીવ-જગતને જોડે છે. દૃષ્ટિ-સૃષ્ટિન્યાયે આ બધું થતું રહે છે. જ્યારે 'न सुप्तो न कंचन कामं कामयते ।'(માંડૂ. ૫) સુષુપ્તિમાં એકીભૂત, પ્રજ્ઞાનઘન, ત્રીજો પાદ આત્માનો છે. જ્યાં સૂતાં પછી જગાય અને ત્યાં જે આપણને જગાડે તે સવારની ખબર પાડે તે. જ્યાં કુર્મ માફક અંગોનો સંકોચ કરતાં એકીભૂત થતાં, થીજી જઇ, ઠરીઠામ થઈ એ એટલે તેને પ્રજ્ઞાનઘન કહી એ અવસ્થાને. ન ત્યાં સૃષ્ટિ આદિ તેથી કામનાદિ પણ નહીં. જેને ઉપનિષદકાર એવી સુમુખી કે ચેતોમુખી અવસ્થા કહે છે. ત્યાં માત્ર આત્મા સ્વને ચાહે છે અને સુખપૂર્વકની નિદ્રા બાદ જે મજા તે જ આનંદભુક્ કહેવાયો. તે સુખદુઃખભુક્ નહીં. આ નિદ્રાની અવસ્થાએ પ્રજ્ઞાનનો ભાગ બની શકતો આત્મા ત્રીજો પાદ ગણાયો. તેને મરણ નહીં નિદ્રા. પણ જગાડતી અવસ્થા આનંદ સાથેની સ્વસ્થતા દેતી તેને ઇશ સમાન ગણાવી. 'एष योनिः सर्वस्य प्रभव्याप्ययौ। हि भूतानाम् ।'

પ્રાજ્ઞસ્થાને અગાઉની દશા જેવી જુદાઇ સંભવતી નથી. જ્યાં દેશકાલજ્ઞાનનો લોપ છે; તેથી જુદાઇ માટે કોઇ કારણ કે નિમિત્ત ત્યાં છે નહીં. ત્યાં જીવોમાં રહેલું ચેતન એક ઘનાકાર જેને ચિદ્ઘન પણ કહે છે. મન બન્ધન કરાવતું હોવાથી 'मनः एव मनुष्याणां ककारणं वन्धमोक्षयोः।' તે મન જ 'प्राणवन्धनं हि सोम्य मनः।'(છાંદો. ૬-૮-૨) આ જીવ-શિવ વચ્ચે મન-અજ્ઞાન જ એકને બે બનાવે છે નહીં તો તેના અભાવે એક જ છે. અહીં સત્ બ્રહ્મ એ પ્રાણ શબ્દનો વાચ્ય બની જાય છે. છઠ્ઠા પ્રપાઠકમાં ઉદ્દાલક ઋષિ

પ્રથમ શ્વેતકેતુને સમજાવે છે કે હે સૌમ્ય સૌથી પહેલું જે જગત છે તે એક અને અદ્વિતીય સત્ બ્રહમસ્વરૂપ હેતું. એ સંદર્ભે અવસ્થાત્રયને ઉદ્ઘાટિત કરતાં કહે છે કે સુષુપ્તિ 'સ યથા શકુનિઃ----' જેમ દોરડીથી બંધાયેલ પક્ષી આમ તેમ ટૂંકી ઉડાઊડ બાદ પુનઃ ક્યાંયે આશરો ન મળતા સ્વ બંધનમાં શાંત થાય તેમ મન પણ વિષયોની અંદર અતૃપ્ત પ્રાણ કરીને આશ્રય લે છે. આ પ્રાણ છે અને તે પ્રાણનાથ છે. તે ત્રણેયનું એકાનુસંધાન ગૌડપાદકારિકા આગમ પ્રકરણ પાંચમાં કહે છે-

स त्रिषु धामसु यद्भोज्यं भोक्ता यश्च प्रकीर्तितः।

અને જાતિત્વ, ક્રિયાત્વ કે ગુણત્વ સર્વનું નિરાકરણ આ તુરીય પરત્વે થઇ જાય છે. ઉષસ્તિ ચાક્રાયણ યાજ્ઞવલ્ક્યને પૂછે છે

કે સાક્ષાત્ અપરોક્ષ બ્રહ્મ છે તેની વ્યાખ્યા મને કરી આપો. ત્યારે 'स बाह्याभ्यन्तरो ब्रह्म' અને 'आत्मैवेदं सर्वम्' કહયું. (છાંદો. ૭-૨૫-૨) 'वेदैतदुभय यस्तु स भुञ्जानो न लिप्यते ।' ગીતાકાર અધ્યાય સાતથી પંદરમાં આ જ ભાવને રજૂ કરે છે ભાગવતકાર આ જ સ્તુતિને ધ્રુવજીના મુખે કરાવે છે-

योडन्तः प्रविश्य मम वाचमिमां प्रसुप्तां
संजीवयत्यखिलशक्तिधरः स्वधाम्नः।

अन्यांश्च हस्तचरणश्रवणत्वगादीन् प्राणान् नमो भगवते पुरुषाय तस्मै ।।

કવિ નિદ્રાવસ્થાને જ કારણે લઇને સ્તુતિ કરે છે-

નિદ્રા મહીં નહિ હતું તન-ભાન જયારે, જેણે જુઓ પૂરણ રક્ષણ કીધું ત્યારે; તેને પ્રભાત સમયે પ્રથમે સ્મરું રે, કાર્યો બધાં દિવસનાં પછીથી કરું રે. (પૃ.૫૯ મ.પ્ર.દે.ગુ.વિ.અ.) પ્રપંચ જીવમાં નિદ્રાદશાએ શમે છે. આ ત્રીજે પાદે સર્વેશ્વર પદ લાધે છે. ત્યાં જઇને ભૂતમાત્ર બધાં વિરમે છે. તે સર્વનું પ્રભવાદિ સ્થાન છે.(ગી. ૭-૯) જેમ કુર્મ ઇન્દ્રિયોને સંકેલે કે પક્ષી રાત્રે માળામાં લપાઇ જાય તેમ જીવાત્મા એવે સ્થાને પહોંચે છે જયાં નિદ્રાધીન થઇ, નથી કોઇ ઇચ્છા કરતો કે નથી સ્વપ્ન જોતો.

આ વૈશ્વાનર ભોગ-સ્થૂલ, તેજસનો ભોગ-પ્રવિવિક્ત, પ્રાજ્ઞનો ભોગ-આનન્દ કહેવાયો.

વૃત્તિ પંચ પ્રમાણ, વિપર્યય, વિકલ્પ, સ્મૃતિ અને નિદ્રા. તેમાં પ્રમાણ એ બાહ્ય પડેલા પ્રત્યક્ષને માટે કહી શકાય. એ એક છેડે રહેલી બાજુ થઇ. બીજે છેડે નિદ્રા છે કે જ્યાં બાકીની ચાર વૃત્તિઓનો અભાવ છે. એ બે વચ્ચેનું ત્રણ વૃત્તિઓનું રાજ્ય છે, તે જ ઉપનિષદની પ્રવિવિક્ત સૃષ્ટિનો વિષય છે. વૃત્તિ પેદા થાય ત્યારે તેનું સારૂપ્ય પામે છે. વૃત્તિરૂપ બને છે, એમ યોગશાસ્ત્ર કહે છે. એટલે બાહ્યને ગોચર કરતી વખતે દ્રષ્ટા વૃત્તિરૂપ બને છે તે જ વૈશ્વાનર અને નિદ્રા વખતે દ્રષ્ટા તદ્રૂપ બને; અને સ્મૃતિની વૃત્તિઓ ઉઠ્યા કરે છે. ત્યારે દ્રષ્ટા તદ્રુપ ન બને તે જ તૈજસ્.

નિદ્રા વખતે જીવન ક્યાં છે? મગજ વ. ઊંઘે છે. જાગે છે. એટલે કે નિદ્રામાં પણ કામ કરે છે. ઊંઘતાં અને મરેલા દેહમાં એટલો ફેર છે. મતલબ કે જીવન ચાલુ છે તેથી તેને પ્રાજ્ઞ કહયું જેને પ્રાણનાથ કહ્યો પ્રાણ તે પરમેશ્વર થયો. લ સ્રડ્ડજ્ઞય છે ગીતાકારના મતે. આને જ સર્વકર્મના અંતે જ્ઞાન અંતર-હૃદયથી થાય અને તે ઘડી પણ નિદ્રા એટલે જ યોગનિદ્રા અંતસ્ફૂરણ કે કાલીદાસીય અતઃપ્રમાણ છે.

-અદ્વૈત

આ સર્વેશ્વર, અંતર્યામી, સર્વોત્પત્તિનું સ્થાન, લયકારી, જે ન અંતર્પ્રજ્ઞ વા ન પ્રજ્ઞાનઘન, અવ્યવહાર્ય, એકાત્મપ્રત્યયસાર, શાંત-શિવ-ચતુર્થ-આત્મા એવા ચારપાદવાળુ છે. તે વિજ્ઞેય છે. તે વિધાયક અને નિષેધક બાર લક્ષણોવાળું છે. તેના પાંચ વિધાયક લક્ષણો અને સાત ઓમકાર સ્વરૂપ ગણાવાયા.

અહીં બ્રહ્મને વિધિમુખે વર્ણિત્ત કરેલ તેવું, શાડિલ્યવિદ્યામાં 'तज्जलान्' કહ્યું 'सर्वकामगन्धरसाभिव्यापक' (છાદોગ્ય ૩-૧૪) કે નિષેધમુખે ન તે સ્થૂલવાયુવાળું, નિસંગ, ચક્ષ્વાદિ વિનાનુંવ. કહ્યું.(બૃહ.૩, ૮-૮)' 'अकारो वै सर्वा वाक् ।'(ઐ. ૨.૩.૭-૧૩) છાંદોગ્યમાં આ આત્મા વૈશ્વાનરનું સ્વર્ગ એ મસ્તક છે- ----વ.(૫, ૧૨-૧૮) છે.

જુદા જુદા મતવાદીઓ જગતકારણરૂપ આત્મા અવિદ્યાશિવત્રિતત્ત્વોને શિવવાદોઓ, પાદ-આત્માના પાદ વ. આનંદગિરિટીકા, શબ્દાદિ વિષયો-વાત્સ્યાયન, ભૂઃ વ. પૌરાણિકો, પશુ વ. ના સ્વરો ઉપરથી ભાવિ ભાખનાર સ્વરોદયવિદ્ દિશાને પરમતત્તવમાનનાર, પ્રકૃતિ આદિને જગદોત્પાદન માનનાર સાંખ્યવાદીઓ ઈશ્વર છવીસમું તત્ત્વ માનનાર યોગવાદીઓ, એકત્રીસ તત્ત્વોને માનનાર પાશુપતાદિઓ, લોકરંજક તત્ત્વ જ તેમ લૌકિકૌ, દક્ષાદિ પરમાર્થને માને છે જગત કારણ અને વિવેકી 'शुनि चैव श्वपाके च पण्डिताः समदर्शिनः।' (ગીતા ૫-૧૮) આ બધું આત્મા છે.(તૈ. ૨-૭-૧), આત્મા નિષ્કલંક છે. (છંદો. ૮૭-૧)

ઉપસંહાર-

ચતુષ્પપ્દ ગીતા બુદ્ધિયોગ અ.૨-૩૯; અ.૧૦-૧૦ માં 'शब्दब्रह्मातिवर्तते' જ્ઞાનદીપ વડે અજ્ઞાન તિમિર ખૂટે છે, જ્યાં આત્મા જ આત્માને પહોંચે છે. તે મંત્ર બારમાં 'नान्तःप्रज्ञः न वहिष्प्रज्ञः--- चतुर्थ मन्यन्ते स आत्मा स विज्ञेयः।' કહ્યું. ત્રણ પાદમાં કહેવાનું કહેવાઇ ગયું હવે અનુભવવાનું તે ચોથો પાદ છે.આ ચોથું પગલું ન દ્રષ્ટ, સાકાર કે વ્યવહારવર્તી છે. એકત્મપ્રત્યયસાર છે. 'सः अयम् आत्मा अध्यक्षरम् ॐकारः अधिमात्रम् । पादाः मात्राः । मात्राः। च अकारः उकारः इति पादाः।' એકમેવ છે. યોગસૂત્રકારે કહ્યું ઇશ્વરની વાચક પ્રણવ કે ઓમકાર છે.(યોગ. ૧-૨૭) એ વાગ્વીણાનો પ્રથમ પટલ અને'कायमावसानाः' માં મકાર થી અંત શબ્દમાળાનો થાય છે. સ્વરિત સમજાવતા ઊકેલ સમજાવ્યો આમ ત્રણમાત્રાઓથી આવૃત્ત ઓમકાર 'स विज्ञेयः' તેનો વિસ્તાર બૃહદ્દારણ્યક કરે છે. 'ॐन वा अरे पत्यु: कामाय पतिः प्रियो भवति, आत्मनस्तु कामाय पतिः प्रियो भवति।'(બૃહ. ૨-૪) જેમ ત્રણ પાવલીથી રૂપિયો પૂરો ન તેમ ચોથી પાવલી મૂકો ત્યારે પૂરો થાય તેમ આ ચતુષ્પાત્નું છે. આમ પ્રેયસાત્મા છે. 'तज्जपः तदर्थभावनम्' નો સૂર કે જેને ત્રિશ્લોકી પ્રાર્થનામાં આદિ શંકરાચાર્ય વિનય કરે છે-

प्रातः स्मरामि हृदि संस्फुदात्तत्तवम् सत्चित्सुखं परमहंसगतिं तुरीयम्।

यत् स्वप्नजागरसुषुप्तमवैति नित्यं तद्ब्रह्म निष्कलमहं न च भूतसंघः । ।

આ ઉપનિષદ ઉપર ગૌડપાદકારિકા વિસ્તૃત રીતે ઓમ-વિતથ્ય-અદ્વૈત-અસ્પર્શપ્રકરણસ્તરે વિવેચન કરે છે

(આચાર્ય, નલિની અરવિંદ એન્ડ ટી.વી. પટેલ આર્ટ્સ કૉલેજ, વલ્લભ વિદ્યાનગર.)

॥ લઘુકથા ॥

નજરુંના ખેલ

નટવર આહલપરા

પિતાએ પુત્રો સામે વાત માંડી.

''હજુ હમણાં જ એટલે કે, સાડા ચાર દાયકા પહેલાંની તો વાત છે. બા ના હાથની થૂલી, કળથીનું શાક, બાજરાના લોટના પુડલા ખાવાની બહુ જ મજા પડતી. સાંબેલું હાથમાં લઈ અનાજ મરચું ખાંડતી પંચાવન વર્ષની બા તો બા જ હતી. ઘંટીએ બેસી ઓરમું કે લાપસીના ઘઉં દળતી વખતે તેના કંઠેથી ગીત, ભજન અને પ્રભાતિયાં સાંભળવાં એ એક લહાવો હતો. પડકારો તો એનો જ.

પેટ બગડે એટલે હીંગ, હરડે અને સંચળની ફાકી ખવડાવે, બીજું કાંઈ નહીં. શિયાળે શરદી થાય એટલે સૂંઠ ગરમ કરી કપાળે લગાડતી અને થોડીવારમાં તો માથું દુખતું મટી જાયને હળવા ફૂલ થઈ જવાતું હતું.

પિતાની વાત પૂરી થઈ. એટલે તરત જ બંને પુત્રો બોલ્યા :

''તમે તમારી બાનું સ્વરૂપ અમારી મમ્મીમાં જોઈ રહ્યા છો પણ અમને અમારી પત્નીઓમાં અમારા મમ્મીનું સ્વરૂપ ક્યારે દેખાશે ?''

પછી તો પિતા એકીટશે પુત્રોના ચહેરાને વાંચતા રહ્યા.

('શ્રી પવનતનય' પ્લોટ નં. ૬૫ ડી/એ, વિમલનગર શેરી નં.૩, આલાપ સેન્ચુરી પાછળ, યુનિ. રોડ, રાજકોટ-૫ મો. નં. ૯૯૭૪૦ ૦૯૦૪૨)

॥ વાર્તા ॥

તિખારો

રાઘવજી માધડ

તે નર્યું એકાંત જોઈ સહેજ દબાતા પગલે રૂમમાં આવી. મક્કમ મનને ચકાસવાના ઈરાદે થોડી ક્ષણો સ્થિર ઊભી રહી. જે કહી દેવાનું નક્કી કર્યું હતું તે અકબંધ અને યથાવત હતું. થોડો ડર પણ લાગ્યો : 'એક પત્ની થઇ, મારાથી એવું તો ન જ કહેવાય !'

-ન કહેવાય કે, પછી એવું ન કરાય...?

આ સવાલે તેને અટકાવી અને સાચું કહેવામાંથી થોડી છટકાવી...પણ પોતે મક્કમ હતી. તેના મોંએ આવી ગયું હતું : 'કાનુડો કરે તે લીલા અને ગોપી કરે તો...છીનાળવું !'

પછી વ્યંગ સાથે તોછડાઈથી બોલી હતી : 'કેરેક્ટર લુઝ...!!'

આ બધા સવાલોના ચક્રવ્યુહમાં ફસાયા કરતા,પોતાનાથી જે થઇ ગયું છે, સહજપણે બની ગયું છે...તે હકીકત છે. નર્યું સત્ય છે. તેને ટાળી, વાળી કે ખાળી શકે એમ નથી.અને પાછા વળવું પણ નથી... પાછા વળવું પણ શું કરવા ? જે થાય તે થવા દેવું છે...મનથી સ્વીકારે છેઃ 'જે થયું તે બરાબર જ થયું છે.'

-પરિણામની પરવા વગર,સઘળા સવાલોથી ઉપર ઊઠી ધડાકો કરી દેવાનો તેણે પાક્કો નિર્ધાર કર્યો હતો. તેનાં અંતરમાં અનેરો ઉમંગ ઉભરાતો હતો.હરખના હિંડોળે ઝૂલતી હોય એવો આનંદભાવ અનુભવાતો હતો. સાથે છૂપો ડર અંદર બેઠો ઘૂરકિયા કરતો હતો. તેણે નવલી નજરે, પ્રભાત સામે જોયું. ક્ષણ બે ક્ષણ બાળકના જેવા ભોળપણ સાથે જોતી રહી. થોડુંક મરકી પણ ખરી. પછી એકાદ-બે ડગલાં ચાલીને પ્રભાતની ઉરાઉર ઊભી રહી.મોં પર નવોઢા જેવું શરમાળપણું અગાઉથી જ છવાઇ ગયેલું હતું. આવું કદાચ વરસો પછી પહેલીવાર બન્યું હશે...તેથી સામે પ્રભાતને પણ ગુસ્સો આવવાના બદલે થોડી નવાઇ લાગી.થયું કે,નક્કી કાંઇક નવા જૂની હશે...નહિતર કાગડીનાં મોં પર કકળાટના બદલે મરકલું ન હોય !

પછી તે મનમાં જ બોલી ગયો : 'તારી જીભ કુહાડે કાપ્યા જેવી છે, ન બોલો તો જ નિરાંત !'

'ક્વશું, હવે ક્યારેય તમારી સાથે ઝઘડો કે જીભાજોડી નહીં કરું !' પછી પાંપણો ઢાળી, પગના અંગૂઠાને ફરસ પર ઘસતા તે ઠાવકાઇથી આગળ બોલી : 'મને સંધુય સમજાય ગયું...'

સુરેખાની બોલવાની રીત-ભાતથી પ્રભાતને અચરજ થયું. પણ પછી...

'શું સમજાય ગયું..!!?'

-મોંમાંથી ચિત્કાર નીકળી ગયા સાથે પ્રભાતને પગથી માથા લગી વીજળીના જેવો કરંટ વ્યાપી ગયો. તે ડોકનો ઝટકો મારી વિસ્ફારિત નજરે સુરેખા સામે જોઈ રહ્યો. આંખુનું મટકું મારવું પણ ભૂલી ગયો ...સાંભળ્યું તે સત્ય જ હોય તો, તે સુરેખા જ બોલી છે...તેવું મનથી નક્કી કરવું લગભગ મુશ્કેલ હતું.

'શું કહ્યું !?' ગળે ઊતર્યું નહીં, વિશ્વાસ બેઠો નહીં, તેથી બોલાઇ જ ગયું : 'તું હવે....'

'હા, તમને હવે કાંઈ નહીં કહું...' પછી એક ડગલું આગળ ચાલી, મોં પર ઊગી નીકળેલા શરમના ભાવોને ખાળવા, ટાળવાના પ્રયાસ સાથે હોઠ દબાવીને બોલી : 'મને હવે ખબર પડી છે !'

'શેની !?' સવાલ ઉદ્‌ભવ્યા પહેલા જ જાણે ફુગ્ગા માફક ફૂટી ગયો !

ઘરમાં કોઈ હતું નહીં. એકની એક દીકરી સ્કૂલે જવા, સ્કુટી લઇને નીકળી ગઈ હતી. કામવાળી પણ કચરા-પોતા, વાસણ સાફ કરીને ઉતાવળા પગલે ચાલી ગઈ હતી. તેથી સવારના પહોરમાં આ તક, મોકો અને એકાંતનો સુરેખાએ લાભ ઉઠાવ્યો હતો.

ઘરમાં એક-બે-ત્રણ...સિવાય કોઈ નહોતું.પણ કજિયો-કંકાસ પાર વગરનો હતો. રીતસરનો ઘર કરી ગયો હતો. તેથી ઘરમાં ભારેલા અગ્નિ જેવું જ વાતાવરણ રહેતું હતું.પતિ-પત્ની જાણે વાંધા-વચકાની રાહ જોઈને જ ઊભાં હોય એમ ક્યારે વિસ્ફોટ થાય એનું કાંઈ કહેવાય નહીં. ગમે ત્યારે ભડકો થઇ ઊઠે. ઉગ્ર જીભાજોડી ઘરનો ઉંબર વળોટી અડખેપડખે પ્રસરવા લાગે, કોઈ આડે આવે કે ઝઘડો કરતા વારે,અટકાવે એવું લગભગ ન બને. લોકોને ખબર છે...આને દરરોજનું છે.એકબીજા ને બાપ માર્યા વેર છે, કૂતરા-બિલાડા જેવું બને છે...વળી,પતિ-પત્નીના ઝઘડામાં વચ્ચે ન પડાય...એ તો પાછાં ભેગાં થઇ જાય અને પછી અકારણ અબોલા આપણે વેંઢારવા...એવું સૌ સમજે.તેથી આઘા ને અળગા રહે.પછી સમય સાથે સળગેલો ઝઘડો આપમેળે ઠરી કે ઓલવાઇ જાય !

પણ અત્યારે તો તદ્દન સ્વચ્છ કહી શકાય એવું નભરમું વાતાવરણ રચાયું હતું.

પ્રભાત નસકોરા ફુલાવી, તાકી રહ્યો. સામે સુરેખા કશું જ બોલ્યા વગર શરમાળપણું જ દાખવતી રહી. તેથી પ્રભાતને વધારે ગુસ્સો આવ્યો.પણ મહાપ્રયાસે દબાવી રાખ્યો. શાંતિ સાથે સુરેખાનું અબોલપણું તેનાથી સહન કે વહન થઇ શક્યું નહીં. તે ટેવાયેલો જ નહોતો. તેથી વ્યંગ સાથે ઊંચા સાદે બોલી ગયો : 'કોઈ નવો ખેલ કરવાનો છે કે શું !?'

'ખેલ !?' બોલીને સુરેખા ભીનું ભીનું હસવા લાગી. તેને ખરેખર તો ગર્ભિતપણે કહેવું હતું : 'ખેલ તો તમે કરો છો એવો જૂનો અને જાણીતો જ છે...માત્ર જણ અને જગ્યા નવી છે !'

'ખેલ !' નવું નક્કોર કપડું ચિરાયું હોય તેવા સ્વરે ગુસ્સાથી પ્રભાત બોલ્યો : 'હું..હું...ખેલ કરું છું !?'

સુરેખા પ્રભાતના ગુસ્સા સામે ધીમું ધીમું હસવા લાગી.

સાવ નાની સરખી વાતમાં પણ ઝઘડાનું ઉગ્ર સ્વરૂપ ધારણ કરનાર સ્ત્રી...સામે હસે છે !

પ્રભાતને વધારે આકરું લાગ્યું. તે ધૂંવાંફૂંવા થઈ ઊઠ્યો. શું કરવું તે તત્કાલ સૂઝ્યું નહીં એટલે બે ડગલા ઝડપથી ભરી, થોડો દૂર પણ સુરેખાની બરાબર સામે ઊભો રહ્યો. આ તેની કાયમી અને એક આગવી રીત હતી. જ્યારે જ્યારે ઝઘડો થાય ત્યારે આમ જ સામે પણ થોડો દૂર ઊભો રહે. તેમાં પ્રભાતનું સ્પષ્ટ ગણિત હતું - જીભાજોડી, છુટ્ટા હાથની મારામારી સુધી પહોંચવી ન જોઈએ.

'ના, તમે ખેલ કરતા નથી...' સુરેખા દાંત ભીંસીને બોલીઃ 'પણ વૃંદાવનની ગોપીઓ સાથે રાસ લીલા કરો છો...આવું કહું !?'

ઘરની ચાર દીવાલો વચ્ચે સન્નાટો છવાઈ ગયો. પ્રભાત અને સુરેખા સ્ટેચ્યુ માફક સ્થિર ને બધિર થઇ ગયાં. સુરેખાને આજે આવું બોલવું નહોતું અને પ્રભાતને સાંભળવું નહોતું...છતાંય બની ગયું હતું.

ઝઘડાના મૂળમાં શું હતું તે પતિ-પત્ની પેટભરીને સમજતા હતા.અને પતિના લફરા કોઈ સ્ત્રી સહન ન કરે તેનાથી પ્રભાત જરાય ગાફેલ કે અજાણ નહોતો. પણ થઇ જાય છે...જાણે આદતથી મજબૂર !

પ્રભાત બરાબર જાણતો હતો,સ્નેહ અને સુગંધ ક્યાંય છૂપાવી શકાય નહીં...ઘણી કાળજી રાખવા છતાંય તેનો પ્રણયરાગ ઉઘાડો પડી ગયો હતો. સુરેખાને ખબર પડી ગઈ હતી. તેથી બંને વચ્ચે ઝઘડા રહ્યા કરતા હતા.પછી તો પ્રભાતે દરરોજના કકળાટથી છૂટવા,પર સ્ત્રી સાથેના સંબંધને સામેથી સ્વીકારી ને સાવ નફ્ફટાઈથી કહી દીધું હતુંઃ 'હા, છે...મારે કોઈ સ્ત્રી સાથે પ્રેમ છે. બોલ, તારું શું કહેવું છે !'

પછી કહી જ દીધું હતું : 'શું કરી લઇશ...ચાલી જઈશ, કેસ કરીશ, ખાધા-ખોરાકી માગીશ...!'

પ્રભાતે એક સાથે સઘળો જ ઉકળાટ ઓકી નાખ્યો હતો.

સુરેખા સ્તબ્ધ થઇ ગઈ હતી. તેનાં અસ્તિત્વના થડમાં મરણતોલ ઘા પડ્યો હતો. તે સાવ છેદાઇ ગઈ હતી છતાંય ઉપરથી ઊભી હોય એવું લાગતું હતું.પણ ઝાડના પાન-ડાળખા જેવી સંવેદના સૂકાઈ ને કુંઠાઈ ગઈ હતી. છેલ્લે તો હરતી ફરતી લાશ બની ગઈ હતી.એક સમયે તો આપઘાત કરવા સુધી પહોંચી ગઈ હતી. પણ દીકરીનું મોં આડે આવીને ઊભું રહ્યું હતું.

ખરું પૂછો તો, સુરેખાને વિશ્વાસ બેસતો નહોતો : 'ના, પ્રભાત એવું ક્યારેય ન કરે !'

-બંને વચ્ચે ભરપૂર પ્રેમ હતો. એકબીજા વગર રહી શકતાં ન્હોતાં. પ્રભાત ગમે ત્યાં બહારગામ ગયો હોય તો પણ વહેલો - મોડો રાતે તો ઘરે પહોંચે જ. કહે, એકલાને ઊંઘ જ ન આવે !

પણ પછી ધીરે ધીરે ઓટ આવવા લાગી. બહાર જવું,બે-ચાર રાત રોકાવું જાણે સામાન્ય થઇ પડ્યું હતું. માત્ર જાણવા ખાતર સુરેખા સહજ પૂછેઃ 'ક્યાં જવાના છો,રાત રોકાવું પડે એવું છે...' ત્યાં સામે પ્રભાત ઊકળી ઊઠે અને આગ ઝરતા અવાજે કહેઃ 'મારા પર શંકા છે એટલે ઇન્કવાયરી કરે છે ? હું તને એવો લાગુ છું !? '

-એવો એટલે કેવો !? આ વિધાન સુરેખાના ગળે જરાય ઊતરતું કે સમજાતું નહોતું.

હા, સુરેખાથી જરાય અજાણ નહોતું. એકવારનો ધસમસતો પ્રવાહ, ઓછો ને આછો થવા લાગે તેનો ખ્યાલ કે ખબર પડ્યા વગરની કેમ રહે...? પણ હોય...પુરુષની જાત છે, ઉબકાઈ જતા વાર ન લાગે. આવા સમાધાન

સાથે, ક્યારેક પોતાની જાત સાથે પણ સંવાદ કરતી હતીઃ 'મારામાં ક્યાંય ખામી તો આવવા નથી લાગી ને !'

વળી આ બધું કહેવું કોને અને કેવી રીતે... એ પણ મૂંઝવણ હતી.

પણ ત્યાં...ઉઝડાઈ ગયેલા ઉપવનમાં એકાએક કોઈનો પદરવ થયો, સૂના વનમાં ટહુકા થયા ને ફરી પાછી તે આંબાની જેમ કોળી અને મ્હોરી ઊઠી હતી !

-પ્રેમનો ધસમસતો પ્રવાહ પલટાઈ ગયો હતો.

'તારું કહેવાનું શું છે..?' પ્રભાતે ઘૂરકીને તીવ્રતાથી પૂછ્યુંઃ 'અંતે તો ઝઘડવાનું જ છે ને !?'

પ્રભાતનું કહેવું સુરેખાને અસર કરી ગયું. નથી ઝઘડવું એવું કહીને પાછું ઝઘડવાનું...

'ના...' સુરેખા એકદમ બોલી ગઈ : 'મને તમારી સ્થિતિ સમજાય છે...એટલે હવે નથી કાંઈ કહેવું.'

ત્યાં સામે પ્રભાત દ્વિધામાં મૂકાઇ ગયો. તે મોં વકાસી, આંખો તાણી સુરેખા સામે જોઈ રહ્યો. તેને સુરેખા આજે અઘરી લાગી કે પછી સાવ ભોળી...ખુદ નક્કી કરી શકે એવું કોઈ કારણ કે તારણ હાથવગું રહ્યું અથવા આવ્યું નહોતું.

બારીમાંથી આવતો પવન પડખું ફરે તો પણ ખલેલ પહોંચે તેવી શાંતિ રૂમમાં પ્રસરી વળી હતી. અંદરથી તો બંને વચ્ચેનો અંતરાલ માપી ન શકાય એવો અમાપ થઈને ઊભો રહ્યો હતો.

'પણ તમે બેસો ને...!' સુરેખાએ કહ્યું : 'હું ચા મૂકું... ચા પીતાં પીતાં વાત કરીએ !'

કોઈ ઘરમાં મહેમાન તરીકે આવ્યો હોય અને આગ્રહવશ બેસી જાય એમ પ્રભાત સોફા પર બેસી ગયો. આમ ક્યાંય જવાની ઉતાવળ નહોતી. હા, બહાર બગીચામાં લટાર મારવાના બહાને મોબાઈલ દ્વારા તેને વાત કરવાની હતી. જો કે ભાંડો ફૂટ્યો હોય તો આ મોબાઇલના લીધે જ. ખાસ પ્રકારની રીંગ વાગે એટલે ઉતાવળા પગલે રૂમ બહાર નીકળી જાય. પછી ઝાડના છાંયે ઊભા રહીને વાતો કરે. અહીંથી રોપાયેલું શંકાનું બીજ, હળવે હળવે વટવૃક્ષ થઇને ઊભું રહ્યું હતું.

સુરેખા જવાબની રાહ જોયા વગર રસોડામાં ગઈ. પ્રભાતે જોયું તો આજનો સુરેખાનો તરવરાટ કે સળવળાટ સાવ જુદો લાગતો હતો. તેનું બોલવું, બોલવાની રીત અને ભાષા...પણ અલગ પડતી હતી. જોકે છેલ્લા ઘણાં વખતથી સુરેખાના વર્તનમાં પરિવર્તન આવવા લાગ્યું હતું. જે પ્રભાત માટે અચંબારૂપ હતું. પોતે સાવધ થઇ, સલુકાઇથી વર્તન કરવું કે પછી તડફડ કરી લેવું...આ પણ તેના માટે એકજાતની મહા મૂંઝવણનો ભાગ થઇ પડ્યો. સુરેખામાં આવેલો આવો ધરખમ ફેરફાર સહ્યો કે સમજ્યો જાય એમ નહોતો.

ત્યાં સુરેખા હાથમાં ચાનો કપ લઈને ધીમા પગલે આવી. પછી પોતાના પડખે બેસી પ્રેમથી કપ લંબાવીને બોલીઃ 'લ્યો...ઠંડીના લીધે થોડું વધારે આદું નાખ્યું છે !'

સુરેખાનું સ્નેહાળ વર્તન જોઈ, સ્વપ્નલોકમાં વિહરતો હોય એવું પ્રભાતને લાગ્યું. તેણે હાથમાં પકડેલો કપ મોંએ માંડ્યો, ચૂસકી મારી...ને ગરમગરમ ચાના લીધે દાઝી જવાયું. હોઠ દાઝ્યા. ઉધરસ ચઢી. ત્યાં સુરેખાએ વાંસા પર હાથ ફેરવતા કહ્યું : 'ધીમે ધીમે પીવો, ઉતાવળા થાવમાં! '

ચા કરતા સુરેખાનું કહેવું નરમ છતાંય પ્રભાતને વધુ ગરમ લાગ્યું. તળથી દઝાડી ગયું. ઊંચા થઇ જવાયું. કાંઈ બોલી શકાય એવું નહોતું. પ્રભાત ચાના ઘૂંટ ભરવા લાગ્યો. અત્યારે એક બાબત તેને તાદૃશ્ય થાય છે કે,છેલ્લા ઘણાં વખતથી સુરેખાનું વર્તન બદલાયેલું જોવા મળે છે. વાત વાતમાં વછડકું ભરવાના બદલે નરમાશથી બોલે છે, કહ્યું કરે છે અને ઝઘડવાનું પ્રમાણ લગભગ નહિવત થઇ ગયું છે. ટેવાઇ ગયેલા પ્રભાતને ક્યારેક તો આવું વર્તન અને વાતાવરણ ખુદને ફાવ્યું નથી ત્યારે મોંમાં આંગળા નાખી સુરેખાને સાબદી કરી છે, સળગાવી છે...કરંડિયામાં હાથ ઘાલી સૂતેલી સાપણને છંછેડી છે..આ સઘળું એકાએક પ્રભાતના મસ્તિકમાં ઉભરાઈને ઘૂમરાવા લાગ્યું.

'હું શું કહેતી હતી !?' સાવ ભોળા ભાવે સુરેખાએ કહ્યું.

સામે પ્રભાતે વ્યંગમાં જવાબ આપ્યો : 'તને ખબર શું કહેતી હતી તેની !'

'હા, યાદ આવ્યું...' સુરેખાએ મોં મરકાવીને કહ્યું : 'તમારી સ્થિતિ મને સમજાવા લાગી છે.'

પ્રભાતે ત્વરિત પૂછ્યું : 'શેની સ્થિતિ !?'

'પ્રેમમાં પડવાની, બીજી શેની !'

સુરેખાનું કહેવું, બોલવું સાંભળી પ્રભાતની બેઠકમાં વીંછીએ ડંશ દીધો હોય એવું લાગ્યું. તેનાથી ઊંચા થઇ જવાયું. ફફડી ઊઠેલું શરીર જાણે અદ્ધર તોળાઈ ગયું.

'પ્રેમ થયા પછી તો દૃષ્ટિ જ બદલાઈ જાય. જગત સારું ને પ્યારું લાગે...' સુરેખાએ પ્રભાતની આંખમાં આંખ પરોવવાના પ્રયાસ સાથે કહ્યુંઃ 'અને આવા સમયે કોઈ કજિયો-કંકાસ કરે ત્યારે કેવું લાગે !'

'કેવું લાગે !?' પ્રભાત એકદમ ઊભો થઇ લગભગ સુરેખાની સામે થઇ ગયો.

પણ સામે સુરેખા -'એ હવે મને સમજાય છે...' જે કહેવું છે તે સચોટપણે કહેવા ફરી મક્કમ થઇ.

-તેનો રહ્યો સહ્યો ડર...પણ કોણ જાણે કેમ, સાવ તળિયાઝાટક થઇ ગયો હતો.

'કરી કરીને તું શું કરી લઈશ...' પ્રભાતનું આવું કહેવું, હથોડા જેમ અફળાયા કરતું હતું. ત્યારે એક જ જવાબ જડતો હતો : 'પ્રેમ કરી લઇશ, બીજું શું !'

પ્રભાતને તાગ અને તાળો મળવા લાગ્યો હતો. કોઈ પાત્રના પ્રવેશથી જે ફેરફાર પોતાનામાં થવા લાગ્યો હતો એવો જ ફેરફાર ઝીણી નજરે જુએ તો સુરેખામાં પણ દેખાઈ રહ્યો હતો.

તેની છાતી લુહારની ધમણ માફક સૂપડાવા લાગી. નસોમાં વહેતા લોહીની ગતિ વધવા લાગી.

'સાચું કહું ?' સુરેખા આંખો ઢાળીને બોલી. પાછી અટકી ગઈ. અંદરથી કાળોતરા નાગ ફૂંફાડો મારે તેવું થયું : 'સાચું ના કહેવાય...ગાંડી !'

વળી મનોમન બોલી : 'ડાહી હોય તે ન કહે, હું તો ગાંડી છું ને !'

'બોલને...' પ્રભાતથી સહન થયું નહી. તે બોલી ઊઠ્યોઃ 'ભસી મરને, જે ભસવું હોય તે...!'

ડોકનો ઝાટકો મારીને સુરેખાએ પતિ પ્રભાત સામે જોયું. બે-ચાર ક્ષણ જોતી રહી. પ્રભાતનું બોલવું અંગારા જેમ છાતીમાં ચંપાયું. દિલ દાઝી ઉઠ્યું. પીડા પ્રગટી...છતાંય સઘળું આઘાપાછું કરીને બોલી : 'મનેય તમારા જેમ...'

'તમારા જેમ...!?' પ્રભાતથી રહેવાયું કે સહેવાયું નહી તેથી વચ્ચે જ પૂછી ઊઠ્યો. તેના સ્વરમાં ન સંધાય શકે તેવી તિરાડ પડી ગઈ હતી.

'કોઈના સાથે...' સુરેખા આગળ બોલતાં ઇરાદાપૂર્વક અટકી.

'શું કોઈના સાથે ??' પ્રભાતના સ્વરમાં તિખારો ચંપાયો હોય એવું થયું.

ત્યાં સુરેખા મોં ભરીને એકદમ બોલી ગઈ : 'પ્રેમ...પ્રેમ થઇ ગયો છે !'

'હેં...શું કહ્યું..!?'

જે સાંભળ્યું તે ગળે ઊતર્યું નહીં, તેથી પ્રભાત ક્ષણભર સુરેખા સામે સાક્ષી ભાવે જોઈ રહ્યો...

(સંપર્ક : અભિષેક પ્લોટ નં. ૭૧૫/૧, સેક્ટર ૭ બી, ગાંધીનગર. મો. ૯૪૨૭૦ ૫૦૯૯૫)

।। સંક્ષિપ્ત રૂપાંતર ।।

દીવાદાંડીનો રખેવાળ

(પોલેન્ડના લેખક Henryk Sienkiewicz ની વાર્તા The light House keeper of Aspenwall)

હરિત પંડ્યા

એસ્પીનવોલની દીવાદાંડીનો રખેવાળ એક દિવસ અચાનક ગાયબ થઈ ગયો. જે ખડક પર દીવાદાંડી ઊભી કરવામાં આવેલી એ ખૂબ નાનો હતો. રખેવાળ દરિયા કિનારાની ખૂબ નજીક ગયો હશે અને એકાદ રાક્ષસી મોજું એને દરિયામાં લઈ ગયું હશે, એમ સૌએ માની લીધેલું.

રખેવાળની જગા તાત્કાલિક ભરવાની જરૂર હતી. ન્યુ યોર્કથી પનામા જતાં જહાજો આ ખડક પાસેથી પસાર થતાં. વિષુવૃત્તીય સૂર્યના તાપમાં અહીં દરિયાની સપાટી પર ગાઢ ધુમ્મસ છવાયેલું રહેતું. ખલાસીઓની નજરે આ ખડક પડે એ માટે દીવાદાંડીનો લેમ્પ રાત્રી દરમ્યાન સતત જલતો રહે એ જરૂરી હતું. રખેવાળને શોધી કાઢવાનું કામ અમેરિકાના એલચીને શિરે આવી પડ્યું.

દીવાદાંડીના ખડક પરનું જીવન ભારે ત્રાસજનક. રખેવાળે કેદીના જેવું જીવવું પડતું. એસ્પીનવોલથી દિવસમાં એક વાર અહીં આવતી બોટ રખેવાળ માટે ભોજન તથા અન્ય જીવન જરૂરી સામગ્રી લઈ આવતી. એક એકરના વિસ્તારવાળા આ ટાપુ પર કોઈ વસતી નહીં. દિવસ દરમ્યાન હવામાનના મિજાજ મુજબ રખેવાળ જુદાજુદા રંગના ધ્વજ ફરકાવતો રહેતો. રાત્રે દીવાદાંડીનો લેમ્પ પેટાવવા એણે દીવાદાંડીના ટાવરનાં ચારસો પગથિયાં ચડવા પડતાં. અહીંના રખેવાળે સાધુના જેવું જીવન ગુજારવું પડતું.

એક માણસે દીવાદાંડીના રખેવાળ તરીકે કામ કરવાની તૈયારી બતાવી. સિત્તેરેકની વયનો એ આદમી સૈનિક જેવો સ્ફુર્તિલો અને મજબૂત બાંધાનો હતો. એના વાળ સફેદ હતા. એની ભૂરી આંખો, એ દક્ષિણ અમેરિકાનો નિવાસી નથી, એ દર્શાવતી હતી. એના ચહેરા પર થોડી ઉદાસી છવાયેલી હતી. એને સહેજ ચકાસી જોવાનું ફેલ્કનબ્રીજે વિચાર્યું.

''ભાઈ, તમે ક્યાંના છો?'' ફેલ્કનબ્રીજે વૃધ્ધને પૂછ્યું.

''હું પોલેન્ડ વાસી છું.'' વૃધ્ધે કહ્યું

''અગાઉ શું કામ કરતાં?''

''મેં ઘણી જગાએ કામ કર્યું છે. સ્પેન, ફ્રાન્સ અને હંગેરીની સેનાઓમાં મેં સૈનિક તરીકે સેવાઓ આપી છે. ત્રણે દેશોએ મને, મારી અનન્ય કામગીરી બદલ ક્રોસ એનાયત કર્યા છે. અમેરિકાના ગૃહયુધ્ધમાંય મેં ભાગ લીધેલો.''

''તમારું નામ સ્કેવિન્સકી? તમે ઘણા બહાદુર છો એમ તમે મેળવેલ ક્રોસ પરથી લાગે છે'' ફેલ્કનબ્રીજે વૃધ્ધના ક્રોસ પર નજર નાખતાં કહ્યું.

''હું લાઈટહાઉસના રખેવાળ તરીકેની કામગીરી પણ બજાવી શકું તેમ છું.''

''તમારે રોજ દીવાદાંડીના ટાવરનાં ચારસો પગથિયાં ચઢ-ઊતર કરવાં પડશે. દરિયાઈ કામગીરીનો કોઈ અનુભવ ખરો?'' ફેલ્કનબ્રીજે પૂછ્યું.

''મેં કેલીના મેદાનો ચાલીને ક્રોસ કર્યાં છે. વ્હેલનો શિકાર કરતાં જહાજમાં મેં ત્રણ વર્ષ કામ કર્યું છે. મેં ઘણી રખડપાટ કરી છે. હવે મારે નિરાંતનું જીવન જીવવું છે. મને આ નોકરી નહીં મળે તો હું જિંદગીથી હારી-થાકીને ખતમ થઈ જઈશ.'' સ્કેવિન્સ્કીએ કહ્યું.

એની દર્દનાક કહાણી ફેલ્કનબ્રીજને સ્પર્શી ગઈ.

''અચ્છા તો આજથી તમે આ દીવાદાંડીના રખેવાળ. અને હા, કામમાં સહેજ સરખી પણ ચૂક થશે તો તમને કાઢી મૂકવામાં આવશે.'' ફેલ્કનબ્રીજે કહ્યું.

''આભાર સાહેબ! મારા કામ બાબતે આપને ક્યારેય ફરિયાદ કરવાની રહેશે નહીં એની હું આપને ખાતરી આપું છું.'' સ્કેવિન્સ્કીએ કહ્યું. અને તે જ દિવસથી એણે દીવાદાંડીના રખેવાળ તરીકેની કામગીરી સંભાળી લીધી.

એ સાંજે દીવાદાંડીના નવા નિમાએલા રખેવાળે પ્રગટાવેલ લેમ્પનું અજવાળું દરિયાનાં મોજાં પર નર્તન કરતું થઈ ગયું. એની પૂઠેં પડેલ રઝળપાટના શિકારીથી બચવા એને મજાની ગુફા મળી ગઈ હોય એવું એને લાગ્યું. એનું જીવન એક ભાંગ્યા-તૂટ્યા જહાજ જેવું હતું જેનાં શઢ અને સુકાન દરિયાનાં તોફાની પવનોમાં નષ્ટ પામ્યાં હતાં નિરાંતની જિંદગી ગાળવા એ ક્યાંક તંબુ તાણીને ઠરીઠામ પ્રયાસ કરતો, ત્યાં વાવાઝોડાની એક થપાટ એના તંબુને રફેદફે કરી દેતી. એ દુનિયાને ચારે ખૂણે ફરી વળ્યો હતો. એણે ઘણા બધા વ્યવસાયો પૂરા ખંત અને પ્રામાણિક્તાથી કરેલા. એણે હીરા તથા સોનાની ખાણોમાંય કામ કરેલું. પશુપાલન ક્ષેત્રે પણ એણે નસીબ અજમાવી જોએલું. બીજે જ વરસે પડેલ દુકાળમાં એનાં મોટા ભાગના ઢોર મરી ગયેલાં. તરાપામાં માલ-સામાનની હેરાફેરી કરવાનું એણે

શરૂ કરેલું. એના કમનસીબે દરિયાના તોફાનમાં એમનો તરાપો નાશ પામેલો. એક વાર એ રેડઈન્ડિયનોને હાથે ઝલાઈ ગયેલો. એમની ચુંગાલમાંથી એ માંડ છટકી શકેલો. એણે ભાગમાં સિગારની ફેક્ટરી નાખેલી. એના ભાગીદારે જ એને દગો દીધેલો.

સ્લેવિન્સ્કીને લાગતું કે કોઈ ગેબી શક્તિ એને હેરાન કરવા એનો પીછો કરી રહી છે. એની બદનસીબીની થપાટોથી ભાંગી પડવાને બદલે એ હિમ્મતથી અને અડગ ધૈર્યથી એમનો સામનો કરતો રહેલો. એનું દિલ બાળક જેવું નિખાલસ હતું. ક્યૂબામાં ફાટી નીકળેલા રોગચાળા ટાણે, પોતાને આપવામાં આવેલી રોગપ્રતિકારક ગોળીઓ અન્યને આપી દીધેલી એણે.

એને પૂરી શ્રધ્ધા હતી કે એના માઠા દિવસોનો અંત આવશે પણ એની આશ ઠગારી નીવડી. આમ એની ઉમ્મર વધતી રહી. એ હવે થાક્યો હતો. એની સહનશીલતાની અવધિ આવી ગયેલી. એને વતનની યાદ સતાવતી રહેતી. સ્વોલો તથા ચકલીઓનું ગાન તથા પર્વતોનું દૃશ્ય એને વતનની યાદ અપાવી જતું.

વર્ષોની રઝળપાટ પછી એ આરામ ઝંખતો રહેલો. દીવાદાંડીના રખેવાળ તરીકેની આરામદાયક નોકરી મળી ત્યારે એને ઘડીભર તો સાચું નહીં લાગેલું. એણે જ્યારે દીવાદાંડીનો લેમ્પ પહેલી વાર પેટાવ્યો ત્યારે એના હરખનો પાર નહીં રહેલો.

દરિયાનાં મોજાં પર દીવાદાંડીના લેમ્પનો પ્રકાશ પડતો ત્યારે એ ગુલાબી રંગ ધારણ કરતો. ઘૂઘવતા સાગરનો અવાજ ક્યારેક સિંહની ગર્જના જેવો તો ક્યારેક તોપના ધડાકા જેવો લાગતો. ક્યારેક એ અવાજ ક્યાંક એકત્રિત થએલ ગ્રામજનોના ગણગણાટ જેવો કે કોકના નિઃશ્વાસ સમો લાગતો.

સાગરનાં મોજાં દીવાદાંડીના ખડક સાથે જોરથી ભટકાતાં અને એની દીવાલને હળવેથી ચૂમીને પાછાં વળી જતાં. રાત્રીને સમયે દૂરથી પસાર થતાં જહાજોની લીલી લાઈટ્સ અંધકારમાં ઝબૂકતી જણાતી.

દરિયાઈ તોફાન ટાણે સ્લેવિન્સ્કી ટાવર પરથી ઊતરીને એની કેબિન ભેગો થઈ જતો. કેબિનની ઘડિયાળની લયબધ્ધ ટકટક એને ઝોકે ચડાવી દેતી.

વાવાઝોડામાં ફસાયેલ જહાજના ખલાસીઓને કયારેક, એમને કોક નામ લઈને બોલાવતું હોય એવો ભાસ થતો.

અહીંના ખડક પરના જેવું જીવન બીજે ક્યાંય જોવા ન મળે. યુવાનો ભાગ્યે જ દીવાદાંડીના રખેવાળની નોકરી સ્વીકારતા. સ્વીકારતા તો અહીંના એકધારા જીવનથી ત્રાસીને અહીંથી ભાગી જતા. અહીં લાંબા સમય સુધી નોકરી કરનાર બહારની દુનિયાના સંપર્કમાં આવતો ત્યારે પોતે અર્ધનિદ્રિત અવસ્થામાં ઘૂમતો હોય એવું એને લાગતું. અફાટ સાગર અને અસીમ આભ વચ્ચે એ એકાકીપણું અનુભવતો. માળાના મણકાની જેમ અહીં બધા દિવસો એકસરખા પસાર થતા. હવામાનના બદલાવ સાથે અહીં થોડો બદલાવ વરતાતો. પણ સ્લેવિન્સ્કી અહીંના જેટલો સુખી બીજે ક્યાંય નો’તો, એ સવારે વહેલો જાગી જતો. નાસ્તો કર્યા પછી એ, લેમ્પનો કાચ સાફ કરતો. એ પછી એ દરિયાને જોતો રહેતો. એ, દરિયાને જોતાં કદી ધરાતો નહીં.

ન્યુ યોર્કથી આવતાં જહાજો એસ્પીનવોલ માટે જરૂરી સામાન લાવતાં ટાવરની બાલ્કનીમાંથી જહાજો ઉપરાંત એસ્પીનવોલ નગરનાં ટાવરો તથા આવાસો નજરે પડતાં. ટાવર પરથી આવાસો નજરે પડતાં. ટાવર પરથી આવાસો પંખીઓના માળા જેવા અને માનવો કાળાં ટપકાં જેવા લાગતાં.

સાંજ પડતામાં તો પક્ષીઓ એમના માળા ભેગા થઈ જતાં. મોજાંય ધીમાં પડી જતાં. બધે શાંતિનું સામ્રાજ્ય સ્થપાઈ જતું. સૂર્યના આથમતા પ્રકાશમાં કિનારાની રેત ચમકી ઊઠતી. ખડક પર વર્ષા થતી ત્યારે સ્લેવિન્સ્કી અનેરો રોમાંચ અનુભવતો. અહીંનો આરામ એને આહ્લાદક લાગતો.

સ્લેવિન્સ્કી અહીંના માહોલથી ટેવાઈ ગયો. અહીંના ખડક, દીવાદાંડીના ટાવર, કિનારાની રેત તથા અફાટ સાગર સાથે એને દોસ્તી થઈ ગઈ દરિયાઈ પક્ષીઓય એના મિત્રો બની ગયાં. એના ભોજનમાં એ પક્ષીઓને પણ ભાગીદાર બનાવતો. ભરતીનાં મોજાં ભેગાં તણાઈ આવતાં માછલાં તથા શંખલાને એ ભેગાં કરતો રહેતો. કયારેક એ, એસ્પીનવોલ તથા પનામા વચ્ચે વિસ્તરેલ જંગલનાં વૃક્ષો તથા એમની ડાળીઓ પર હૂપા-હૂપ કરતાં વાનરો તથા ઊડાઊડ કરતાં પક્ષીઓને દૂરબીન વડે જોતો રહેતો. પોપટો એકસામટા ઊડતા ત્યારે આભમાં મેઘધનુષની રેખા ખેંચાઈ હોય એમ લાગતું. એની રઝળપાટ દરમ્યાન એને ઘણી વાર અડાબીડ જંગલોમાંથી પસાર થવું પડેલું. એવે ટાણે ઝેરીલા સાપો તથા સરોવરને કાંઠે મોં ફાડીને આરામ

ફરમાવતા મગરોનો ભેટોય થતો રહેલો એને.

દર રવિવારે એ એસ્પીનવોલના દેવળમાં જતો. પાછા ફરતાં એ સ્પેનિશ છાપું લેતો આવતો. પણ પછી તો એણે ચર્ચમાં જવાનું બંધ કરી દીધું. એ, દુનિયાથી સાવ અલિપ્ત થતો ગયો. વતનની યાદ પણ એને સતાવતી નો'તી. એણે અહીંનું જીવન સ્વીકારી લીધું. એ ગૂઢવાદી બનતો ગયો.

એક દિવસ એણે હોડકામાં જરૂરી સામાન ભેગું એક પાર્સલ ભાળ્યું. એમાં પુસ્તકો હતાં. પાર્સલમાંના એક પુસ્તકને અડતાં એના હાથમાં ધ્રુજારી વ્યાપી ગઈ. પુસ્તક પોલીશ ભાષામાં લખાયેલું હતું. ન્યુયોર્કમાંની પોલીશ સોસાયટીને એણે થોડી રકમ ડોનેશન તરીકે મોકલી આપેલી. આ પુસ્તકો એને એ સોસાયટીએ મોકલી આપેલાં પુસ્તકો જોતાં જ એ ભાવવિભોર થઈ ગયેલો.

પોલીશ ભાષામાં પુસ્તકો અહીં ક્યાંથી!! એને ભારે આશ્ચર્ય થયું. અતીતની એક આછી લહર એને સ્પર્શી ગઈ.

પાર્સલમાંથી એક પુસ્તક ઉપાડતાં એના હૃદયના ધબકારા વધી ગયા. પોલેન્ડના વિખ્યાત કવિનો એ કાવ્યસંગ્રહ હતો. વર્ષો પછી એને પોલીશ ભાષામાં લખાયેલ પુસ્તક જોવા મળેલું. એ હરખઘેલો બની ગયેલો.

ખડકની ચોમેર અલૌકિક શાંતિ પ્રસરેલી હતી. એસ્પીનવોલના ટાવરે પાંચના ટકોરા ઝીંક્યા. આકાશમાં ક્યાંય વાદળો દેખાતાં નો'તાં. થોડાંક પક્ષીઓ અહીંતહીં ઊડાઊડ કરી રહ્યાં હતાં. દરિયો તો જાણે, પારણામાં ઝુલાવીને પોઢાડી દીધો હોય એવો શાંત હતો. મોજાં કિનારા સાથે ધીમા સૂરમાં ગપસપ કરી રહ્યાં હતાં. જંગલના વૃક્ષો આછું મલકી રહ્યાં હતાં.

હાથમાં લીધેલું પુસ્તક એણે મોટેથી વાંચવા માંડ્યું. ઓ મારી માતૃભૂમિ! તું જ મારું સર્વસ્વ છે. જેણે વતનનો ખોળો ગુમાવ્યો હોય એને જ એ કેટલો મૂલ્યવાન છે એનો ખ્યાલ આવે. હે માતૃભૂમિ! હું તને સદા ઝંખતો રહ્યો છું.

એ આગળ વાંચી શક્યો નહીં. એની ભીતરમાં કશુંક તૂટતું હોય એવું એને લાગ્યું. એને ડૂમો ભરાઈ આવ્યો. એનો શ્વાસ રૂંધાવા લાગ્યો.

થોડી વારે સહેજ સ્વસ્થ થયા પછી એણે આગળ વાંચવા માંડ્યું.

ઓ મારી પાવક માતૃભૂમિ! અમારા નગરનું રક્ષણ તું જ કરતી રહી છે. મારી જનેતાએ મને બાળપણમાં જ તારે ખોળે ધરી દીધેલો, ત્યારે તેં જ મને સ્વાસ્થ્ય બક્ષેલું. હે પ્રભુ! અમને ફરીથી અમારી માતૃભૂમિના અંકમાં પોઢાડી દે.

વાચતાં વાચતાં એ ડૂસકે ચડી ગયો. કિનારાની રેતમાં એ ફસડાઇ પડ્યો માતૃભૂમિ છોડ્યે એને ચાલીશ વર્ષ થઈ ગયેલાં. એણે એની માતૃભાષા છેલ્લે ક્યારે સાંભળેલી એય એને યાદ નથી. આજે એ ભાષા, સાત સમુદ્ર પાર કરીને આ નાનકડા ટાપુ પર એને આવી મળી છે. કેવી મધુર છે એ! એ વિચારી રહ્યો. એના રુદનમાં માતૃભાષા પ્રત્યેનો એનો પ્રેમ છલકાતો હતો. માતૃભાષાથી આટલાં વર્ષો સુધી વેગળો રહેવા બદલ એ એની ક્ષમા માગતો રહ્યો. વર્ષો પછી એને મેળવવા બદલ એનું હૈયું થનગની ઊઠ્યું.

એ, રેતમાં પડ્યો રહ્યો. લાઈટ હાઉસના ટાવર ફરતે ઊડી રહેલાં પક્ષીઓ ધીમું ગાન ગાતાં રહ્યાં : એમને ખાવાનું આપવાનો સમય પણ થઈ ગયો હતો. કેટલાંક પક્ષીઓ એને ચાંચો મારીને જગાડવા મથી રહ્યાં. એ જાગી ગયો. પોતાને માટે કશું રાખ્યા વિના એણે બધું ખાવાનું પક્ષીઓને આપી દીધું, પછી એણે મન ભરીને રડી લીધું.

એણે ફરી પુસ્તક ઉપાડ્યું. સૂર્ય તો જંગલનાં વૃક્ષોની પાછળ સંતાઈ જવાની પેરવીમાં હતો. સમુદ્રની સપાટી પર આછોપાતળો ઉજાશ નજરે પડતો હતો. આછા ઉજાશમાંય એણે વાંચવાનું જારી રાખ્યું.

વતનને ઝંખતા મારા આત્માને હે પ્રભુ! તું લીલા ઘાસથી લહેરાતાં ગોચરો અને જંગલો સમીપે લઈ જા મને.

આખરે, સૂર્યાસ્ત પછીના અંધકારે પુસ્તકના અક્ષરો ભૂંસી નાખ્યા. એ, ખડક પર માથું ઢાળીને સૂતો રહ્યો. એનો આત્મા તો, ધનધાન્યથી લહેરાતાં એના વતનના ખેતરોએ પહોંચી ગયો હતો. એને હૈયે વસેલ વતનમાં એ મહાલતો થઈ ગયો હતો. વતનનાં પાઈન વૃક્ષોમાંથી પસાર થતા પવનનો આછો સુસવાટ તથા વહેતાં ઝરણાંનો ખળખળ સૂર એને સંભળાઈ રહ્યો. એ બધાં જાણે એને પૂછતાં હોય કે, ''અમને ક્યારેક યાદ કરે છે કે?'' એવું એને લાગ્યું. હા એ, બધાંને યાદ કરતો હતો.

દીવાદાંડીનો લેમ્પ સળગાવવાનો સમય થઈ ગયો હતો. પણ એ તો સપનામાં એને વતન પહોંચી ગયો હતો. એનું ઘર તો યુધ્ધમાં નાશ પામેલું. એનાં માતા-પિતા એના બાળપણમાં જ ગુજરી ગએલાં. ગામના આવાસોની બારીઓમાં ટમટમતા દીવા, ગામને પડખે આવેલી ટેકરી, ગામની મીલ, દેડકાંના અવાજોથી ગાજતાં રહેતાં તળાવો

એને સ્પષ્ટપણે દેખાઈ રહ્યાં. એણે એક આખી રાત ગામની ચોકી કરેલી. મધરાત થતાં ગામના આવાસોના દીવા બુઝાઈ ગયા. ગામની બાજુમાંથી પસાર થતી ટ્રેઈનનો આવવાનો સમય થયો હતો. ખેતરોની વાડોમાંથી તમરાંનો અવાજ સંભળાતો હતો. પોલીશ રાત્રીની આછી ઠંડક બધે વરતાતી હતી. પાઈન વૃક્ષોની આછી મરમર સંભળાતી રહી. ધીમે ધીમે પરોઢનો ઉજાશ બધે પથરાવા માંડેલો. આવાસોના વાડાઓમાંથી કૂકડાઓનું ગાન રેલાઈ રહ્યું બગલાઓના ચિત્કારોય સંભાળાવા લાગ્યા. અંધકાર સમેટાઈ જતાં બધું ફરીથી સ્પષ્ટપણે દેખાવા માંડ્યું ત્યાં, એને કોકનો પગરવ સંભળાયો, ભેગો રુક્ષ અવાજ પણ.

''સ્લેવિન્સ્કી, હજુ સુધી તું સૂઈ રહ્યો છે?'' જોન્સને એને કહ્યું.

અવાજ સાંભળતાં જ એણે આંખ ઉઘાડી. એ આશ્ચર્ય પામતો પ્રશ્નકાર સામે જોઈ રહ્યો. એનું સ્વપ્ન હજુ એના મગજમાં ઘોળાયા કરતું હતું. થોડી વારમાં એનું સ્વપ્ન વિલાઈ ગયું. એણે પોતાની સામે દીવાદાંડીના અધિકારીને ઊભેલો જોયો.

''તારી તબિયત તો સારી છે ને?'' અધિકારીએ એને પૂછ્યું.

''તબિયત તો સારી છે.'' એણે કહ્યું.

''તો પછી ગઈ કાલે તેં દીવાદાંડીનો લેમ્પ કેમ પેટાવ્યો નો'તો? તારી લાપરવાહીને કારણે કાલે એક જહાજ આ ખડક સાથે ભટકાયેલું. સદ્‌ભાગ્યે કોઈ જાનહાનિ થઈ નથી, નહીં તો તારી સામે કોર્ટમાં કેસ કરવો પડત. ચાલ મારી સાથે આ બોટમાં તારી સામે શાં પગલાં લેવાં એ દીવાદાંડીના ઉચ્ચ અધિકારી નક્કી કરશે.''

સ્લેવિન્સ્કાનું મોં લેવાઈ ગયું. ઉચ્ચ અધિકારીએ દીવાદાંડીના રખેવાળ તરીકે એને છૂટો કરી દીધો. થોડા વખત પછી એ, એસ્પીનવોલથી ન્યુયોર્ક જતા જહાજ પર દેખાયો. એનો રઝળપાટ ફરી શરૂ થઈ ગયો. દીવાદાંડીના રખેવાળ તરીકે એને છૂટો કરી દેવામાં આવ્યો એથી એને ભારે આઘાત લાગેલો. એ હતાશની ગર્તમાં સરી પડ્યો. હતાશાએ એની કેડ ભાંગી નાખી. એની આંખોમાંની ચમક માત્ર કાયમ રહેલી. એના જીવનની નવી રાહપર પગ માંડતો એ, એના પુસ્તકને છાતીસરસો ચાંપી રહ્યો, રખેને પોતે એય ખોઈ બેસે એવી દહેશતે.

(૨૧, મેઘાનગર, નડિયાદ-૨,
મો. ૯૪૨૮૬૯૯૮૫૪)

॥ વિચાર-નિબંધ ॥

મિચ્છામિ દુક્કડમ્

-ડંકેશ ઓઝા

મિચ્છામિ દુક્કડમ્‌ના વોટસેપ સંદેશાઓનો વરસાદ અનરાધાર ચાલુ છે. તેમાં માત્ર જૈનો નથી, હવે તો સર્વ ધર્મમમભાવની ઉદારતાથી અન્યધર્મીઓ પણ તેમાં જોડાયા છે. જૈનો માટે આ ક્ષમાપનાનું પર્વ છે. તેઓ એકબીજાની માફી ચાહે છે. જો તેમનાથી અજાણતાં પણ કોઈની લાગણી દુભવ્યાનું થઈ ગયું હોય. આપણી આજની ભાષાઓ વિકાસ પામી તે પૂર્વની ભાષાના આ શબ્દો છે. આ ભાષામાં હવે કોઈ લખતું નથી કે બોલતું નથી. સારું છે કે એવા મૂળ શબ્દો આવા પવિત્ર નિમિત્તે પ્રયોજાય છે.

ઘણા સવાલો ઊભા થતા હોય છે. માણસનું મન જો સક્રિય હોય તો એમ થયા વિના રહે જ નહિ. વળી, દરેકનો પોતાનો એક ઉછેર અને વિચારવાની પધ્ધતિ હોય છે જે પોતાની આગવી હોય છે. અન્ય કરતાં તે જુદી હોય છે. આ જુદાપણાનો આદર કરવો એ જ માનવસંસ્કૃતિ છે જો પ્રત્યેક વ્યક્તિ અલગ રીતે વિચારતી ન હોત તો મતવૈવિધ્યની મજા જ મારી ગઈ હોત! પછી આપણે એકવિધતામાં સબડતા હોત. ધરતીની ફળદ્રુપતાની માફક જ વિચારોની ફળદ્રુપતાને કારણે જ માનવસંસ્કૃતિ આ તબક્કે પહોંચી છે. આટલું સ્વીકારીને જ કોઈ પણ ચર્ચા કરવી જોઈએ અને કોઈ પણ વિચારને જોવો જોઈએ.

ઘણા બધા ધર્મોમાં ક્ષમાપ્રાર્થનાની પરંપરા છે. ખ્રિસ્તી ધર્મમાં કબૂલાત અથવા પશ્ચાત્તાપનું મૂલ્ય ઘણું ઊંચું છે. આપણે હિન્દુઓ ભલે વ્યાપક ઉદારતાનો દાવો કરતા હોઈએ પરંતુ અન્ય ઉપાસના સ્થળોએ બહુ ઓછા જઈએ છીએ. પછી મસ્જિદમાં જઈને એવું પૂછી બેસીએ છીએ કે અહીં તો કંઈ નથી! જે સાંભળ્યું છે એવાં શાસ્ત્રોનો ખડકલો તો નથી જ પરંતુ મૂર્તિ કે ફોટો પણ નથી! ઈસ્લામધર્મ બૂતપરસ્તીનો વિરોધી છે એટલે કે મૂર્તિપૂજામાં માનતો નથી, માત્ર ભેગા મળીને સામૂહિક ઈબાદત કરવામાં તે

માને છે તે માટેનું સ્થળ તે મસ્જિદ. મહિલાઓ ક્યાં તો ઘરે અથવા તો તેમની જુદી મસ્જિદ હોય ત્યાં ઈબાદત કરે છે. ખ્રિસ્તી ચર્ચ માટે ગુજરાતી સાહિત્યકારો એ ગિરિજાઘર એવો શબ્દ પ્રચલિત કર્યો છે તેની જો મુલાકાત તમે લીધી હોય તો તેમાં પશ્ચાત્તાપ માટેની જુદી જગ્યા હોય છે. ઘણા બધા વ્યક્તિગત રીતે પ્રભુ ઈસુ સમક્ષ કબૂલાત કરવા ઈચ્છતા હોય એટલે તેમની સગવડ માટે ઘણાં 'કન્ફેશન બોક્સ' હોય છે. એક જ વ્યક્તિ તેમાં ઊભી રહી શકે એટલી જગ્યા હોય છે. અન્ય ધર્મીઓ અને અન્ય ધર્મ પ્રત્યે આપણે જો ખરા અર્થમાં સમાદર ધરાવતા હોય તો તેમની ઉપાસના પદ્ધતિ વિશે જાણવું જોઈએ, તેમના ઉપાસના સ્થળે જવું જોઈએ અને શક્ય હોય તો તેમના ધર્મગ્રંથો વિશે વાંચવું પણ જોઈએ.

સર્વોદય વિચારના પ્રણેતા વિનોબાએ આ કામ પૂરી તન્મયતા અને પૂરી તટસ્થતાથી કર્યું છે. તે વિશેના જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપલબ્ધ છે જેનો આપણે લાભ લઈ શકીએ. મને તો એક પણ પ્રસ્થાપિત ધર્મમાં રસ નથી. પ્રત્યેક ધર્મના સારરૂપ માનવધર્મમાં માનવું ગમે છે. તેમ છતાં જિજ્ઞાસાવશ વિવિધ ધર્મસ્થાનોની મુલાકાત લેવાનું પણ ગમે છે. અમે બોધગયા અને સારનાથ અને સાંચી પણ ગયા છીએ. જે બૌધ્ધ ધર્મના જાણીતાં સ્થાનકો છે. એમના પેગોડામાં અમને શ્રીલંકામાં બુધ્ધની મૂર્તિઓ જોવા મળેલી પરંતુ જે પ્રાચીન સ્તૂપો છે એ તો બધી તરફથી બંધ હોય છે એમાં પ્રવેશવાનું હોતું નથી ચારે તરફથી ફરવાનું જ હોય છે.

આપણી વાત ક્ષમાપના અને તે વિશેના પ્રાચીન જૈન ઉદ્‌ગારો વિશેની હતી. આજે એ પ્રાચીન ઉદ્‌ગારોમાં ભાવ કેવી રીતે ભરવો અને તે ઉદ્‌ગારોને અર્થપૂર્ણ કેવી રીતે બનાવવા તે મુદ્દો મહત્ત્વનો છે. એ બાબતે ધ્યાન નહિ આપીએ તો સાપ ગયા અને લિસોટા રહ્યા એમ ગુજરાતીમાં કહીએ છીએ તેવો ઘાટ થશે.

માણસ જાણી જોઈને કોઈને દુભવે એવું બને જ શા માટે ત્યાંથી વિચારવાનું શરૂ કરવાનું છે. આપણે તરત આગળ આવીને બચાવ કરીએ છીએ કે અજાણતાં કોઈને દુભવી દીધા હોય તે અંગેની ક્ષમાપના કરવાની છે. રસ્તામાં કે ઘાસમાં ચાલતા હોઈએ તો આપણે પગ નીચે કીડી જેવાં જીવજંતુ કચડાઈ જાય તેનો સદાય વિચાર કરીને ચાલતા નથી. તેમ છતાં અજાણતાં બીજાને દુભવ્યાની લાગણી સુધીનો વિચાર કરીએ છીએ એ આમ તો બહુ મોટી વાત છે પણ તે સહેજેય પ્રતીતિજનક લાગતી નથી.

ખરેખર તો આપણને ખબર જ હોય છે કે મેં કોને જાણી જોઈને ખરાબ લાગે તેવું વર્તન કર્યું અથવા તો તેવું થઈ ગયું. સામેવાળાને કેવું ખરાબ લાગ્યું તેની પણ ઘણી બધી વાર આપણને ખબર જ હોય છે. પરંતુ જે તે વખતે આપણામાં સ્વાર્થવશ, મોહવશ કે અહંકારવશ જે આવેશ સવાર થઈ ગયો હોય છે તેમાંથી બહાર નીકળવા આપણે અશક્તિમાન હોઈએ છીએ. ખબર તો તરત જ પડે છે પરંતુ હજુ આપણે તેની કબૂલાત કરીને માફી માગવા તત્પર કે સજ્જ થતા નથી. ક્યારેક વાતને છોડી દઈએ છીએ, ક્યારેક સ્થળને છોડી દઈએ છીએ. પછી વર્ષાન્તે ક્ષમાપનાનો સંદેશ મોકલીને નરવા કે હળવા બનવાની આશા રાખીએ છીએ.

આ શક્ય છે ખરું ? હિન્દુધર્મમાં પણ પ્રત્યેક પાપ પછી તેના પ્રાયશ્ચિત્તનો કર્મકાંડ બ્રાહ્મણોએ નક્કી કરી રાખ્યો છે. આપણને વિચાર આવતો નથી કે કર્મકાંડ એ અંતતોગત્વા કર્મકાંડીઓ માટે કમાવાનો કીમિયો માત્ર છે. આપણે જે ખોટું કર્યું હોય તે વિશે આપણે વ્યક્તિ સમક્ષ સીધો એકરાર ન કરીએ, સીધી કબૂલાત ન કરીએ ત્યાં સુધી હળવા કેવી રીતે થઈ શકીએ? એ જે ન દેખાતો માનસિક બોજ છે તે આપણે ખરા અર્થમાં ઉતારતા જ નથી અને પછી તેનો બોજ વેંઢાર્યા જ કરીએ છીએ. તીર્થસ્થાનોમાં જવાથી, ત્યાં ભેટસોગાદ મૂકવાથી, બ્રાહ્મણોને જમાડવાથી કે બહાર બેઠેલા ભિક્ષુકોના પાત્રમાં કંઈક નાખવાથી પેલો આંતરિક એવો માનસિક બોજ કઈ રીતે ઊતરી શકે? મૂળ પ્રશ્નને અભરાઈએ ચઢાવીને જીવતા રહેવાના આ ફાંફાં છે. ચોર્યાસી લાખ ફેરાનો જે ધર્મમાં અવકાશ હોય ત્યાં સીધે રસ્તે તરત પહોંચવાની કોશિશ કરનારા ઓછા જ હોવાના. સીધો સાદો ઉપાય એટલો જ છે કે જે તે વ્યક્તિને મળીને જે તે બાબત અંગેની બિનશરતી માફી માંગી લેવી. મિચ્છામિ દુક્કડમ્ દ્વારા કદાચ એ જ અભિપ્રેત છે જે કરવાને બદલે આપણે જાહેર માફીનો માર્ગ પસંદ કરીએ છીએ. જેનાથી દંભ પોષાય છે પણ મન હળવું થતું નથી. અસંપ્રજ્ઞાત મનમાં પેલી વાત જડબેસલાક પડી જ રહે છે અને એનો જે કંઈ બોજ વેઠવાનો આવે તે આપણે વેઠતા જ રહીએ છીએ. એનાથી આપણો ઉગારો થયો હોતો નથી.

કોઈ પણ ધર્મમાં મારા મગજમાં ન ઊતરે તેવી વાત હશે તે હું સ્વીકારીશ નહિ એવું માત્ર રેશનાલિસ્ટો નથી કહેતા પરંતુ ઈશ્વર એ સત્ય છે ત્યાંથી શરૂ કરીને મુસાફરી આદરનારા મોહનદાસ ગાંધીએ પણ સત્ય એ જ ઈશ્વર છે એવું કહ્યું અને કોઈ પણ ધર્મની નીતિ વિરુધ્ધની વાત માનવાનો સદંતર ઈન્કાર કર્યો. એમણે જે તાવીજ આપ્યું

છે તે બહુ સીધુંસાદુ છેઃ હું જે કામ કરું છું તેની મને શરમ નથી શરમ લાગે તેવું હું કરતો નથી. નીતિ વિરોધી હોય તેવી ધર્મશાસ્ત્રની વાત ગાંધીએ કદી સ્વીકારી નથી.

માનવસંસ્કૃતિનો જેમજેમ વિકાસ થતો ગયો છે તેમ તેમ તેણે પોતાના જીવનને વધુ સંકુલ અને ગૂંચવાડાભર્યું અને દાંભિક બનાવી દીધું છે. સીધું સાદું, સરળ જીવન શક્ય છે એવું હવે તે માનતો જ નથી. પછી એવા ચકરાવામાં ચઢે છે જેમાંથી તે બહાર નીકળી શક્તો નથી.

એટલે સો વાતની એક વાત તે એ કે જેને ખોટું લગાડ્યું હોય, જેને હેરાન કર્યા હોય, જેને દુભવ્યા હોય, તેની મુખોમુખ ક્ષમા માગવા સિવાયનો વિકલ્પ નથી. ખરું પૂછો તો વ્યક્તિ આવી હિંમત ખોઈ બેઠી છે તેનામાં એ તાકાત રહી જ નથી. એટલે જ જાતભાતના અવનવા એવા રસ્તાઓ તે શોધે છે જે ખરેખર પરિણામ આપનારા નથી. પછી મન વગર, અર્થ વગર, જાત સંડોવણી વગર, તે કંઈક કરતો તો રહે છે પણ તેનાથી તે તેમાં બંધાયેલો જ રહે છે, મુક્ત થઈ શકતો નથી.

(૬, સ્વાગતસિટિ, મુ.પો. અડાલજ ૩૮૨૪૨૧
(M) ૯૭૨૫૦૨૮૨૭૪)

॥ પ્રાસંગિક ॥

Being a Topper

CBSE XII Topper

The past three days have been an intense, overwhelming experience – elation, fatigue, disbelief, frustration. I don't really know if there's one word to describe everything I'm feeling. People have asked me what my prep strategy was, how many hours I put in, what all sacrifices I made. I'm afraid my answers might have fallen short of their expectations of me. I did study, I did put in effort, I did work hard. I did try my very best. And I truly am over the moon with the results of my efforts. And that's all that should matter.

Am I happy about being a 'topper'? I don't really think so. In a conventional system of education like we studied in, value is given to our ability to internalise information, recall and replicate it in a cohesive form. I was one of the extremely fortunate few, who had the opportunity to learn and engage with concepts and topics far beyond the scope of the syllabus. For that, all credit goes to the environment that my exceptional teachers and school actively created for us. Yet, all of us (my teachers included) knew that learning was one thing, and cracking the board exams, quite another. This system did not value our depth of understanding, or our ability to disagree with the textbook, or our questions that pertained to topics 'outside the syllabus'. We're in a time where a student can get a perfect score in political science without questioning and analysing the politics of the world around her, where a student can excel in economics without being able to apply it to his daily life. I find it hard to believe that a system like this, by its very nature, is designed to breed inquisitive, creative and analytical minds.

Yet, this is the system we have surrounded ourselves with, and despite

my misgivings about it, I cannot but be thoroughly overwhelmed with the sheer amount of love and good wishes that I have received over the last three days. People have congratulated me for my efforts, and people have congratulated me for my achievements. Both these kinds of congratulations come with the best of intentions and warmest of hugs, but they resonate differently within me. I feel valued as a person, when someone appreciates my efforts; but valued only as a number, when they appreciate my achievements. I am more than that 100%. Just like my friend is more than his 80%. Just like his friend is more than his 60%.This system revolves around categorising us into watertight compartments based on these numbers, where nothing else matters. We refuse to acknowledge that different aptitudes and skills exist, just the same way different aspirations and desires do. By building this holy mountain of marks, by worshipping those who make it to the top and castigating those who don't, we forget that not everyone wanted to be a mountaineer. Some of us want to fly instead.

The concept of a 'topper' itself is extremely unsettling to me. The intense pressure it puts on me to continue excelling conventionally, the pressure it puts on people to whom I am thrust upon as an example to replicate, on everyone who feels inadequate in this system which thrives on pushing us, pushing us more, and then some – all of these are things I'd happily do without. When we don't compare apples to oranges, why do we compare one student to another? Shouldn't it only matter if a person is satisfied with the fruit borne out of his or her efforts?

In one way though, I am glad that I am a topper. I am glad that my scores have caused people (some of them, at least) to stop and think about where we're headed on this path. I am glad that a process of introspection has started, about why we're educating, and how we're doing it.

I would be lying if I said that there wasn't a single part of me that isn't swept away by the golden aura surrounding the trophy of coming first. It does feel nice. But it doesn't feel right. The exams that I gave were not solely dependent on my merit within the system. They also depended upon luck, upon fortunate or unfortunate coincidences, about things that were definitely not within my control. I don't think I will find peace on either extreme – neither by saying that it was all my effort, nor by saying that it was not my effort at all. The results were mine, and the system's, and I have accepted that. This is the way it will be, until we decide to change it.

I want to get off this pedestal that has been given to me. I have immense love and respect and gratitude to everyone who has supported me, guided me and wished me well, but it's time to move on. Surely, this is a definitive moment in my life. But this does not define me.

॥ સમીક્ષા ॥

''હાસ્યં પરં ધીમહિ''

કિશોર એચ. જોશી

(પ્રકાશકઃ-સાહિત્ય સંગમ- સુરત, કિંમત-રૂ। ૧૪૦, પાના ૧૫૨)

લેખકઃ- નટવર પંડ્યા (કુલ ૨૪ હાસ્યલેખો છે.)

હાસ્યના ચાહકો અને વાચકો માટે આનંદની વાત એ છે કે તેમના માટે ઉત્તમ હાસ્યલેખોના સંગ્રહ રૂપે પુસ્તક આવી ગયું છે. હાસ્યલેખોના સંગ્રહના આ પુસ્તકનું શીર્ષક છે ''હાસ્યં પરં ધીમહિ'' લેખક શ્રી નટવર પંડ્યા છે જેઓ હાલમાં સુરતમાં વસે છે.

હાસ્યલેખક શ્રી નટવર પંડ્યાએ 'નવનીત સમર્પણ' 'અખંડ આનંદ' 'શબ્દ સૃષ્ટિ' જેવા સાહિત્યિક સામયિકોમાં ઉત્તમ હાસ્યલેખો લખીને ગુજરાતના મૂર્ધન્ય સાહિત્યકારો અને વાચકોમાં એક પ્રથમકક્ષાના હાસ્યલેખક તરીકેનું આગવું સ્થાન સન્માનપૂર્વક મેળવ્યું છે.

તેમણે ઘણા અખબારોમાં હાસ્યલેખોની નિયમિત કોલમ પણ લખી છે. હાલમાં સુરતથી પ્રગટ થતા પ્રતિષ્ઠિત અખબાર 'ગુજરાત મિત્ર'ની દર્પણ પૂર્તિમાં તેમના હાસ્યલેખોની કોલમ છેલ્લા છ વર્ષથી ચાલે છે. (કોલમનું શીર્ષક છે-'ન બોલવામાં નવ ગુણ')

'હાસ્યં પરં ધીમહિ' પુસ્તકની પ્રસ્તાવના વિદ્વાન હાસ્યકાર શ્રી રતિલાલ બોરીસાગર સાહેબે લખી છે. તો હાસ્યસમ્રાટ શ્રી શાહબુદીન રાઠોડ સાહેબે આ પુસ્તકનો હરખભેર આવકાર લખી આપ્યો છે. ઉપરાંત પ્રખ્યાત હાસ્યકલાકાર-હાસ્યલેખક શ્રી જગદીશ ત્રિવેદીએ આ પુસ્તકના પ્રકાશન નિમિત્તે પોતાની હૃદયની વાત વ્યક્ત કરી છે.

આ પુસ્તકની વિશેષતા એ છે કે તેમાં પત્ની, લગ્નજીવન, મોંઘવારી, ખરીદી, રાજકારણ, સગાસંબંધીઓ જેવા ચીલાચાલું વિષયો પર ભાગ્યે જ કોઈ હાસ્યલેખ છે. કારણકે આ વિષયો પર પુષ્કળ પ્રમાણમાં લખાઈ ચૂક્યું છે. પરંતુ શ્રી નટવર પંડ્યા કંઈક અનોખા પ્રકારના હાસ્યલેખક છે. એટલે તેમણે અનોખા વિષય પસંદ કર્યા છે. તેમના ઘણા વિષયો એવા છે કે જેના પર આજ સુધી ખાસ કંઈ લખાયું નથી. દા.ત. 'ધોતિયું ધારણ કરવાના ધારા-ધોરણો', 'સાપ સાથે એક સાંજ', 'જાયે તો જાયે કહાં', 'મેલા' લખવાનો મહાવરો, 'પથારી ત્યાગનો પૂર્વાર્ધ' વગેરે. એટલું જ નહિ આ પુસ્તકમાં તો ગંભીરતા પર પણ હાસ્યલેખ છે. શીર્ષક છે-'ગજબની ગંભીરતા!' વળી તેમના લેખો સાવ ટૂંકા કે કટપીસ જેવા નથી. કારણકે શ્રી પંડ્યા કટપીસના નહિ પણ તાકાના વેપારી છે. તેમના હાસ્યલેખો ફૂલ લેન્થના છે. છતાં મજાની વાત એ છે આટલા પૂર્ણકદના લેખમાં પણ હાસ્યનું લેવલ શરૂઆતથી જ ઊંચુ હોય છે તે છેક છેલ્લે સુધી જળવાઈ રહે છે હાસ્યનો પ્રવાહ ક્યાંય તૂટતો નથી. તેમના લેખોમાં માર્મિક હાસ્ય ભરપૂર છે તો વળી ઉપમાઓ, વ્યંગ વાક્યો અને શબ્દરમત પણ મજા કરાવે એવી છે. તો વળી અનિવાર્ય હોય ત્યાં લેખક થોડું ફારસ અને ટીખળ પણ લાવ્યા છે. આમ પુસ્તકના બધા લેખો ભાવકોને જલસો કરાવે એવા છે. આમ તો આ પુસ્તક વિશે ઘણું લખી શકાય તેમ છે પણ ખરી મજા તો તેને વાંચવામાં જ છે. અસ્તુ, આભાર

(I-4-8, S.M.C. ફ્લેટ્સ [બાપા સીતારામ સોસા.]
સાગર સોસાયટીની બાજુમાં, કોમ્યુનીટી હોલ સામે,
L.H. રોડ, કાપોદ્રા સુરત-૬,
Mob. ૮૫૩૦૬૬૯૯૦૭)

Need For Innovative Job-Oriented Courses In Sports

P.D.SHARMA

The world that we are living in, is a world of change, world of advancement and world of technological developments The old expression " it was good enough for my father, so it's good enough for me " is no longer appropriate for the society in which the scientific technology development of each day discards many of our previously established theories. It is believed that knowledge doubles itself in one decade. The speed at which new scientific disciplines in recent times, have emerged is really incredible. Physical Education and Sports are now scientific disciplines with much wider and varied objectives.

CHANGE-NEED OF THE HOUR

To ensure a better status for the profession there is an urgent need to start innovative job-oriented courses along with conventional certificate, Diploma, Degree and Integrated courses in Physical education and Sports. No Doubt, today one can pursue C.P.Ed. to D.litt courses in physical education in INDIA. But, today one can pursue an age of growth, change and complexity and hence our courses in Physical Education and Sports should be in line with the changes in the society. Today every individual is career conscious and so he wants to join only job-oriented courses. Because career building is an important aspect of Life. The foundation stones of the Course, the life would take, are laid by the career you choose.

INNOVATIVE JOB-ORIENTED COURSES

The open market, the globalization, the revolution in information technology, the passion to look beautiful and fit, rise in health consciousness and to excel in sports performance for recognition as well as for rewards has extended the hope of job-oriented courses in Physical Education and Sports. Today is the age of specialization and one has to specialize in some type of job. The scope of conventional jobs as Physical Education Teachers in school and colleges is narrowing down. Now it is high time for our Physical Education Training Colleges to start job oriented courses in fitness, yoga, sports journalism, sports medicine, sports psychology, sports management, remedial massage, community development, nutrition, recreational leadership, public relation, etc. These courses are demanded for the day and professional training colleges should modify their courses as per the emerging trends and needs of the modern society. Brief details of these courses is given below :

1. SPORTS REPORTER / EDITOR: Today sports journalism is the most demanding and job oriented profession in India and abroad. Today there is scarcity of technically

qualified and trained sports reporters and sports editors in print as well as in electronic media. At present Post-graduate Diploma or Degree Course in sports Journalism has vast scope in the country. Sports writers is also the need of the day.

2. Sports Psychologist : today the importance of sports psychology in improving the sports performance is a well established fact. Slowly and slowly the demand for sports psychologists in increasing and after completing diploma or degree course in physical education or diploma course in coaching, one should go for specislizstion course in sports psychology. Such courses should be started by physical education training colleges and university depertments.

3. SPORTS COMMENTATOR / EXPERT : Today sports commentary has become very common in almost all the games played at national and international level. If someone is good in spoken English, Hindi, or any local language and has deep knowledge of the concerned game the he can work as commentator / expert for such game. Today, it is upcoming and respected profession in the country.

4. SPORTS MANAGER / ADMINISTRATOR / CONSULTANT : Today Physical Education and sports have already become international disciplines and had already accepted as human rights by UNESCO in 1978. Keeping this in view, since decades many foreign universities are ruinning M.B.A. courses in Sports Management for sports managers, sports administartors and sports consultants. Now in India also there is need to start M.B.A. course in sports Management.

5. Athletics / Sports Trainer : Today alongwith coach, Athletics / Sports Training is a technical job because it may differ for individual and team games as wll as to the different positions taken by the players in the same game, for example, training for foot ball goalkeeper is quite differnt than other football players of the same team. Thus, specilised Athletics / Sports Traning during diploma or degree courses in physical education or sports. even 8 to 10 weeks Special Vacation Course for Athletics / sports training may be started in training colleges and universities.

6. PESONAL / CORPORATE FITNESS TRAINER : Today awareness for health has developed in general public. Not to become sick, prevention is better than cure, run for health, fit people, fit nation, etc. slogans are accepted by common man. today upper class rich families have started engravging personal fitness trainers. This is very

common in actors and actresses. Such fitness trainers are in great demand in health clubs and five star hotels. Today many corporate houses have also started engaging fitness trainers for there workers and employees. Because there is direct impact of fitness on the production. Three to six months special fitness programme is the need of the day.

7. MASSAGE THERAPIST ; Today many health clubs, five star hotels and massage parlors for relaxation utilise services of massage therapists and pay handsome amount to them. Special six months to one year Massage Therapist course may be started in physical education training colleges medical colleges or paramedical colleges or physical education departments of universities.

8. SPORTS NUTIRITION EXPERT/ COUNSULTANT : To improve performance at national and international level nutrition play a vital role and nutrition specialists prescribe special diet to thr athletes and players keeping in view their age, sex, type of the game, type of competition etc. So there is need to start special nutrition course of six months to one year duration in training colleges or even in medical colleges.

9. YOGA INSTRUCTOR / EXPERT / CONSULTANT : Today Yoga has been accepted all over the world and thus there is great demand of Yoga Instructors, Experts and consultaunts in India and Abroad. Today various yoga institutions are running certificate and diploma courses in yoga and thus those who are intrested in Yoga may join such courses.At present it is one of the most job-oriented course in india and abroad.

10. RECRATIOANL LEADER : Today there is great demand of recreational leaders in industries and private clubs specially in urben areas. Trained physical Education Teachers with pleasing personality, good manners and love for recreational activities can work successfully as recreational leaders. It is a well respected and a well paid job.

11. NATIONAL/INTERNATIONAL OFFICIAL: Today like players and coaches, national and international officials are also well paid and get due respect. Those who have love for officiative should pass official examinations and after getting necessary official experience they can reach to national and international level of officiating.

12. SPORTS MEDICINE EXPERT/ CONSULTANT : Today sports medicine is a upcoming profession. Today sports and games are becoming more and more competitive. sports, injuries, sports diet, doping, wome

in sports etc. are burning problems of modern sports arena. sports medicine expert / cousltant can do alot in these fields of the sports arena. Special diploma course in sports medicine is the need of the day.

13. TECHINCAL ADVISER FOR SPORTS MANUFACTURERS: Today sports is a multi-billion business. Today Indian sports goods have become very well technical and sophicated and therefore there is need for technical advisers in sports industries in INDIA and Abroad.

14. SALES ADVISER FOR SPORTS INDUSTRIES : Today marketimng is upcoming profession. Sports marketing is a need of the day. So trained physical education teachers and coaches with marketing training can work as sales adviers in sports industries. Three to six month special sports marketing course is a need of the day because sports marketing is a upcoming profession in India.

15. HEALTH AND SPORTS EQUIPMENT REPAIRER : Today sports and health equipments are becoming very costly and everytime it is not possible to purchase new health and sports equipments. Not only this to repair health and sports equipments require technical knowledge and skill. Thus, health and sports equipments is upcoming job and there is need to start 4 to 6 weeks workshop for trained physical education teachers and coaches and if needed 3 to 6 months special course for health and sports equipments reparing may be started in training colleges or university departments.

Alongwith above started job oriented careers and courses in the field of physical education and sports, many other jobs like stadius supervisors, public relation officers, dope controllers,news readers etc. are also coming up. Thus, if we start innovative job-oriented courses alongwith present conventional courses in physical education and sports then there is no doubt that the proffession of physical education and sports has bright future in the country.

(B-1 Swiss Avenue, Patel Colony
Opp. Manehk Baug Hall, Ambavadi,
Ahmedabad-380015
Mobile: 9898870840)

Charutar Vidya Mandal's Institute Wise Information Regarding Courses/Programs Offered

Name of the Institute: V. P. & R. P. T. P. SCIENCE COLLEGE **(Established:** 1947**)**
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: B.Sc. General, B.Sc. Industrial Chemistry, B.Sc. Instrumentation, B.C.A.
Eligibility criteria: Class XII pass
Prospects and Opportunities: Eligible for Master degree

Name of the Institute: Madhuben & Bhanubhai Patel Institute of Technology
(Established: 2009**)**
Affiliation: Gujarat Technological University
Programs offered: B.E. Engineering & Technology
Eligibility criteria: 45% - Gen Category and 40% - Reservationw
Prospects and Opportunities:
We provide platform to countless aspiring individual in finding the right job, internship opportunities and making the right career decisions. In this Digital Era, the prospects for Computer Engineers and IT Engineers are flooding both in India and abroad because of the digitization everywhere. It opens wide gate for higher studies across the world.

Name of the Institute: A D Patel Institute of Technology **(Established:** 2000**)**
Affiliation: Gujarat Technological University
Programs offered: **Bachelor of Engineering in:** Civil, Computer, Electrical, Eelectronics & Communication, Food Processing Technology, IT, Mechanical, **Masters of Engineering in:** Signal Processing & Communication, Thermal, CAD/CAM
Eligibility criteria: For undergradute 12th science with A group more than 45% theory plus practical and GUJCET 2019 is must, Post Graduation Undegratuate engineering of equivalent branch and PGCET of Gujarat
Prospects and Opportunities:
Institute is situated in the GIDC V U Nagar area with green lush environment, having state of art infrastructure, hostel facilities for girls and boys, Gym, sports, wi-fi and competent faculty. Every year Students receive few gold medals; some 10 out of 10 SPI and many in top 100 of the university. GTU sports champion.

Name of the Institute: Waymade College of Education **(Established:** 2004**)**
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: B.Ed. (Advanced)
Eligibility criteria: Any graduate or Post graduate belonging to open category and having minimum 50% marks; Any graduate or post graduate belonging to SC/ ST/ OBC category and having minimum 45% marks.
Prospects and Opportunities:
Placement as a teacher at GSEB, CBSE, ICSE, IBO schools (both primary, secondary and Higher secondary. in Government or self financed institutions. For Government schools to clear TET / TAT examination is mandatory. Eligible to appear for TET, TAT examination.

Name of the Institute: Waymade College of Education
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: M.Ed. (From: 2010)
Eligibility criteria: Any graduate with a B.Ed. of 1 or 2 years duration from recognized university of India or 4 years integrated teacher education degree (B.A., B. Ed./B. Sc. B. Ed.) in open category having minimum 50% marks or in SC/ ST/ OBC having minimum 45% marks.
Prospects and Opportunities:
Placement as a teacher, coordinator, supervisor, Principal at GSEB, CBSE, ICSE, IBO schools (both primary, secondary and Higher secondary)in Government or self financed institutions. For Government schools to clear TET / TAT examination is mandatory. Adhoc appointment at B.Ed. Colleges. Eligible for Ph.D. entrance test, NET / SET / TET / TAT examination in Education.

Name of the Institute: Waymade College of Education
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: M.Phil (Education) (From: 2013)
Eligibility criteria: Candidates in open category with Post graduate degree in specialization and M.Ed., having minimum 50% marks. Candidates in SC/ ST/ OBC with Post graduate degree in specialization and M.Ed. having minimum 45% marks.
Prospects and Opportunities:
Placement as a teacher, coordinator, supervisor, Principal at GSEB CBSE, ICSE, IBO schools (both primary, secondary and Higher secondary) in government or selffinanced schools. Appointment as an adhoc faculty member at B.Ed. Colleges. Eligible for Ph.D. course without entrance test.

Name of the Institute: Waymade College of Education
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: Ph.D. ELT (Guides) (From: 2004)
Eligibility criteria: Candidates in open category who has secured minimum of 50% marks in their M.A. (ELT) / M.Phil (ELT). Candidates in SC / ST/ OBC who has secured minimum of 45 % marks in their M.A. (ELT) / M.Phil (ELT) course. Candidates having only M.A. (ELT) degree has to appear for University entrance test.
Prospects and Opportunities:
Placement as an Assistant Professor at Arts Colleges. Eligible to apply for GPSC examination and can become class-II officer. Eligible for NET / SET in English subject

---

Name of the Institute: Waymade College of Education
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: Ph.D. Education (Guides) (From: 2017)
Eligibility criteria: Candidates in open category who has secured minimum of 50% marks in their M.Ed. / M.Phil (Education). Candidates in SC / ST/ OBC who has secured minimum of 45 % marks in their M.Ed. / M.Phil (ELT) course. Candidates having only M.Ed. degree has to appear for University entrance test.
Prospects and Opportunities:
Placement at Education Colleges as an Assistant Professor. Eligible for NET / SET / TET / TAT examination in Education subject.

Name of the Institute: Waymade College of Education
Affiliation: Self (From: 2019)
Programs offered: Certificate Course on Parenting Skill, Certificate Course on Content Writing
Eligibility criteria: Any interested Male / Female, Graduate in any discipline
Prospects and Opportunities:
Parents for better parenting with requisite knowledge, skills and attitude,
Personnel for a career in Content Writing with requisite knowledge, skills and attitude.

Name of the Institute: CVM Institute of Human Resource Development (Established: 2013**)**
Affiliation: Sardar Patel Univerrsity
Programs offered: M.Com (HRD)
Eligibility criteria: Any Graduate
Prospects and Opportunities:
As HR officer in public & Private sector organizations • In NGOs & Service Organization. • As Chief HR Officer in Banks • LIC and Community Centre Executive Recruiter. • Director of Employee Engagement. • Compensation & Benefit manager. • Human Resource Consultancy.

Name of the Institute: H M Patel Institute of English Training and Research (Established: 1965**)**
Affiliation: Sardar Patel Univerrsity
Programs offered: B Ed (English), M A-ELT, M.Phil-ELT, Ph.D-ELT
Eligibility criteria: B A English with 50%, B A English with 40%, M A English/ELT with 55% and pass in entrance, M A English/ELT with 55% and pass in entrance/M.Phil/NET/SLET
Prospects and Opportunities:
B Ed English offers training in English Language Teaching; This programme is demanding and helps one to get jobs in both government and private schools;Qualifies one to work with Boards like CBSE, GSHSEB,and IB.,
M A-ELT Programme is a blend of theory and practice in ELT. A required qualification for becoming an English Language Practitioner world over. • Research programmes would make the candidate qualified for teaching at college/ university level.

Name of the Institute: B.J.Vanijya Mahavidyalaya (Established: 1965**)**
Affiliation: Sardar Patel Univerrsity
Programs offered: B.Com.
Eligibility criteria: HSCE
Prospects and Opportunities:
B.Com. course is designed to provide students with a wide range of managerial skills and understanding in steams like Finance, Accounting, Taxation and Management. Students can join Professional courses like CA/ICWA/CS/MBA/ MSW/MCA after B.Com. They can make career in Banking, Insurance, Stock Market, Entrepreneurship in private / public sector.

Name of the Institute: B.J.Vanijya Mahavidyalaya
Affiliation: Sardar Patel Univerrsity
Programs offered: B.B.A (From: 1975)
Eligibility criteria: HSCE
Prospects and Opportunities:
BBA is a distinctive programme in Management Studies aiming at offering students the vast opportunities to get employment as executives at junior or middle levels of management in business and industrial concerns. It prepares students to develop skills to identify ,analye and solve managerial problems effectively.

Name of the Institute: B.J.Vanijya Mahavidyalaya
Affiliation: Sardar Patel Univerrsity
Programs offered: M.Com. (From: 2013)
Eligibility criteria: B.Com / B.B.A.
Prospects and Opportunities:
M.Com. Course is designed for commerce graduate students for advance career in Accounting / Finance / Taxation / Entrepreneurship. Students can make career in teaching by doing M.Phil /PhD UGC NET/SET/JRF. They can get better job opportunities in Govt. /Privates sector in the area of Finance, Account, Sales, Insurance, Bankin, Stock Market or Entrepreneurship.

Name of the Institute: C. L. Patel Institute of Studies and Research in Renewable Energy
(Established: 2013**)**

Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: M.Sc. Renewable Energy
Eligibility criteria: Any Science and Engineering Graduate
Prospects and Opportunities:
The passed out students can work in academia or in research as SRF, JRF, research assistant or scientist. Whereas in industry one can work in design, manufacturing, product development areas. One can start self entrepreneurship or consultancy in the field of renewable energy

---

Name of the Institute: Bhailalbhai and Bhikhabhai Institute of Technology
(Established: 1958**)**

Affiliation: Gujarat Technological University
Programs offered: Grant in Aid:, Civil Engineering, Computer Engineering, Electrical Engineering, Electronics & Communication, Mechanical Engineering, Self-Finance:, Civil Engineering, Computer Engineering, Electrical Engineering, Electronics & Communication, Mechanical Engineering, IT, Mechatronics
Eligibility criteria: 10th Pass, ITI pass directly admitted to second year of respective branch
Prospects and Opportunities:
*Our institute offers excellent career opportunities in an affordable way as well as in relatively short time duration. A large no. of industries organises campus interview in our institute *One can join the engineering programme directly in the second year of B.Tech / B.E. programme after completion of diploma. Majority of our students opt for BE/BTech programme after diploma

---

Name of the Institute: G H Patel College of Engineering & Technology (Established: 1996**)**
Affiliation: Gujarat Technological University
Programs offered: Under Graduate:, Chemical Engineering, Information Technology, Mechanical Engineering, Electronics & Communication Engineering, Mechatronics, Computer Engineering, Electrical Engineering, Civil Engineering, Post Graduate:, Communication Engineering, Information Technology, Industrial Engineering, Mechatronics, Power Systems, Embedded Systems, Chemical Engineering, Packaging Technology, Computer Engineering
Eligibility criteria: For undergradute 12th science with A group more than 45% theory plus practical and GUJCET 2019 is compulsory, Post Graduation Undegratuate engineering of equivalent branch and PGCET of Gujarat
Prospects and Opportunities:
Job prospects for engineering graduates have always been good. A lot of engineering graduates opt a career in management or go for advanced courses to further specialize in respective careers. Engineering Management programs or courses are recent developments in response to the demand from industry.

Name of the Institute: A.R.College of Pharmacy & G.H.Patel Institute of Pharmacy
(Established: 1981)

Affiliation: Gujarat Technological University
Programs offered: Diploma in Pharmacy,Bachelor in Pharmacy, M.Pharm.- Quality Assurance, M.Pharm.- Pharmaceutics, M.Pharm.-Clinical Pharmacy, M.Pharm.- Pharmacognosy,M.Pharm.- Pharmacology, M.Pharm.- Pharmaceuticals Chemistry (Medical Chemistry)
Eligibility criteria: Minimum passing marks 10 + 2 (With A/ B /AB Group) of Science stream,
B.Pharm or equivalent qualification with minimum 55% (50% for SC/ST/SEBC candidates) at the qualifying examination
Prospects and Opportunities:
Diploma in Pharmacy is a 2-years full-time Diploma course. The students those are interested in the medical field can choose this course after the completion of class 12th (PCM/B). Opportunities: Hospital Pharmacist,Community

Pharmacist, Medical Representative, Production executives, Scientific officers in private firms.
Bachelor of Pharmacy (B.Pharm.) is an undergraduate degree course in the field of Pharmacy education.
B.Pharm. course is a career-oriented program in the medical field of Pharmacy, designed to familiarize candidates with the basic concepts of pharmaceutical science. Opportunities: Government Agencies (Drug Inspector),Pharmaceutical Industries, Research and Development Sales and Marketing
Opportunities: Analytical Research and Development, Government Agency, Regulatory Affairs, Academia, Quality control and Quality Assurance
Opportunities: Formulation and Development, Government Agency,Manufacturing and Quality Assurance, Regulatory Affairs,Academia,Sales and Marketing
Opportunities: Research Scientist, Government Agency, Clinical Research Associate, Pharmacovigilance, Academia,Toxicologist
Opportunities: Herbal Industries. Government Agency, Academia, Research Scientist, Quality control of Ayurvedic products
Opportunities: Pharmacologist, Research Scientist,Government Agency, Academia, Pharmacovigilance, Toxicologist
Opportunities: Research and Development(R & D), Drug Design and Development,Government Agency, Academia,Intellectual Property Rights (IPR)

Name of the Institute: S.M. Patel College of Home Science, Vallabh Vidyanagar (Established: 1971)

Affiliation: Sardar Patel Unversity
Programs offered: Family Resource Management, Textile and Clothing, Human Development, Food Science and Quality Contol (SF)
Eligibility criteria: 12th any Stream
Prospects and Opportunities: Dietetics, Human Nutrition Community Nutrition, Institutional Food Service Management, Cuisine, National & International NGO, Interior design – Hospitality Management – Consumer Services, Ergonomics., Fashion Design, Textile Science. Commercial Clothing & Fashion Marketing., Child welfare – Early Childhood education, differently able children, Women's Issues, overviews of life span development., New Product-Development, Sensory evalulation, entrepreneurship, Food Instructor, National & International NGO

Name of the Institute: Indukaka Ipcowala College of Pharmacy (Established: 2004)

Affiliation: Gujarat Technological University
Programs offered: B. Pharm., M. Pharm (Pharmaceutical Analysis & Pharmaceutical Technology)
Eligibility criteria: 10 + 2 - Pass, They can also work as Pharmacists in developed countries
Prospects and Opportunities: B. Pharm/M. Pharm students can work as Pharmacists/Government Analysist/ Food & Drug Inspector in Different Govt. Organizations, Hospitals, Medical Store, 108.

Name of the Institute: Institute of Science and Technology for Advanced Studies and Research (Established: 1999)

Affiliation: Sardar Patel Unversity
Programs offered: M.Sc. Industrial Chemistry, M.Sc. Surface Coating Technology, M.Sc. Organic Chemistry, M.Sc. Polymer Science & Technology, M.Sc. Environmental Science & Technology,M.Sc. Industrial Hygiene & Safety, M.Sc. Geoinformatics, M.Sc. Instrumentation & Control, M.Sc. Real Estate Valuation and M.Sc. Plant & Machinery Valuation, M.Sc. Information Technology
Eligibility criteria: B.Sc. with Industrial Chemistry, Industrial Chemistry (Vocational), Applied Chemistry, Industrial Polymer Chemistry, Chemistry,B.Pharm, Bio Chemistry, Candidates who have studied at least 2 papers of Chemistry at Second Year or Third Year of B.Sc as core or elective subjects.
B.Sc. Degree with Industrial Chemistry, Industrial Chemistry (Vocational), Applied Chemistry, Industrial Polymer Chemistry, Chemistry, Chemistry as one of the major subject. B.Sc. Chemistry or Industrial Chemistry (Vocational)
B.Sc. Applied chemistry, Industrial polymer chemistry, Analytical chemistry
B.Sc. Degree with • Industrial Chemistry • Industrial Chemistry (Vocational) • Applied Chemistry • Polymer Science •

Industrial Polymer Chemistry • Chemistry • Chemistry as one of the major subject.
Bachelor of Science
(Environmental Science, Botany, Zoology, Fire Safety, Chemistry & Allied Sciences, Biochemistry, Biotechnology, Microbiology, Genetics, Bioinformatics, Geography, Geology, Physics, Biomedical – Lab Technician, B.Sc. Agriculture, B.Sc. Forestry), B.Sc. Home Science, Bachelor of Engineering, B. Pharm., B.Sc. or B.E, B.Sc., BCA, BE, B.Voc(SD), PGDCA, PGDCAA, BBA(ITM/ISM), MCA, M.Sc.,B.Sc., B.E., B.Pharm. Degree
(from any recognized University) with any relevant branch, "Bachelor Degree Examination preferably in commerce, science, engineering, architecture, mathematics, statistics, economics, law, management and agricultural science of this University or an examination recognized as equivalent thereto.
[Such as Section A & B Examination conducted by the Institution of Engineers (India) and Section A & B of Association Membership Course conducted by The Institution of Mechanical Engineers (India)], • B.Sc. (IS) / B.Sc. (IT) / B.Sc.(CS) • BCA • BBA(ISM / ITM) • BE(IT,EC,CE) • B.Sc.(Bioinformatics) • Any graduate with PGDCA/PGDCAA/any Science graduate (who has cleared at least 3 papers related to computer science at graduate level) from recognized university)

Prospects and Opportunities:

The M.Sc. Industrial Chemistry course is a fine blend of chemical engineering and chemistry. The curriculum comprises of the core aspects of chemical engg., Chemistry, Industrial Management & Safety. In-plant training of six weeks, MoU With Lupin Ltd., Cadila Healthcare Ltd. for Training & Placement. MoU for research and academic with SVNIT, 100 % university results with first class and distinctions and absolute placements every year.
This course is unique in Gujarat to cater highly skilled technocrats for the of Surface Coating Technology with the growth of Construction Industry (Housing & Commercial buildings), Infrastructure development (Ports, Offshore structures, Pipelines, Bridges etc), Automotive Industry, Ship building Industry, Heavy Engineering Industry, Packaging industry (Printing Ink) etc to offer protection & aesthetics to these assets.100% job placement through Campus Interview (National & International) and absolute results.
Organic chemistry dealing with scientific study of structure, properties, and reactions of organic compounds which are commercialized in industry all over the world It provides wide range of career opportunities in various departments of pharmaceuticals, dyes, pigment fertilizer, chemical manufacturing industries in R & D, analytical development lab, quality control & production departments and in academia also; student can pursue higher studies like M.Phil. and Ph.D. Above 90% results and absolute placement
Fine blend of Chemical Engineering, Polymer Chemistry, Polymer Technology, Pure and Applied Chemistry. Compulsory in-plant training of six weeks > Department is selected as runners up in category of 'Best Education Institution Contributing To Plastics' and awarded Plasticon Award 100% University results and absolute placements. Students can pursue Ph.D, M.Tech etc. programme after M.Sc.
100% University Results, More First Class & Distinction Every Year. Absolute Placement in Industry, consultancies, research labs, Academic Institutes. The course provides the knowledge, technical skills and solid background not only in Pollution Control Technologies, Ecology & Environmental Biology, Environmental Science and Technology, but also in Industrial Hygiene & Safety. Several Students are pursuing Ph.D. Program Many students joined Foreign Universities for Higher Studies
The programme M.Sc. Industrial Hygiene and Safety is India's first of its kind full time Post Graduate Programme deals about safety, hygiene,better occupational health conditions to be created in workplace.
The benefits of maintaining a safe work environment are many, but first and foremost, safety is about protection of workers. Industrial Hygiene Consultancies, Safety Consultancies and in various Engineering ,Refineries, Paints, Ports, Pharmaceuticals, Software Industries etc are were students get employment, 100% University Results, More First Class & Distinction Every Year.
Study of multidisciplinary subjects: Satellite Image Processing, Global Position System, Remote Sensing, Android, Geo Web Servers Linkages with space research organization ISRO- Application & jobs: ISRO – IIRS, NRSC, Govt. Ministries, Survey of India, Digital India, Environment & Climate change, Urban Infrastructure Development & Planning, Irrigation, Forestry, Agriculture, Disaster Management, Crowd Sourcing, Database Management, e - Governance etc., 100 % results with first class and distinctions every year with absolute placement
Well balanced structure between Science & Engineering It includes measurement, control, operation, system design, PLC DCS, robotics satcom, analytical & bio medical instrumentation and many more . It can be implemented in

different forms in industries as per requirement. For industrial exposure in-plant training in industries and project work in each semester. Better job scope. 100% University results and absolute placements.
M.Sc. Real Estate Valuation and M.Sc.Plant & Machinery Valuation are the two unique interdisciplinary courses run by ISTAR in India. The courses were designed by the senior professionals in the field of valuation of real estate , industries, Properties, machineries ,lands etc , after extensive study and research of the valuation courses worldwide. 100% University results and absolute placements
M.Sc. (IT) program is recognized and affiliated to Sardar Patel University, It is a multi-disciplinary unit related to computer Sciences. Gives career in Programming, Software project development, computer networks, information and network security etc. 100% University Results, More First Class & Distinction Every Year.
Department organizes various expert lectures and workshops on emerging technologies like PHP, .NET , JAVA, Android & iOS mobile application development, Python programming etc

---

Name of the Institute: C Z Patel College of Business and Management (Established: 2003)
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: BBA (Honours) Hospitality Management, BBA (Honours) Tourism & Travel Management, B.Com (Honours)International Accounting and Corporate Banking & Insurance
Eligibility criteria: Student must have passed or appeared in 10+2 in any strem or its equivalent examination with English having atleast 45% marks Any Stream (Science+Commerce+Arts+Other)
Prospects and Opportunities: Job Oriented Program, Ample of Career Opportunities, - Cruise, Casinos, Travel Industry, Events, - Retail, Hotels, Motels, Corporate, Training and project report, Routine practicals to enhance skills. Job Oriented Program, Career Opportunities in - - Airline, Tour Operators, Travel Agencies, Hotels, Transport, Air Ticketing, Practicals and academic tours. B.Com (H) is a professional degree designed to inculcate business acumen in students; Specialization offered in International Accounting and Corporate Banking and Insurance; Provides opportunities for employment and for pursuing higher study in India and abroad.

Name of the Institute: SEMCOM - Sardar Gunj Merchantile College of Commerce and Management (Established: 1997)
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: BCOM – Bachelor of Commerce (Accounting & Auditing / Advance Marketing) • BBA-Bachelor of Business Administration (HRM/Marketing/ Financial Management) • BBAITM - Bachelor of Business Administration - Information Technology Management (Marketing/ Financial/ International Business) • BCA - Bachelor of Computer Application • M.Com. (E-Business)
Eligibility criteria: 12th in any stream/its equivalent/ "A" level examination for any NRI/Foreign students with Equivalent Grade without compartments. A candidate who has passed Bachelor's degree in any stream under 10+2+3 or an examination recognized an equivalent thereto with at least 40% of marks.
Prospects and Opportunities:
After B Com one can pursue professional courses like CA, CMA, Chartered Financial Analyst, Financial Risk Manager, M.COM (E-Business), MBA, MSW, LLB etc. There are employment opportunities in public sector as well as corporates in India and abroad. SEMCOM's special focus skills training inputs prepares students for entrepreneurship and global challenges.
Prospects for higher study in professional areas such as MBA, M.COM (E-Business), MSW, HRM, LLB, PG Diploma in Management, Banking etc., Ample of opportunities are there Companies both private and public. SEMCOM's specially designed skills development program prepares students for entrepreneurship as well as orients them towards facing international challenges.
M.COM (E-Business), MBA, MSW, HRM, LLB, PG Dip. in Networking and Software Engineering or Master in Global Business from foreign universities. Students are absorbed by the IT, E business Companies and many have become first generation entrepreneurs. SEMCOM also prepares students honing multi faculty skills and encourages entrepreneurship.
After BCA one can pursue MCA, MIS, M.COM (E-Business), MCM, MBA, Master of Business Analysis etc. Students are absorbed by the IT, E business Companies and many have become first generation entrepreneurs. Unique

environment and additional training at SEMCOM helps our students in sharpening their entrepreneurial acumen and excellence.
This unique program is designed prepares the learner in E- Commerce and Management by focusing on IT driven Business Strategies and skills. Digital India movement, growing E governance and E Commerce in India and abroad offers excellent opportunities across the sectors in rural and urban economy as well as self-employment.

Name of the Institute: Centre for Studies and Research on Life & Works of Sardar Vallabhbhai Patel (Established: 2009)
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: M.Phil. (History) • M.Phil. (Political Science) • M.Phil. (Sociology) • Ph.D. (History) • Ph.D. (Political Science) • Ph.D. (Sociology)
Eligibility criteria: M.A+ NET / SLET /Enterence Test Passed • M.A + M.PHIL. / NET // SLET / PET PASSED
Prospects and Opportunities: History, Political Science and Sociology are subjects through which contribution of Sardar Vallabhbhai Patel and his thoughtscan be researched, developed and addedto the present body of academic knowledge. The course will enable the learners to identify and critically evaluate the contributions of major Historians, Political Scientists and Sociologists. Students will get opportunities to work in the field of Research and Teaching.

Name of the Institute: Institute of Language Studies and Applied Social Science (Established:2009)
Affiliation: Sardar Patel University
Programs offered: BA(Advanced) in Applied Economics, Applied Psychology, Politics and International Relations, English Language and Literature,Journalism and Mass communication • BSW(SE) • MSW • MSW(HR) • MA(JMC) • ADCGC • Ph.D (Economics & Psychology)
Eligibility criteria: 12th any stream, Any Graduate
Prospects and Opportunities:
Students can enter into diversified areas respective to their selected fields. There is huge demand for graduates internationally too. They can appear for public service commission exams.
Ample of opportunities are available in industry, CSR, Industrial relations, social entrepreneurship, academics, medical and psychiatric sector, counselling sector, correctional services, developmental sector, public service exams, etc.
Students can make their career in industry, CSR, social entrepreneurship, Industrial relations, academics, medical and psychiatric sector, counselling sector, correctional services, developmental sector, public service exams, etc.
Students can pursue their career in industry, CSR, Industrial relations, academics, public service exams, HR Departments of Industries etc.
Print media, electronic media, digital media, photography, academics, radio, public relations, media management, event management, advertising, cinema production, content writing, freelancing, public service commission etc. Students have to compulsorily enroll for internship in various media houses.
students can be counsellors in the fields like education, vocation, deaddiction, family & marriage, rehabilitation and clinical.

Name of the Institute: Birla Vishvakarma Vidyalaya (Established: 1948)
Affiliation: Autonomous Institution affiliated to GTU & AICTE
Programs offered: Graduate Programmes: • Civil Engineering • Computer Engineering • Electrical Engineering • Electronics Engineering • Mechanical Engineering • Production Engineering • Electronics & Communication • Information Technology • Post Graduate Programmes: • Construction Eng.& Management • Structural Engineering • Environmental Engineering • Transportation Engineering • Infrastructure Eng. & Technology • Machine Design • Computer Engineering • Electrical Engineering
Eligibility criteria: A candidate have (I)minimum eligibilitycriteria of percentage marks in subjects prescribed by AICTE (12-Science Stream Valid PCM score)(II)have appeared in GUJCET conducted in the corresponding academic year.

A candidate have (I)passed the qualifying UG examination in the relevant discipline. (II) obtained the qualifying marks in GATE in the relevant discipline ORappeared at Common Entrance Test (PG-CET) in the current academic year for the relevant discipline

Prospects and Opportunities:

BVM Engineering college is first engineering college of Gujarat state and also the first autonomous college of the state. Autonomous status provides greater flexibility towards purely academic development for upliftment of academic standards and excellence. An Engineering degree offers exciting employment opportunities in business and industry, with Career prospects for engineering graduates. BVM college offers B.Tech degree in Eight Branches and M.Tech Degree in Eight branches. With the emergence of several public and private sector job opportunities in the engineering sector the education system of the country and also across the globe has also evolved so BVM Engineers will have good scope of job and bright carrier after completion of study.

Name of the Institute: Ashok & Rita Patel Institute of Integrated Study & Research In Biotechnology and Allied Sciences (Established: 2005)

Affiliation: Sardar Patel University

Programs offered: M.Sc (Int) Biotechnology • M.Sc Microbiology • M.Sc Pharmaceutical Chemistry • M.Sc Biotechnology • M.Sc Genetics • M.Sc Forensic Science

Eligibility criteria: 12th Science (Group A & B)

B.Sc in Microbiology, Biotechnology, Genetics, Biochemistry, Botany, Zoology, paramedical sciences

B.Sc.in Chemistry, Industrial Chemistry, Biotechnology, Microbiology, Biochemistry and B. Pharm

B.Sc in Biotechnology, Genetics, Microbiology, Biochemistry, Botany, Zoology and Paramedical Sciences

B.Sc. in Genetics, Biotechnology, Microbiology, Biochemistry, Zoology or Botany

B.Sc.in Forensic science, Biotechnology, Genetics, Microbiology, Biochemistry, Botany, Zoology, Chemistry, Paramedical Sciences, Environmental science, B.Pharm, MBBS

Prospects and Opportunities:

In Pharmaceutical and food processing industry in R&D, QA & QC,Prodcut Development scientist, Biosafety Regulator; In Academic as Assistant Professor; In Research as JRF/Project fellow'; Scientific officer/Scientist; Clinical research as clinical Programmer/data specilaist/Research Administrator; Pharmaceutical and food processing industry in R&D, QA & QC,Product Development Scientist; Academics as Assistant professor; In Research as JRF/ Project fellow'; Scientific officer/Scientist; As QC officer in Hotels. Students hired in different capacities such as Quality Control & Quality Assurance Analyst, Scientist, Research Executive, Scientific Data Entry Specialist, Pharmaceutical Patent Analyst, etc. in pharmaceutical industry;In Academic as Assistant Professor; In Research as JRF/Project fellow'; Scientific officer/Scientist. In Pharmaceutical and food processing industry in R&D, QA & QC,Product Development Scientist; Academics as Assistant professor; In Research as JRF/Project fellow'; Scientific officer/ Scientist; In Clinical research as clinical Programmer/data specilaist/Research Administrator; extensive scope in the government and private sector; jobs in medical sector (hospital/medical college), R&D departments, pharmaceutical industries, agriculture industries, etc. ; Research in advance genetics branches; Academics as Assistant Professor;As QC officer in Hotels. After completing postgraduation in this course one can open own forensic practice & forensic service offices. They can also get employment in Forensic Laboratories, Detective Offices and other Govt. and private agencies.

Name of the Institute: NATUBHAI V. PATEL COLLEGE OF PURE AND APPLIED SCIENCES (Established:1996)

Affiliation: Sardar Patel University

Programs offered: B.Sc. • B.C.A. • B.Sc. (CA&IT) • M.Sc. (CA&IT)

Eligibility criteria: 12th Science • 12th Science/Commerce/ Arts with English

Prospects and Opportunities:

The B.Sc. programme offered by the College is a three years degree course in pure and applied sciences which leads to the Bachelor Degree in Sciences in specialized subjects like Biotechnology, Genetics, Bioinformatics, Environmental Sciences, Microbiology, Chemistry, Industrial Chemistry, Instrumentation, Applied Physics,Mathematics,

Computer Science & Information Technology. Graduates From these above mentioned Subjects are employable in Food, Dairy, Agro, Pharmaceuytical and Chemical sectors in varios departments like Research and Devlopement, Process Development, Quality Assurance and Quality Control, Production, Product management, Effluent treatment etc or he/she can become the enterpreneaur.

BCA is an undergraduate degree program of three years duration where students are introduced to various areas of computer science, programming languages, database design, software engineering, networking, etc. The course aims to provide opportunities at developing the computer professional in wide range of areas such as Business, Government, Research etc.

B.Sc. (CA&IT) is an undergraduate degree program of three years duration which aims to prepare competent IT professionals who can contribute to upliftment of their organization. After successful completion of the course one can be employed as System Analyst, Software Engineer, Programmer, System Administrator etc..invarious application areas.

M.Sc. (CA&IT) is a Master degree program of two years duration which aims to prepare skilled IT professionals who can contribute to all sectors of economy. After successful completion of the course one can be employed as application areas like Web Technology, Mobile Technology, Database Management, Software Development, Research etc.

Name of the Institute: Shantaben Manubhai Patel School of Studies & Research in Architecture And Interior Design **(Established: 2012)**

Affiliation: Sardar Patel University

Programs offered: Bachlor of Architecture • Bachlor of Interior Design • Bachlor of Planning

Eligibility criteria: * 10+2 with PCM or 10+3 Diploma with Mathematics as Compulsory Subject(Min. 50% aggregate in PCM) * Minimum 50% Aggregate Marks 12th Std/Diploma * Qualify an Aptitude Test (NATA) * 10+2 Any Stream or Diploma in Architecture/Civil etc. * Minimum 40% Aggregate Marks in 12th Std.* Special consideration for NATA/JEE. * Admission through Entrance Test at SMAID * 10+2 Examiantion with Physics & Mathematics as Compulsory Subject with any one of the Chemistry/Engineering Drawing/Computer Science/Biology/ Technical Vocational Subject. * Diploma in any Technical Subjects. * Admission through Entrance Test at SMAID. * Minimum 45% Aggregate Marks in 12th Std/ Diploma. * Special consideration for NATA/Jee.

Prospects and Opportunities:

working as an architect, students can pursue their career as designing buildings, multistoreys for a range of clients including large corporations and career of an interior designers is also very bright.

Name of the Institute: S.S.Patel college of physical Education **(Establisheded: 2002)**

Affiliation: Swarnim Gujarat Sports University

Programs offered: Becholar of Physical Education (B.P.Ed)

Eligibility criteria: After any Graduate (As per NCT Rules)

Prospects and Opportunities:

As a physical education teacher in School's and Trainning institutes (Gym) coaching in the school's or Clubs recruitment in police/army forces

---

Name of the Institute: N.A.& T.V.Patel Arts College **(Establishde: 1959)**

Affiliation: Sardar Patel University

Programs offered: B.A • M.A. Logic & Philosophy (S.F.)

Eligibility criteria: 12th Pass • Graduation

Prospects and Opportunities:

Only Single Arts college of the S.P.University who offered Eleven Subjects as a Principal subject and two proffessional subject.

Name of the Institute: R N Patel Ipcowala School of Law and Justice (Established: 2012)

Affiliation: Sardar Patel University

Programs offered: BA, LL.B (Honors) 5 years Integrated Law Course • BBA, LL.B (Honors) 5 years Integrated Law Course • B. Com., LL.B (Honors) 5 years Integrated Law Course

Eligibility criteria: HSC (10+2) in any stream with minimum 45% (GEN), 42% (OBC), 40% (SC/ST) with /without CLAT Score.

Prospects and Opportunities:

Student can join in corporate sector, consultant, legal advisor, practice independently. Join judiciary or civil services. Pursue as a JRF, do higher studies at abroad, where they get benefit of honors degree. Providing mock trial and moot court where they develop their Advocacy skill.

Name of the Institute: Govindbhai Jorabhai Patel Institute of Ayurvedic Studies and Research (Established:2006)

Affiliation: Gujarat Ayurved Uni Jamnagar

Programs offered: BAMS

Eligibility criteria: 12 with 50% in PCB & NEET with 50 percentile. (40% in PCB and 40 percentile in NEET for cattegary students. 45% in PCB and 45 percentilein NEET for P.H. students.)

Prospects and Opportunities:

Students having Proffesional Degree get registered as Medical Practioners and can start Private Practice. They can do post graduation & get oppotunities in Teaching. May get Govt job as Medical Officer. Many opportunities in Research field can also be availed.

Name of the Institute: CVM College of Fine Arts (Established:2012)

Affiliation: Sardar Patel University

Programs offered: BVA (BACHELOR OF VISUAL ARTS) 4 YEAR DEGREE COURSE

Eligibility criteria: 12 th any stream

Prospects and Opportunities:

Students interested in Applied Arts combine arsc vision with commercial need. They can work as graphic designer, visualize, web designer, communicaon designer, typographer, adverser. Painng can not only be arsts but may choose careers such as Art Curators, Art Historians, Freelance Arsts, Art Dealers, Art Directors, Art Lecturers Set Designer and Business Entrepreneurs. Sculpture can not only be arsts but may choose careers such as Art Curators, Art Historians, Freelance Arsts, Art Dealers, Art Directors, Art Lecturers Set Designer and Business Entrepreneurs.

Centralized Contact Details

Charutar Vidya Mandal Institutes

Email : cvmandal@hotmail.com
Phone : 02962-238400
Web Site : www.ecvm.net

List 0f Current Year Sardar Patel University Toppers from Charutar Vidya Mandal Institutions					
Sr. No.	**Student Name**	**Programme**	**Name of Institute**	**Name of University**	**Rank**
1	Lakhani Karan Manojbhai	BAMS	G J Patel Institute of Ayurvedic Studies & Research	Gujarat Ayurved University	Third
2	Krutika Binaben Vyas	M.Com(IV-Sem)	BJVM	SPU	First
3	Richa Mayankbhai Pandya	M.Com(IV-Sem)			Second
4	Dhruviben Shashikantbahi Kikani	M.Com(IV-Sem)			Third
5	Himani Dineshbhai Patel	M.Com(II-Sem)			First
6	Shruti Shantoshkumar Tripathi	M.Com(II-Sem)			Second
7	Kanchi Hemantkumar Patel	M.Com(II-Sem)			Second
8	Jyotiben Ghanshyamsinh Mahida	M.Com(II-Sem)			Third
9	Arshnazben Aiyazbhai Vahora	B.Com(II-Sem)			Third
10	Ronak Narendrakumar Pandya	BBA(II-Sem)			Third
11	Tryphena Christy	B.Ed. (Advanced)	Waymade College of Education	SPU	First
12	Harpritkaur Balvindersingh Saini	B.Ed. (Advanced)			Second
13	Serena Deval Nanavati	B.Ed. (Advanced)			Third
14	Himanshi Ravi Prakash	M.Ed.			First
15	Sunilbhai Shivabhai vankar	M.Ed.			Second
16	Juliyashbhai Dhulabhai Parmar	M.Ed.			Second
17	Sumedha Korishetti	BA(Advanced)	ILSASS	SPU	First
18	Tasmay Oza	BA(Advanced)			Second
19	Muskan Juneja	BA(Advanced)			Third
20	Karishmaben Zamerbhai Vasava	BSW(SE)			First
21	Manshi Ramanbhai Jadav	BSW(SE)			First
22	Nikhilbhai Ashokbhai Harijan	BSW(SE)			Second
23	Clinton Pious Fernandes	BSW(SE)			Third
24	Mahamadsubhan Mahmadsalim Shekh	MAJMC			First
25	Saranya Sasidharan Nair	MAJMC			Second
26	Hemant Ramanbhai Goria	MAJMC			Third
27	Vignesh C Chandran	MSW(HR)			First
28	Nidhi Ashwinkumar Dalwadi	MSW(HR)			Second
29	Karishmaben Bharatkumar Gamit	M.Com (HRD)	CVM Institute of Human Resource Development	SPU	First
30	Dhaval Parabatbhai Vaghasiya	M.Com (HRD)			Second
31	Pooja Jayendrabhai Suthar	M.Com (HRD)			Third
32	Parikh Pruthak Milankumar	Mechanical Eng.	BVM	GTU	First
33	Patel Priya Bhadreshkumar	Computer Eng.			Second

34	Thacker Nishi	IT	BVM	GTU	Third
35	Shah Riya Maheshbhai	Civil (Structural Eng.)	BVM	GTU	First
36	Rangwala Ibrahim Fakhruddin	Civil Eng. (Transportation Eng.)	BVM	GTU	Second
37	Joshi Kishan Hitendrakumar	Civil (Construction Eng. and Management)	BVM	GTU	Third
38	Parthi Desai	Food Processing Technology	ADIT	GTU	First
39	Desai Chandni Virenbhai	Signal Processing & Communication)	ADIT	GTU	First
40	Patel Akshara Babulal	B.Pharm.	A.R.College of Pharmacy & G.H.Patel Institute of Pharmacy	GTU	Third
41	Nupur Yogeshbhai Dani	M.Sc. Environmental Science & Technology	ISTAR	SPU	First
42	Shivani Kiritbhai Patel	M.Sc. Environmental Science & Technology	ISTAR	SPU	First
43	Mehulkumar Tulsidas Patel	M.Sc. Environmental Science & Technology	ISTAR	SPU	Second
44	Hiralben Ratilal Mandaliya	M.Sc. Environmental Science & Technology	ISTAR	SPU	Third
45	Bhaveshkumar Rajnikant Modi	M.Sc. Industrial Chemistry	ISTAR	SPU	First
46	Princyben Rakeshbhai Patel	M.Sc. Industrial Chemistry	ISTAR	SPU	Second
47	Jagrut Dharmeshbhai Sevak	M.Sc. Industrial Chemistry	ISTAR	SPU	Second
48	Saurabhkumar Harishbhai Patel	M.Sc. Industrial Chemistry	ISTAR	SPU	Third
49	Dipti Bhaveshkumar Upadhyay	M.Sc.Organic Chemistry	ISTAR	SPU	First
50	Meet Premjibhai Chaudhari	M.Sc.Organic Chemistry	ISTAR	SPU	Second
51	Poojaben Bhaveshkumar Upadhyay	M.Sc.Organic Chemistry	ISTAR	SPU	Third
52	Maulik Sevantibhai Patel	M.Sc. Surface Coating Technology	ISTAR	SPU	First
53	Jaiminkumar Sureshchandra Patel	M.Sc. Surface Coating Technology	ISTAR	SPU	Second
54	Nishitkumar Narendrabhai Patel	M.Sc. Surface Coating Technology	ISTAR	SPU	Third
55	Sandhyaben Mahendrabhai Patel	M.Sc. Surface Coating Technology	ISTAR	SPU	Third
56	Kunal Verma	M.Sc. Polymer Science & Technology	ISTAR	SPU	First
57	Aman Srivastava	M.Sc. Polymer Science & Technology	ISTAR	SPU	Second
58	Rohitkumar Nareshkumar	M.Sc. Polymer Science & Technology	ISTAR	SPU	Third
59	Jaini Jayeshkumar Poker	M.Sc. Geoinformatics	ISTAR	SPU	First
60	Jaiminkumar Kantilal Patel	M.Sc. Instrumentation & Control	ISTAR	SPU	First
61	Rahulbhai Mukeshbhai Suthar	M.Sc. Instrumentation & Control	ISTAR	SPU	Second
62	Vishalkumar Balavantsinh Parmar	M.Sc. Instrumentation & Control	ISTAR	SPU	Third
63	Ajay Jayantibhai Kanjariya	M.Sc. Industrial Hygiene & Safety	ISTAR	SPU	First
64	Kashyap Jitendrabhai Goswami	M.Sc. Industrial Hygiene & Safety	ISTAR	SPU	Second
65	Tapan Maheshkumar Joshi	M.Sc. Industrial Hygiene & Safety	ISTAR	SPU	Third

66	MahmedSohel Bemat	M.Com.	C Z Patel College of Business and Management	SPU	First
67	Chirag J Prajapati				Second
68	Premji Mathew	B.Com. - International Accounting			First
69	Prachi Desai				Second
70	Nitish kumar				Third
71	Hani Patel	B.Com. - Corporate Banking & Insurance			First
72	Ajeet Kumar				Second
73	Aarti Patel				Third
74	Ashish Y.Lapsiwala	BBA Tourism and Travel Management			First
75	Grace Abraham				First
76	Hasan Firoz Kaydawala				First
77	Tirthan R.Shah				First
78	Hetvi Samirkumar Patel	BBA Hospitality Management			First
79	Ishaben Pravinbhai Patel				First
80	Janki Mehulkumar Patel				First
81	Janki Sudhirkumar Patel				First
82	Ruhila A Vohra	B. Com.	SEMCOM	SPU	First
83	Kashyap Meva				Third
84	Grima Ketanbhai Patel	B.Sc. (CA&IT)	N.V.Patel College of Pure and Applied Sciences	SPU	First
85	Shivani Ashwin Patel				Second
86	Khushbu Kiran Patel				Third
87	Thakkar Anjaliben Manojkumar	M. Pharm (Pharmaceutical Analysis)	Indukaka Ipcowala College of Pharmacy	GTU	Gold Medal
88	Khushbu Chauhan	M. Pharm (Pharmaceutical Technology)			
89	Aryanasingh Sumersingh Bhati	M.Sc (Integrated) Medical biotechnology	Ashok & Rita Patel Institute of Integrated study & Research in Biotechnology and Allied Sciences	SPU	First
90	Avnee Bharatbhai Patel				Second
91	Krupa Rajeshbhai Amin				Third
92	Jainum Vipul Timaniya	BBA, LL.B (Honors) 5 years Integrated Law Course	R N Patel Ipcowala School of Law and Justice	SPU	First
93	Arjun Manishbhai Padhiyar				Second
94	Rujul Vipul Thakkar				Third
95	Chinmay Parekh	B. Com., LL.B (Honors) 5 years Integrated Law Course			First
96	Rathin Doshi				First
97	Nivedita Sharma				Second
98	Nikita Rajendrabhai Parmar	B.Sc. (Sixth semester)	V.P & R.P.T.P Science College	SPU	Second
99	Pradipkumar Arvindbhai Solanki				Third

ચારુતર વિદ્યામંડળ દ્વારા એજ્યુકેશન ફેર - ૨૦૧૯ નિમિત્તે સીવીએમ સંચાલિત વિવિધ સંસ્થાઓ વિષે માહિતી મેળવતા સરદાર પટેલ યુનિવર્સિટીના કુલપતિ સાથે સીવીએમના અધ્યક્ષશ્રી ભીખુભાઈ પટેલ, ઉપપ્રમુખશ્રી મનીષભાઈ પટેલ, સહમંત્રીશ્રીઓ, આચાર્યશ્રીઓ તથા અન્ય મહાનુભાવો દ્રશ્યમાન થાય છે. અન્ય તસવીરોમાં એજ્યુકેશન ફેરની મુલાકાતે આવેલ વાલીગણ તથા વિદ્યાર્થીગણ નજરે પડે છે.

June 2019

V-Vidyanagar 21 (6)
Published on June 05.06.2019
No. of Pages 48 Including Cover
ISSN 0976 – 9609 V-Vidyanagar

Postal Regd. No. AND/318/2018-20
RNI Regd. No. Guj/2009-11/5433
Posted at Vallabh Vidyanagar on
5th of Every Month

ચારુતર વિદ્યામંડળ સંચાલિત એજ્યુકેશન ફેર-૨૦૧૯ની વિવિધ લાક્ષણિક તસવીરો.

Editor: Dr. Urvish Chhaya Printed at Lajja Communications, Vidyanagar 388 120

Printed, Published and owned by Dr. S.G. Patel, Hon. Secretary, Charutar Vidya Mandal and Published at Vallabh Vidyanagar 388120, Gujarat (INDIA)